

જુજ નકલો સીલક છે

આ સંગ્રહિકાનું બીજું પુસ્તક :

રાસકુંજની સરિગમ

કવિશ્રી. નરસિંહરાય ભોળાનાથની પ્રસ્તાવના સાથે

કીંમત રૂ. ૨

“...સંગ્રહમાંનાં ગીતોમાંના નમૂનાઓની સ્વર ધટના...દર્શાવનારો વિભાગ બહુ ઉપયોગી તેમ અપૂર્વ ઉમેરો છે. આ સરિગમ વિભાગમાં સ્વરયોજના સાથે તાલનું દર્શન પણ વીગતવાર, નામ નિર્દેશથી તેમજ સંગ્રા ચિહ્નોથી, કરાવ્યું છે. ...અભ્યાસ કરીને ગાનારી યુવતીઓને બહુ સહાયકારક થઈ પડશે.”

નરસિંહરાય ભોળાનાથ

“...રાસકુંજની ગરબીની સ્વરરચના સૌ. શાન્તિબહેને વાઘ સાથે ગાઈને સમજાવી ત્યારે તો મ્હને એમ જ થયું કે...સ્ત્રી કંઠની એ સંગીતસિદ્ધિ તેમણે આ સંગ્રહમાં સરલ સુંદર રીતે સર્વ સંગીતપ્રિયને સહજ મુલલ કરાવી છે....”

લલિતજી

“...એમણે લખેલી સરિગમ ઉત્તમ રીતે તૈયાર થઈ છે...ત્હેની સહાયથી સંગીતપ્રિય બહેનો આ સંગ્રહનો યોગ્ય ઉપયોગ ધણી સહેલાઈથી કરી શકશે.”

પ્રો. બળદેવ વર્મા

રા સ કું જ

(આવૃત્તિ બીજી)

સંગ્રાહિકા :

સૌ. શાન્તિ ચૂનીલાલ બરફીવાલા

શ્રી. નરસિંહરાવ લોળાનાથના આશીર્વાદ

અને

શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણીની વિસ્તૃત

પ્રસ્તાવના સાથે

આર. આર. શેઠ ની કું.
રૂ. ૧૦-૦૦
સુધારેલી કિંમત.

વિ. સં. ૧૯૯૦

∴

ઇ. સ. ૧૯૩૪

આ કિંમત રૂ. ૧૦ ફરી છે.
આર. આર. શેઠ ની કું.

પ્રસિદ્ધ કર્તા :
શાન્તિ ચૂનીલાલ બરફીવાળા
બરફીવાળા લોજ, અન્ધેરી

અંક ૨૧
૪૮૧.૮૪.
૦૧૦૧૬૧૧
(૨૧૫)

૨૦૪૭૨

આવૃત્તિ બીજી : પ્રત ૨૫૦૦
(કર્તા માટે રજીસ્ટર્ડ)

મુદ્રક, મુદ્રણાલય :
કેશવ હ. શેઠ
ખડાયતા મુદ્રણકલા મંદિર
ચાર રસ્તા, અમદાવાદ

આ શી વી દ

ચિ. બહેન સૌ. શાન્તિબહેન

તહમારા 'રાસકુંજ'ની નવી આવૃત્તિ પ્રસંગે મ્હારી કને આશીર્વાદ માગોછો. આશીર્વાદ તો ખરો વૈદિક આપી સકે. હું તો કેવળ જીવનનો કીડો છું. છતાં તહમે માગો ત્હારે નીતરી ના નથી કહેવાતી.—તો આટલો જ આશીર્વાદ આપુંદું: જેમ “કાવ્યમાધુર્ય”ના સંગ્રહ પછી અનેક કાવ્યસંગ્રહો થયા છતાં એ આદિસંગ્રહનું સ્થાન ગુજરાતી કવિતાસાહિત્યમાં અડગ રહ્યુંછે, તેમ તહમારા 'રાસકુંજ'ના સંગ્રહ પછી અનેક 'રાસ' સંગ્રહો થયાછે—'રાસરજની', 'રાસ

સન્દાકિની', 'રાસકૌમુદી,' 'રાસદીપાવલી,' 'રાસકંકાવટી',-
વગેરે થયા છે ને યશો,-તહેમાં તહમારા આદિસંપ્રદતું સ્થાન અડગ
રહુંછે અને રહેજો એમ હું શ્રદ્ધાપૂર્વક માનુંછું અને કહુંછું.

આટલી શુભેચ્છા પછી, હવે એકાદ નવી ગાળત તહમને દર્શાવું ?
પ્રથમ આવૃત્તિમાં સરિગમ વિલાગતી મ્હારી પ્રસ્તાવનામાં મ્હેં
વિધાન નીચે પ્રમાણે કર્યું હતું: "ગુજરાતણની રસિકવૃત્તિને પોષણ
આપનારું હેતું એકલધન-ગરબી." આ વચનનો મૂળ મર્મ કાયમ
રાખીને કાંઈક એ વચનને વિશિષ્ટ કરનારી ખીના તહમારી સમક્ષ
મૂકુંછું:—તા. ૧૮-૨-૨૬ ની મ્હારી નોંધ જ હિતારુંછું:—

ગ ર ખા

આજ Willingdon Club માં Hon. Mr. Shri
Nivas Shastri ને લલ્લુભાષ્યે મ્હા પીવાને નિમંત્રેલા-ત્હાં મ્હને
તથા લવંગીને અણુધાર્યા ખેંચી ગયા તે વખતે મ્હા વખતે વાર્તાલાપમાં
લલ્લુભાષ્યે શાસ્ત્રીને કહ્યું કે હમારા ગુજરાતમાં ગરબા ચાયછે તે
વિશે જાણોછો ? સહેજ ધસારો કરતાં, શાસ્ત્રી કહે તાંબોરમાં સ્ત્રીઓ
હેવા ગાયછે. ગોળ ફરતાં, વાંકાં વળીને, વચમાં દીવી રાખીને,
ખે જણી ગવડાવે, ખીજીઓ ઝીલે. (તાળીઓ પાડે તે પણ
જાણ્યામાં હતું).

મ્હેં એ સંસ્થાનું નામ પૂછ્યું, તો કહે 'કુમ્મી' (હેનો અર્થ
મૂળ વગેરે ના પૂછ્યું. નમૂનો પણ પૂછવો રહી ગયો). પણ ગરબાની
સંસ્થા માત્ર ગુજરાતની ખાસ મિલકત છે એ ગર્વ હવે કરવાનો નથી.

આ વાત મહેં આજ—જહેનને કહી. તો કહે: મદરાસી ઐરાંમાં
ગરબા યુંબાઈમાં દાદરમાં મદરાસીની વસતિ છે ત્હાં ગવાયછે, એમ
હેમની મદરાસી ઓળખીતી કહેતી હતી. તા. ૨૦-૨-૨૬

મહેં શાસ્ત્રીને કહ્યું: કારવારના જિલ્લામાં મહેં એ સંસ્થા દીડી નથી.

પાછળથી યાદ આવ્યું: ઇ. સ. ૧૮૯૩ ની આસપાસ એક
દિવસ અમંકાલા (જિલ્લે કારવાર)માં સ્થવારે એક દેવાલયની ખંડાર
ઓગાનમાં એક જલસો હતો (કોઈ સખ જજના માનાથેં કે કાંઈક
નિમિત્તે) ત્હાં મહેને નિમંત્રણ હતું. તે વખતે ગાનારીઓ
(Professional ગાનારીઓ) એ એક ગીત ગાયું તે ‘અલખેલી
રે અંખે માત જોવાને જખયે’ એ ગરબીના જેવું જ તદ્દરૂપ-આરંભમાં
આંતરામાં સર્વાંશે તદ્દરૂપ-હતું. મહેં હેતું મૂળ કાંઈ યુંબાઈનાં
સંપર્કસંસ્કારમાં કલ્પેલું. હવે થાયછે કે મદ્રાસમાંની ‘કુમ્મી’ની
સંસ્થામાંથી પણ હોય. પરંતુ, શંકા:—

(૧) તો પણ ગરબે ફરવાની સંસ્થા તો દીડી નહોતી.

(૨) મદ્રાસ તરફથી સંસ્કાર હોય તો પણ આ નમૂનાની
ગરબી ગુજરાતમાંના નમૂનાની કંઈથી આવે?

એ સ્થળે એક જ નમૂના ના સંભવે. તા. ૨૪-૨-૨૬

આ તાંજોરની કુમ્મીની સંસ્થાને હું અપવાદરૂપ જ સાનીશ;
અને ગરબા-ગરબીની સંસ્થાને ગુજરાતનું એકલધન ગણીશ;
‘રાસ-ગરબા’ સકળ જગતમાં અનેક દેશોની સંપત્તિ છે હેવું વિધાન
સ્વીકારવાને હું તૈયાર નથી. જગતમાં જ્યાં જ્યાં રાસ અથવા રાસ
જેવા પ્રકાર-નૃત્ય, અંગવિક્ષેપયુક્ત ચક્રામણ-ત્હાં ત્હાં ગરબી એમ
માનવામાં ભ્રમ શો થાયછે તે તપાસવામાં રસ પડશે:

પ્રથમ તો ગુજરાતના ગરબાને ' રાસ ' સંજ્ઞા કાંઈક અર્ધ-દર્શનથી જ અપાછે, અને તે પણ ગુજરાતી સાહિત્યમાં તો પાછલાં થોડાં વર્ષોથી જ. રા. ન્હાનાલાલ કવિએ પોતાના ગરબી સંગ્રહ- ' ન્હાના ન્હાના રાસ ' એ સંજ્ઞાથી પ્રથમ છપાવ્યા તે પૂર્વે રાસગરબો અથવા ગરબી એ સમીકરણ ગુજરાતી સાહિત્યમાં જાણવામાં આવ્યું નહોતું. પછી તો ગરુડિકાપ્રવાહે એ સંજ્ઞા-કાંઈક અંશે કાઠિયાવાડના પણ અર્ધસંસ્કારને પરિણામે-પ્રવેશ પામી, વહન કરવા લાગી. રાસમાં નૃત્યનું તત્ત્વ મુખ્ય-મુખ્ય શું ? લગભગ સર્વાંશે સમાયું છે; જોડે જોડે સંગીત ભેળવાય છે, તેથી સંગીત અને નૃત્યના સંયુક્ત સ્વરૂપને રાસ નામથી ઓળખવાનો પ્રચાર ચાલ્યો. પરંતુ ગરબામાં બે અંશે છે—(૧) નૃત્યાભાસ અસ્પર્શ, અને (૨) ગીતલહરી (અલખત તાલના સહકાર સાથે); હેમાં પૂર્વોક્ત અંગ ગૌણ અને ઉત્તરોક્ત મુખ્ય છે તે સ્વરૂપનું વિસ્મરણ ચવાથી માત્ર નૃત્યસ્વરૂપ ઉપર જ દષ્ટિ રાખવાથી, જગત્માંના બધા ' રાસ '-સંધનર્તન, વગેરે પ્રકારોને ' રાસ-ગરબા 'નાં સ્વરૂપ ગણવાથી ભ્રમ ચાય છે. ખીજો ભ્રમ માત્ર ballad જેવાં ગીતોને રાસ ગરબા માનવામાં પણ કરાતો દોઢો છે. એ પ્રકારે સમસ્વરૂપ છે જ નહિ. આ કારણથી ગરબાને રાસ સંજ્ઞાથી ઓળખાવવામાં સ્વરૂપદર્શનની બિનતા જ હું જોઉં છું.

માટે હું તો ગરબી-ગરબા-ને ગુજરાતનું આગવું ધન જ ગણીશ, અને એ સ્વરૂપે જ હેનો વિજય ઇચ્છીશ.

મરીનવિલા, ખાર

તા. ૧-૬-૩૪

નરસિંહરાવ લોળાનાથ

૫ સેતા વ ના

૧. વિશ્વસહિયારી સંપત્તિ

ગુજરાતમાં આજે મહાપર્વ મંડાયું છે : એ છે Renaissance (રેનેસાં)નું, નવજાગૃતિનું પુનરુત્થાનનું પર્વ.

નવજાગૃતિનો આ યુગ બંધનો ત્યજે છે, વિશાલ વિશ્વજીવનના વાયુ પીએ છે, પોતાનું હૃદય તેજ સાચું ઠરાવવાની જીદ વિસારી દંધ પરના તેમજ પોતાના જીવન-સ્વરો વચ્ચે મેળ ખોજે છે. જીવનને ગતિ તેમજ જોમ આપનારાં બલો, પછી છો ને એ સ્વકીય હો વા પરકીય, પ્રાચીન હો વા નૂતન—આ નવજાગૃતિ પ્રજાને હૃદયદારે વધામણાં પામે છે. અમારાપણાનો અંધ આગ્રહ જગતની જોડે અમારા સહિયારાપણાની નવભાવના પાસે પોતાની હાર કબૂલે છે : શું રાજકારણમાં, શું ધર્મજીવનમાં, કે શું સમાજમાં, વાણિજ્યમાં, શિક્ષણમાં.

એ સહિયારાપણાનો લોકસૂર સાહિત્યદેશે પણ પડવા પાડી રહેલ છે. અન્ય માનવ-પ્રજાઓની અનુભવસામગ્રીની જોડાજોડ આપણે પણ આપણી સામગ્રીને મીઠવી રહ્યા છીએ. નૂતન યુગના ચલતરમાં કંઈ કંઈ આપણી સંપત્તિ કામ લાગશે તેનો સહિયારો નિર્ણય કરીએ છીએ. આપણા સાહિત્યને જગત-કસોટીને કસ-પત્થરે, જગત-પુલાને છાંયડે આપણે મૂલવવા માંડ્યું છે. આપણી પાસે શું એવું હતું કે જે બીજાં માનવીઓની કંને નહોતું ? આ વસ્તુ આપણા અભિમાનની નથી રેહી

હવે. હવે તો આપણે પરસ્પરનું Common Factor સમાન તત્ત્વ નિદાનવા તલસીએ છીએ. એનું નામ સંઘજીવનની ઝંખના : વિશ્વ-બંધુતાના કોડ.

ગુર્જરી કુંભેમાં ગળી રહેલા જે રાસ, તે શું આપણું-ગુર્જરા સૌરાષ્ટ્રીઓનું જ અસલ કલાધન ? કે અન્ય પ્રજાઓ સાથેની આપણી સહિયારી સંપત્તિ ?

રાસ, ગરબા, ગરબી, ગોફ, ચોકારા ; એટલે કે ગોળકુંડાળે ફરતાં ગવાતાં ને નચાતાં ગીતો : સૌરાષ્ટ્રગુજરાતમાં છે, મારવાડ રાજસ્થાનમાં છે, કચ્છ સિંધમાં છે, કુર્ગોમાં અને સંથાલોમાં છે. યુરોપની કૈંક જાતિઓનો એ કલાસંપત્તિ પર દાવો છે.

‘Ballad (બૅલડ)’ શબ્દની તવારીખ તપાસો. એન્સાઇક્લો-પીડીઆ ધીટાનિકામાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે :

“અસલ ફ્રેન્ચ ક્રિયાપદ baller (-to dance નાચવું) પરથી જ રચાયે ballad શબ્દ. ગોળ કુંડાળે નૃત્ય કરતી મંડળીની ગતિના તાલ સાથે એકતાલ બનીને ગવાતું લોકગીત એટલે ‘બૅલડ’ : લોકોએ રચેલું. લોકોને માટે જ રચેલું, અને લોકોની કંઠ-પરંપરાએ ચાલ્યું આવતું એ ગીત એની શૈલી પરત્વે, એના રસ તેમજ એની ધટના પરત્વે તો આખા યુરોપના તમામ મુલકોમાં સર્વસામાન્ય જ હોય છે.”

એજ ગ્રંથમાંથી બીજું એક અવતરણ ટાંકીને પૂરાવો દષ્ટએ :

“ગોવાળીયાએ અને ગોવાલણોએ બીજાં ઘણાં ઘણાં મીઠાં ગીતો ગાયાં, અને એ ગીતોની સ્વર્ગીય સુમિષ્ટ જમાવટ કર્યા પછી તેઓએ ગોળકુંડાળે નૃત્ય આરંભ્યું.”

એ તો હંડા ભૂતકાળની હકિકત. પણ જાપાનમાં તો તાળીઓ લઈ રમાતો રાસ હજી હવે છે. તાજેતરમાં જ જાપાની પાટનગર

ક્રાબેની અંદર Harbour festival ઉજવાયો. એમાં રમાયેલો 'મિનાતો-ઓદોરી' 'harbour dance' હૂબહૂ આપણા રાસડાની જ આવૃત્તિ હતો. આમ ગીતો ગાતાં ગાતાં ગોળકુંડળે સમૂહ-નૃત્ય તો જગતસદિયારે તત્ત્વ દેખાઇ આવે છે : પછી હર એક લોકસમુદાયે પોતપોતાની વિશિષ્ટ ખાસીયતો વડે એ નૃત્યને નવા ઘાટમાં ઉતાર્યું તે બલે કબૂલ રાખીએ. સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતની રાસપરંપરા રાસેશ્વર શ્રી કૃષ્ણ જેટલી પુરાતન હશે. મીરાંનરસિંહના ભક્તિનૃત્ય વડે રસાયલી હશે. એના રાસ કુંડાળાની મધ્યમાં વિરાજતી માંડવી કે એની રાસસુંદરીઓનાં શિર ઉપર મંડાતા તેજ-વર્ષણ ગરબા (ગર્ભદીપ) તેમજ ગંજવર જગમંડપો એણે પોતે જ નીપજાવેલાં નિજ કલાઅંગો હશે; એની હથેળીઓના તાળોટા કે એના પગઠમકારની લાલિત્યભરી લઢણુ કદાચ એના જેટલી કક્ષાએ ખીજાં લોકોએ નહિ પહોંચાડી હોય; ગુજરાતણોના અંગમરોડ જે રેખાઓ ખેંચે છે તે કદાચ વિદેશીઓના બેલડ-નૃત્યોમાં હજી અણસાધ્યાં રહી ગયાં હશે. તો ખીજી બાજુ ખીજાઓએ નિરાળાં જ નૃત્ય-તત્ત્વોમાં પોતાનું વિશેષ જોર મૂક્યું હશે. આપણા દાંડીઆરાસ, તો ખીજા કોઇનાં સમશેરનૃત્ય અથવા ભાલાનૃત્ય : આપણા ઘેરદાર ફેડીયા ચણીઆ, તો ખીજાનાં ઝોળદાર 'સ્કર્ટ' : આપણાં પુરુષ-છોગલાં તે સુંદરી-સાળુના પાલવો, તો ખીજાના પતંગ-પાંખ શા દુપટ્ટા : આપણા અણુવટ-વીંછીઆ, તો તેઓના પણ પાય-ધૂતરા : આપણાં ગોફ-ગુંથન, તો તેઓનાં ખંજરીબાજન : આમ પ્રત્યેકની ન્યૂનાધિક્તા નજર સામે રાખીએ તો રસની એક જ ખીના બાકી રહેશે, કે રાસગરબાની નૃત્યપરંપરા વિશ્વવ્યાપી છે; એટલે કે માનવજાતિઓને બાંધનાર એક હીર-તાંતણો છે : એક પરમ ધર્મતત્ત્વ છે. કારણ કે—

'In one sense Folklore is a religious teaching. Latin root 'ligare'--to bind, to unite. Folklore binds greatest distances together.

❀ સ્થિતિનિર્માણ ૨૧ ગંગાદાસ મંચરિયા ❀

Wide distances are spanned by the far-reach of folklore's human touch.' (એક અર્થમાં તો લોક-સાહિત્યને ધાર્મિક શિક્ષણ જ ગણાવી શકાય. કેમકે 'રિલીજિયન' નો મૂળ અર્થ 'સાંકળવું' છે. લોકસાહિત્યનું માનવ-તત્ત્વ પણ દૂર દૂર પહેલી પ્રજાઓને સાંકળે છે.)

હું તો રાસગરબાના આવા વિશ્વ-દર્શનમાં રાચનારો છું.

પણ તો પછી અસલ કોનું સર્જન હશે એ ? રાસ-નૃત્ય મૂળ સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતને કિનારેથી તો પરમુલકમાં નહિ સંચર્યા હોય ? આપણા નાવિકો, વણિકો, ગોપજનો ને સાહસવીરો જ શું વિદેશ-તટો પર એને નહિ ધરી આવ્યા હોય ? એ પ્રશ્ન જરૂરનો નથી. આર્થ ગોવાળીઓ તો આજથી હજારો વર્ષો પર ગ્રીસ દેશનાં ગૌચરો પર નેસ બાંધી બેઠો હતો, ને રાસડે ગરબે ધૂમતો હતો : (In the beginning it would appear, the Aryan shepherds who dwelt in the pastoral districts of Greece shared in some humble measure the gift of song which became such a wonderful thing amongst their more highly favoured kinsmen of Attica'. Edmund Chambers.)

મહત્ત્વની વાત તો એ છે કે આપણે અર્વાચીન ગુજરાતીઓ પૈકી કોણ જાતિ કહી શકશે કે પોતે સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાતનાં આદિ-નિવાસીઓ છે ? આપણે તો ધણાંખરાં Nomads : ભ્રમણપ્રેમી પશુપાલકોનાં વારસદારો : આપણે તો દૂરદૂરથી એતરાદ સીમાડા ઓળંગતાં, રસ્તે પેઢાનપેઢી પડાવ કરતાં, અનેક ધરતીપટોની રળે રળેટાતાં ને અનેક વનોકુંજોના રસે રંગે ભીંજતાં ભીંજતાં હજુ હમણાં જ ગુર્જર ભોમે ઉતારા પામ્યાં. આપણે સાથે લેતાં આવ્યા કૃત ત્રણ વાનાં : આપણી તેગ, આપણાં ગૌધન, આપણાં નૃત્યગીતો. કોણ, ક્યાંથી, કેટલું લાવ્યું તે કહેવું વિકટ છે.

અથવા જગત બધા પર બ્રમણ કરતાં પેલાં ધંટીઆં, લુવારીઆં, છારાં, આડોડિયાં વગેરે ‘ છપ્પી ’ વણ્ણારાં તો રથલે રથલે આ નૃત્ય અને સંગીત નહિ વેરી આવ્યાં હોય ? એચ. જી. વેલ્સ એના ‘ આઉટલાઇન્સ ઓફ વર્લ્ડ્‌હિસ્ટરી ’માં કહે છે કે—

“ Another infection that the Gypsies have carried from land to land is the quality of the folk-music in the countries through which they passed. They have always been the enthusiastic if not very original musicians; everywhere they have carried a popular minstrelsy, giving it a gusto all their own.”

[આ કામરૂ લોકો દેશદેશોમાં બીજો એવો લોકનૃત્યનો લઈ ગયાં. જે જે પ્રદેશોમાંથી એ નીકળ્યાં ત્યાં ત્યાંના નૃત્યગીતની ખાસીયત તેઓએ પકડી લીધી. તે લોકો બહુ સ્વયંસર્જક નહિ છતાં બહુ ઉમંગી સંગીતજ્ઞતાઓ હોય છે. ઠેર ઠેર તેઓ લોકભોગ્ય ગીતો કથાઓને ઉપાડી ગયાં, તે એ ગીતોકથાઓને તેઓએ પોતાની ખાસ ઉમિરનો પાશ ચઢાવ્યો.]

આજે નિહાળશે તો રાસ-ગરબાનું જીવંત નૃત્ય ત્યાં જ સંધરાયું છે—એ જગલમનતાં ધંટીઆં—છપ્પીઓના તંબુઓમાં, તે આપણા દોળીવાડા, વાધરીવાડા કે અંત્યજ-વાસોની અંદર.

સત્ય વાત તો એક જ છે, કે રાસગરબો સંધજીવનની સંપત્તિ છે. જ્યાં જ્યાં સંધજીવન, ત્યાં ત્યાં વિશિષ્ટ પ્રકારનાં કલાસાહિત્ય અવશ્ય નીપજે: કથાકારનાં વાર્તાકથન, માણુભટ્ટોનાં પુરાણ-કવન, ભરચરીતાઓનાં કથાગાન, ભજનમંડળીઓનાં ભજનકીર્તનો, તેમજ સ્ત્રીપુરુષોનાં નૃત્યગીતો. એ નૃત્યગાન કુંડાળે ધૂમે છે, કેમકે કુંડાળું

બની ગયું છે સમૂહજીવનનું symbol-પ્રતીક. કુંડાળું તો છે કલાની 'પરિપૂર્ણ' ને બલિષ્ઠ રેખા. માનવજાતિ જ્યાં જ્યાં નયનો માંડે છે ત્યાં ત્યાં ગોળાકાર લાગે છે : ગગનમાં ક્ષિતિજરેખા પર, સાગરપાળે, કે વૃક્ષરાજિની ઘટાએ ઘટાએ, જલે સ્થલે, પુષ્પે પાંદડે, દલે દલે, સર્વત્ર ગોળાકાર-curvecurve. વર્તુલ : વળાંક : બંકાપણું : મરોડ, જે કહો તે. એટલે જ માનવીઓનાં મન ગોળાકારે મોલ્યાં-કસબમાં, કલામાં, જીવનનું લાલિત્ય ઉચ્ચારનારી હરએક રચનામાં. તમામ લોકવૃદ્ધોની આ ખાસીયત : માત્ર એકલા ગુજરાતીઓની જ નહિ.

આત્મરક્ષાને કારણે માનવી સંઘજીવનમાં ગુંથાઈને જીવતો હતો. દેહ શું દેહ ભીડીને ખીચોખીચ જીવતો હતો. જાણે પ્રાણ-ધ્વજકાર એના એકસમાન હતા. સુખદુઃખ એનાં સહિયારાં હતાં. જૂથમાં જ શ્વાસ લઈ એને જીવવાનું યા ચરવાનું હતું. હર્ષશોકના અવસરો એક, ઉત્સવો ને પર્વો એક, નિર્સર્ગ પ્રત્યેની દૃષ્ટિ એક, રસ એક, રંગ એક. માટે જ ઉર્મિઓના આંચકા એકસમાન.

ફ્રેન્ચ ભાષામાં જે જીવનતત્ત્વને, 'Elan Vital'=Vital pangth એવા પ્રયોગ વડે ઉચ્ચારવામાં આવેલ છે, તે જીવનતત્ત્વની એકતા; લાગણીના ઝંકારની, તલસાટની, તાલાવેલીની એકતા. એ હતું સંઘજીવનનું પરમ કૌવત.

૨. લોકનૃત્યના પ્રકારો

એવો લોકસમૂહ સંગ્રામ અને શિકારથી થાકતો, કાસહાંકણી ને લહાણીકાપણી કરીકરી લોચ થતો, ધધાકસબના એકધારા જીવનથી કંટાળતો, ત્યારે એનાં થીજેલાં અંગો સુખવિરામ Relaxation માગતાં. ઉઘમે સાહસે શોભતું જીવન તો સદા કલામાં જ એ સુખવિરામ Relaxation શોધતું હોય છે. સંઘજીવનને

સંતોષનારી કલા એટલે એકાદ ગવૈયાની ઝીણી સિતારી નહોય, એકાદ વારાંગનાનું માર્દવભયું નૃત્ય નહોય.

એને તો જોષએ છે ઝૂકાઝૂક અને રેલમહેલ. એકલ વસ્તુથી એ ન સંતોષાય. એને તો જોષએ નૃત્ય, ગાન તેમજ વાણીનો ત્રેવટો સમુચ્ચય. એ સમુચ્ચયને જોણે રાસગરબામાં નીપજવી લીધો. ધાર્મિક પર્વમાં, બહુરંગીલા લોકમેળાઓમાં, સામાજિક ઉત્સવમાં, લગ્નસરામાં, કે ઋતુપરિવર્તનને અવસરે એ સંઘ-હૃદય ગડમથલની મીઠી વિસ્મૃતિમાં ડૂબી જઈ, આ ત્રેવડી ગુથેલી રાસકલાનો ફેફ ફરી શકતું. પુરુષો ગરબીની યોગમ પુરુષાતનની ખુમારી પી પી ઘોર પગલે ને જોશીલા તાળેટા સમેત દેવદેવીના અસૂરપરાજયની વિક્રમશીલ ગરબીઓ મચાવતા. ભૂકમ્પના આંચકા લેવરાવતી એની ભૈરવી વાણ ઉઠતી કે—

“ માણ ! તું તો પાવાની પટરાણી
લવાની મા કાળકા રે લોલ.

*

*

*

“ ફેટ ફેટ પાવાના રાજન
કે પાવો તારો પ્રલે કહું રે લોલ. ”

એ પ્રલય-તાંડવનો ભાસ આપતી પદ્મચનાને દેહના ગતિ-મરોડમાં મદદો સાધાર કરતા, ત્યારે મુંદરીઓ એના માર્દવભીના સૂર-દ્વેષમાં, સંઘજીવનને સાદ દેતી કે—

“ મારા ગામના સૂતારી રે,
“ વીરા તમને વીનવું;

“ મારી માંડવડી ઘડી લાવ્ય રે,
“ મારી સાહેલીનું જોડવું.

“ ઝલ કા તું આ વે યે ઠલું,

“ મલકાતી આવે નાર રે;

“ મારી સાહેલીનું યેડલું. ”

નવરાતર ધૂમવા માટે નૃત્યના કેન્દ્ર સમી એક માંડવી : એને ધડી આપવા સુથાર વીરાને, મઢી આપવા લુંદાર વીરાને, શણગારી આપવા મોતીઆરા વીરાને, માંહે ગરબો મૂકવા કુંભાર વીરાને, ગર્ભદીવડે દીવેટ વણી આપવા કપાસી વીરાને, દીપક-કાઢીયે દીવેલ પૂરવા ધાંચી વીરાને, ગરબે ગીત ગાવા ગામની આણાત દીકરીઓને તથા એ ગરબા-ગાન ઝીલવા માટે લજ્જાવંતી સકલ કુલવહુવારે ભોળામુળાને ઉભી ઉભી નોતરાં મોકલે છે. કો' રાસેશ્વરીઓ એના ધરધરને આંગણે પડતા નિમંત્રણ-પુકારમાં પણ ગુન્ગે છે સંધ-જીવનના શબ્દો :

“ ગલ વાળ્યો એવો ઉગ્યો રે,

“ ગલ લાલ દ્યો, બાળેઠી દ્યો !

....લાઈ તમારી ગોરી રે,

ગલ લાલ દ્યો, બાળેઠી દ્યો !

એને ગરબે રમવા મેલો રે !

ગલ લાલ દ્યો, બાળેઠી દ્યો !

અમે રમશું મેડી હેઠ રે,

ગલ લાલ દ્યો, બાળેઠી દ્યો !

એને મેલી નશું ઘેર હેઠ રે,

ગલ લાલ દ્યો, બાળેઠી દ્યો !

અમે રમશું ને રમાડશું,

ગલ લાલ દ્યો, બાળેઠી દ્યો !

પરોડિયે પાછાં વાળશું,
ગલ લાલ હ્યો, બાબેડી હ્યો ! ”

એ નોતરના બોલ, તેમજ

“ અમે અમારે ઘેર બશું !

“ બાઈઓ રામ રામ છે;

“ બોલ્યું ચાલ્યું કરલે માફ,

“ રે બાઈઓ રામ રામ છે. ”

એવા બહેલી પરોડના વિસર્જન-બોલ: એ સો પચાસનું ગોળ ફરતું નૃત્ય: એક સૂર, એક તાલ, સરખા ઠમકા ને સરખા તાળીઓ: સર્વને નિજ જીવનની આરસીરૂપ બને તેવા ગીતોનો વિષય: વારંવાર પુનરાવર્તન પામતી પંક્તિઓ: ગીતનૃત્યના કલેજ સમાન અકેકેક ટેક પંક્તિ : એ Cadences of consenting feet, હોંશે હોંશે બાજુ હોંકારા દેતા પચાસ સો કદમોની તાલબદ્ધ તેમજ સ્વયંસ્ફુરિત ઠેસો : આ બધાં છે સંઘનૃત્યનાં ઉચ્ચારણો, તેમજ એંધાણો. નિરોગી તેમજ એકમૂરીલા સંઘજીવનમાંથી જ આવા નૃત્યધ્વનિ ઉઠે છે. સંઘ એટલે લોકોનું ટોળું નહિ. ટોળું નૃત્ય કરી શકે નહિ. ટોળાના બોલ ફક્ત babble-ગોટાળો જ રહે. ‘સંઘ’ શબ્દની અંદર તો સુવ્યવસ્થાનો, સંવાદનો, એકરસતાનો, તેમજ પેલા ‘Ellen Vital’નો, જીવન-તલસાટનો ધ્વનિ છે. Speech, Music and action, શબ્દ, સંગીત તેમજ ગતિ, એ ત્રણેનો વિરલ મેળ સાધનારી રાસગર્યાની બેઝડ-નૃત્યકલા જે સંઘજીવનમાંથી સર્જન પામતી હોય, એ સંઘજીવન દરગિજ પ્રાણુવાન હોવું જોઈએ.

સંઘકવિતાનાં એ શબ્દ, નૃત્ય તથા સંગીત, ત્રણેનો વણાટ એવો તો ઘાટો બની ગયો છે કે એને જૂજનાં પાડી દેખાડી શકાતાં નથી. થોડાક નમૂનાને તપાસીએ :

“ જેમ સૂકાય તારી જૂઠાંનાં ફૂલ

“ મારા વાલાજી રે !

“ તેમ તારી ગોરાંદે કરમાય

“ જઈને કે’જો મારા વાલાને રે ! ”

એ કુંડળે કરતા ધીરા રાસતું ઉર્મિગીત : પછી—

“ નીંદરભરી રે શુલાલે ભરી,

“ આજ મોરી અંખીયાં નીંદરભરી રે. ”

એ જરા વધુ તરલ પદ્યગતિ માગી લેતું, નશો કરેલું નૃત્ય-
ગીત : ને એથી થે વધુ ઉન્માદ માગી લેતું—

“ લાલ લાલ જોગી ભલૂત લાલ જોગી રે,

ભલૂત ભરેલ તારી આંખ : લાલ જોગી રે. ”

એ કરતાં પણ અધિક નૃત્યઉછાળના તરંગો ચડાવતું—

“ સામે કાંઠે વેલડી આવે રે,

આવતાં દીડી વાલમીયા !

“ ધ ડી ક ઉલલા રો’ તો,

હું ચુંદડી પે’રૂં વાલમીયા !

“ પે’યાંના જળકારો કે

ઉલલા રો’ને વાલમીયા !

અથવા—

“ કોરી ગાગરડીમાં રંગ રેડયો રે,

“ કેસરીઓ પટ લાગ્યો છળીલા;

રંગ લાગ્યો રે. ”

ને એથી ય અધિક જોમવંત—

- “ કુવા કાંઠે રે કેવડો : જોગમાયા !
 “ કેવડો લળી લળી જાય રે : જોગમાયા !
 “ લોળી લવાનીને કાજ રે : જોગમાયા !
 “ કાળી કાળકાને કાજ રે : જોગમાયા ! ”

શબ્દો છલગો મારે છે : પ્રમત્ત સુંદરીઓના દેહ-દડલા જાણે
 દલ્લે ચડે છે. નૃત્ય કરતાં શરીરો શરીર મટી જાણે હીંચોળા બંની
 જાય છે. પછી તો એજ ફગોળ ગતિએ—

- “ છેલ છોગાળો હોય તો મૂલવે,
 “ હોલરિયો દરિયાપાર : મોરલી વાગે છે. ”

- + + +
 “ મોર બોલે મધુરી રાત રે,
 નીંદરા ના વે રે. ”

- + + +
 “ ચંદન તળાવડી રોકી કાનુડે,
 “ જળ ભરવા નો દિયે :
 હઠીલો મારે ખેધે પડ્યો છે. ”

- + + +
 “ રૂખડ બાવા ! તું હળવો હલવો હાલ્ય જો,
 “ ગરવાને માથે રે રૂખડિયો અળુંખીઓ; ”
 “ જેમ અળુંખે કાંઈ મોરલીને માથે નાગ જો,
 “ (એમ) ગરવાને માથે રે રૂખડિયો અળુંખીઓ. ”

એ ઉન્માદીલા મદિરા-સ્વરોને ચગવતી લોકપુત્રીઓ પાછી થકે
 ત્યારે હળવી હલકે—

“ હું રે મૈયારણ રે ગોકુળ ગામની :

“ મારાં મૈડાં કોઈ દ્યો રે !

“ મૈયારણ રે ગોકુળ ગામની . ”

એ મૈયારી—ગીત ગાતી વેળા નવીન જ પગલાં માંડતી : એતું કલેવર આ નૃત્યના છંદે છંદે પ્રલખ્યાયમાન છેળો દેતું દેતું, “મૈયારણ રે...ગોકુળ ગામની” એ ટેકના ‘રે’ તથા ‘ગોકુળ’ વચ્ચેનો ગાળો ફાઇ એવી તો કરામત વડે પૂરતું. કે જેનો ચિતાર શબ્દથી આપવો શક્ય નથી.

એજ રીતનો દહેકો—

“ વનમાં હીંડાળો ખાંધિયો,

સખી ! શ્યામ બોલાવે;

“ આંધ્યો છે વડલાની ડાળ,

ગિરિધર લાલ બોલાવે. ”

આ હીંડાળ—ગીતમાં જડે છે. પછી તો એ પચીસ પચાસ, કમરથી નીચી લળેલી દેડવેલ્યો ત્વરિત એકતાળી નાખીને કુંડાળે ફરતી ચલતી—નૃત્યનાં ગીતો ગાતી—

“ એક અંખો ને મરવો ડાલરિયો,

“ ગલ વાગ્યો રે રાધાજીને આંગણીએ;

“ એનાં કુલ થયાં દસ પાંખડીએ,

“ વાલે થાળ લરી કુલ ઉતાર્યા.

“ વાલે સહુને આલ્યાં સંભારી,

“ રાણી રાધાજીને મેલ્યાં વિસારી. ”

પછી એ એક બાબુ વેરાયે જતી આખી નૃત્ય-વેલડી, ખીછ ફેડી ઉપાડતી પાછી ઉલટી દિશાએ વળે, અને ગીતના સુખભાવને

પશુ જાણે કે ઉલટી દિશામાં પધોડા લેવરાવતી ઉઘ અખોલા-સ્વરે
ગાય કે—

જાઓ જાઓ રે બુઠડા ! નહિ ખોલું,
કાળા કરસનજીની જોડે નહિ ખોલું;
ગોરા ગોવિંદજીની જોડે નહિ ખોલું,
મીઠા માવજીની જોડે નહિ ખોલું.

ટપ ટપ ટપ ટપ તાળી દેતા, નમેલી અંગલતાઓને કુંડાં
પગલાંની ચાલ્યે કુંડાળે ફેરવતાં આવાં અનેક ગીતો : જેવાં કે—

વાંકે અંખોડલે શ્રી નાથજી રે,
અમને મળિયા છે મારગ માંચ;
મન મારાં હેરી લીધાં !

પગે પીરોજી હરિને મોજડી રે,
હરિની ચટકતી છે ચાલ્ય;
મન મારાં હેરી લીધાં !

એમાં જૂલન નહિ: ઉન્માદ નહિ : ફક્ત ઝુકેલે શરીરે નાનાં
પગલાંની એકસરખી રેખા ગોળ કુંડાળે આંક્યે જવાતું.

પછી તપાસો ચત્રતી-નૃત્ય અને ઉમા શરીરનાં વિરામ-નૃત્ય,
એ બન્નેની મિલાવટ કરતાં નૃત્યગીતો:—

સાગ રે સીસમનેા ઢોલિયો રે :

અમરા ડમરાનાં વાણુ મારા વાલમા !

એમાં પહેલી પંક્તિ ઉઝાં ઉઝાં, વિરામ-સ્વરે, એક તાળી
નાખીને ગવાય. પછી બીજી પંક્તિ—

અમરા ડમરાનાં વાણુ : મારા વાલમા !

એ ઉપાડતાં જ તમામ દેહલતાંઓ કમરથી ઝુકી પડે, તાળાઓ
'ત્રણ તાળા' યની જાય, ને ચલતી-ઢાળે આપ્તું નારીવૃંદ પવન-
દોરાતી વેલ્યના આકારે કુડાશે ફરે. ફરી પાછું વિરામ-નૃત્ય :

કસુંબલ રંગની ચુંદડી રે

તૂર્ત પાછું ચલતી-નૃત્ય :

ઝીણી ઝીણી ચોખલિયાળી ભાત્ય મારા વાલમા !

એમ અકકેક પંકિતએ નૃત્ય-પલટા નાખે.

ત્રીજે નૃત્ય-પ્રકાર કેવળ ઉભાં ઉભાં વિરામગતિથી ગાવાનાં
ગીતોનો :

આવો રૂઠો જમનાજીનો આરો,
કદંબ કેરી છાંયા રે;
ત્યાં કાંઈ એઠાં રાધાજી નાર,
કસુંબલ એઠી રે.

અથવા—

“ માડી ! બાર બાર વરસે આવિયો,
રે માડી ! નો દીઠી પાતળી પરમાર
રે જાડેજી મા ;
મોલુ'માં દીવો શગ બળે રે ! ”

એ ત્રિરૂઢ ગતિઓનો મીઠો સંવાદ : લાંબા તેમજ તરલ ગીત-
સ્વરોનો પરિપૂર્ણ સુમેળ : સંધનૃત્યની, લોકનૃત્યની આ એક વિરલ
સિદ્ધિ મનાશે.

ચોથો પ્રકાર છે પૂરેપૂરા ઉન્માદીલા હીંચ-નૃત્યની જોડે પૂરેપૂરા
વિરામ-નૃત્યની મિલાવટનો :

અવળી ગંગાનાં સવળાં નીર,
વહુને ઘેર સાસુ બેસવા જાય.
વહુ બેઠાં સિંહાસન ચડી
ને સાસુ ઉભાં ચમરો ઢળે.

એ સીતા-વનવાસતું 'બેલડ : ' પ્રારંભની આ કડી કુંડાળે
ફરતાં હીંચ-તાલે ઝુકાઝુક ગવાય. પછી તૂર્ત જ—

વહુ રે વહુ મારી સમરથ વહુ !
લાંકા લખી દેખાડો !

એવું લાંબા લાંબા ઢાળે ઉભાં ગવાતું ચરણ ઉપડે, વંટાળ જોવી
હીંચ-ગતિ પૂર્ણ સલૂકાછથી આ વિરામ-ઢાળમાં સરી પડે. એ
સંયોજનની સીમાન્ત-રેખા ય આપણુને અટ ન જડે.

ખંડ-કાવ્યને મળતો એ કથા-ગરબો લગભગ અરધા કલાકના
કાળને માઝમ રાત્રિયે પીગાળી નાખે છે.

તાલ, ગતિ અને હલક દહેકાના આ મરોડદાર ગુંથનમાં
મુકરર નિયમોનાં બંધનો હોવા છતાં, સંઘ-નૃત્યની એ સંયમબદ્ધ
સૃષ્ટિ પ્રત્યેક વ્યક્તિને ય પોતપોતાના એકલ મરોડ ઉમેરવાની
છૂટ દેતી. ગરબી ધૂમતા પુરુષો તેમજ રાસ રમતી સ્ત્રીઓ
ગાળ ચાલ્યે ચાલતાં ચાલતાં કાલે ત્યારે કુદડી પણ ફરી લેતાં,
ધુંટણુબર બેસીને દાંડીઆ ઝીલતાં, કુદડી નાખતાં નાખતાં ઉઠેસ
કરતાં, અને કુંકાવાવ ગામડાની એક જીવંત રાસમંડળીએ બતાવ્યું
તેમ સૂઝ જઈને પણ સંઘ-તાલ ચુક્યા વગર દાંડીઆ લેનારાં નરનાર
હજી મોજૂદ છે. આખું કુંડાળું અરસ્પરસ એક ત્રાંબા-ગાગરને દહા
જેમ ઉલાળી ઉલાળી ઝીલતું ચલતી-જોડકણું ગાતું કે—

તાતી તુંબડ
નૈયે આવી

નૈયાનાં એ
પાંદ હેલી
તું બ ડી નો
રણકો વાગ્યો.

એ ગાગર-ઝીલણને સમયે નાચનારાં આંગળીઓમાં વેઢ પહેરતાં. તાલે તાલે ત્રાંખા-ગાગર એ વેઢ વીંટીઓના આઘાત ખાધ ખાધ બેડકણામાં 'રણકો' પૂરતી. ને મકાનોના ધ્રાખા ટીપનારી મજૂરજોને પણ નોખનોખી છટાથી ટીપણીઓ પછાડતા પછાડતા ગીતો ગાવાનું એક નિરાળું જ નૃત્ય હતું. આનાં આજ રાસગીતો એ ટીપણી-નૃત્યને પૂરાં પડતાં.

અમેરિકાને કિનારે ઉભીને નૃત્યકાર ઉદયશંકરે કહ્યું છે કે 'No sight in Northern India is so beautiful in a way we can all thrill to as the dancing of the Garba in the villages North of Bombay. The simple villagers choose moon-lit nights which give that sense of dream-and so necessary to plunge spectators into the spirit of a dance. Round and round, with long broad-bottomed skirts, the women dance, singing all the while.'

[પરંતુ આ ઉત્તર હિન્દુ એકેય કલાદશ્ય મુંઝવના ઓતરાદા મુજ્જર દેશનાં ગામડાંમાં દીઠેના ગરબા-નૃત્ય જોટલું રોમાંચક નહોતું. આ ગરબાને સાફ સાદા ગામડિયાઓ આંદની-રાતો જ પસંદ કરે છે, દેશકે પ્રેક્ષકોને નૃત્યના તોરમાં ઝમકાળવા માટે જરૂરી જે સ્વભાવસ્ય મનોદશા, તે પેદા કરવાને આંદનીની જ અગત્ય હોય છે. સતત ગાણાં

ગાતી ગાતી ઓઝો પોતાના ઘેરદાર ધાધરાને ઓલે ચડાવી ચકર ચકર નાચ્યા જ કરે.]

જૂજવા ગુર્જર ગરબા-નૃત્યોની આટઆટલી રેખાઓને ચિત્રોમાં આંકવાનો કે છત્રીમાં ઉતારવાનો પ્રયાસ કાઢએ કર્યો નથી. કલમનો શ્રમ વૃથા છે.

આજે જેના રહાસહ્યા અવશેષો પણ લોપાઇ રહેલ છે, એવી આ ગુર્જર સોરડી ગોપજીવનની કલા નવી દુનિયામાં નવું જીવન શોધવા કાંકાં મારી રહી છે. યુરોપનું નવશ્ધિર પણ જૂના લોકનૃત્યને માટે તલસી રહ્યું હોય ત્યાં 'ફેક ડેન્સ સોસાયટીઝ' ઉભી થઈ. પાદરી પસીંથી માંડી સેસીલ શાર્પ સુધીના પંક્તિઅંધ લોકગીતપ્રેમીઓએ સંઘરેલાં આમ્ય ગીતોને તેમજ નૃત્યપ્રકારોને નવા કલાજીવનમાં વણી કાઢવા આ મંડળીઓ ઉત્સવો યોજે છે, 'એસતુ' વર્ષ' ઉજવવા લોકનૃત્યો બતાવે છે. લાંબો તલવારના મૂર-નૃત્યકારો, મોરીસ-નૃત્યનાં રાસમંડળો, આમ્ય-નૃત્યની મંડળીઓ વગેરે દેશના જૂજવા વિભાગોમાંથી આવીને પુરવાર કરે છે કે—

"The real old English dances are athletic, inspiring and graceful." જળકુકડીનાં બાળ જે આસાનીથી જળ-તરતાં થઈ જાય, તેજ આસાનીથી આમ્ય અંગ્રેજ તરણોએ પોતાના પૂર્વજોનાં આ નૃત્યોને અપનાવી લીધેલ છે. બીજા સર્વ દેશોએ નવ-ઉત્થાનના યુગથાળમાં આ જૂની સંઘ-કળાને ઝીલેલ છે.

૩. સંઘગીતોનું પુનર્જીવન

થોડાક દાયકા ઉપર આ જૂના રાસ-નૃત્યને સમ્યક કહેવાતા વર્ગમાં લગભગ તાળાં દેવાયાં. પિતાઓએ શેરી-જીવનની આ નૃત્ય-મસ્તીમાં મરજતલંગ માની પુત્રીઓ પર મનાઈ મૂકી. નવવધુઓના ભરધાર જ્યાં—

ગોરી મોરી આછા સાણુ ઝોઢો જો,
 પરળતડી ભીડો તો લાગો પાતળાં રે લોલ.
 ગોરી મોરી હળવે કુદડી ફરજો જો,
 ફેરડિયા ચડશે, નવ થાશે આકળાં રે લોલ.
 ગોરી મોરી ઝીણું રાગે ગાજો જો,
 જશોદાનો જીવણુ જોવા આવશે રે લોલ.

[રાસકુંજ પાનું ૧૮૮]

એવા સુખભાવે સ્ત્રીને જાગરણોમાં વળાવતો કદપાયો હતો, તેને બદલે ઉલટા જ સૂરો સંભળાવી પત્નીને આ 'નાચણવેડા'થી વારતો થયો. જૂનું તે 'જંગલી' મનાયું. શિષ્ટ કહેવાતા સમાજમાંથી રાસગરબાનાં બહેન પાછાં ગયાં. ઉત્સવે પર્વે જે દેખા દેતું તે તો અવશેષના જ અંશ જેટલું. સંઘ-કલા ને સંઘ-કવિતા પ્રત્યેની આ સૂઝાળવી દષ્ટિ, ધીમે ધીમે ગામડિયાં લોકવર્ગમાં પણ મોટે ભાગે નકલિયો આદર પામી.

કારણોની અર્થાં લંગાણુ માગે છે. પણ ટુંકેથી જ પતાવીએ. આપણી પ્રજા નવી સંસ્કૃતિનો સમાગમ પામી. નવાં વિચારમોર્ખાં આપણે કિનારે છંટાયાં. નવા શિક્ષણે, નવા સાહિત્યવાચને નવમનોરથો જગાડ્યા. વ્યક્તિ-જીવનના, નિજ નિજ સ્વતંત્ર વિકાસના મનોરથો ઉઠ્યા. સંઘજીવનની ગુંગાવતી સંકડાશ તેમજ એકસૂરીલા જીવન-વ્યવહારનો કટાણો અસહ્ય બન્યાં હતાં. એ એક શુભ બલ : બીજાં અનિષ્ટ બલો પણ જોડાજોડ આગ્યાં. જીવનમાં કૃત્રિમતા પેઠી. શિક્ષ અશિક્ષનાં ધોરણો સાંકડાં બન્યાં. ઉપરાંત જીવન-સંગ્રામ તીવ્ર બન્યો તે તો ઠીક પણ વિચ્છેદક બન્યો. સંગઠનના હાથ-આંકડા ભીડાયેલા હતા તે વહૂટી ગયા. કેમકે રાજશાસનની પદ્ધતિ પલટી. ગામડાં ભાંજીને શહેરો થયાં.

શહેરો તો મૂળેથી જ ધણાં હતાં. પણ શહેર-ગામડાના જીવન-સંસ્કાર જૂદા નહોતા. એટલે જ કલાસાહિત્યમાં આ આમ્ય ને આ આ શહેરી એવા વિભાગો નહોતા. એ એક જ સંસ્કાર-પ્રવાહના એ ફાંટા તો નવા જીવનસંજોગોએ જ પડાવ્યા. ‘આમ્ય સંસ્કૃતિ’ ને ‘શહેરી સંસ્કૃતિ’ એ પ્રયોગો હજી હમણાં જ વપરાતા થયા. આમ્ય શબ્દ સૂઝ ઉપજાવતો બન્યો.

સંધજીવન : શેરીજીવન : લોકજીવન : એના આ રીતના તૂટવાના અટલ પરિણામ રૂપ જ આ જૂના સમૂહ-વૃત્ત્યનો ને સમૂહ-ગીતો કલાઓનો નાશ સમજી શકાય છે. સંધજીવનનાં સઘળાં જ ઉચ્ચારણો આઘાત પામ્યાં : રમતગમતો, ઉત્સવો, જમણવારો, સમૂહરક્ષાના પ્રકારો : જીવનનું એકેએક અંગ : પરિણામે રાસગરબા. કલાને નવો આંચકો વિશેષ પ્રમાણમાં લાગે, કેમકે કલાજીવન તો કાંઈ બાહ્ય આગ્રાને, કર્તાવ્યના બોધને કે સહિયારા હિતના કરારને ગાંઠતી જ નથી.

ત્રીસેક વર્ષના વચગાળા પછી આજે શું જોઈ રહ્યાં છીએ ?—

સંધવૃત્તિ પાછી વળી છે. એની પછવાડે એકાદ ગામની કે નગરની રક્ષાનું નહિ પણ રાષ્ટ્રરક્ષાનું પ્રેરક બલ જગી ઉઠ્યું છે : વ્યક્તિજીવનનાં વલણો-individualistic tendencies ધીમાં પડ્યાં છે : પાછાં જૂથો જન્મે છે : નવજીવનની કૃત્રિમ સ્થિતિ ગુંગળાવે છે : છિન્ન પ્રવાહોનાં બહેન પરસ્પર આવ-જા કરે છે : ગામડાં પ્રત્યે અભિમુખ બનેલી દષ્ટિ જૂનાની સૂઝ ત્યજે છે : જૂનામાં જે સુકતજીવનની લહેરો હતી તેને નવા જીવનતત્ત્વમાં વાળવા મથે છે. શ્રી રામનારાયણ પાઠકે એનું નામ આપ્યું છે “ચૈતન્યનો જીવાળ”.

પરિણામે પ્રદર્શનો, સમ્મેલનો, સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યેના નવલાવે જગાડેલી, સ્ત્રીજીવનનાં આંતરબળો પ્રતિ નવી કૌતૂહલવૃત્તિ : ફરી એક વાર સંધ-કલા, સમૂહ-સાહિત્ય અને સંધજીવનની ભૂખ સંતોષે

તેવું બધું જ સર્જવાનો પુકાર. આ 'ચૈતન્ય-જીવાળ' ના, નવ-શોણિત ધબકારના, *Renawakened impulse* નાં અનેક આવિષ્કરણો માંહેલું એક આવિષ્કરણ તે આ નવાં રાસ ગરબા.

ફરી પાછી લગ્નની રાત્રિઓમાં ગરબા-પાટીઓ આવશ્યક શોભાઓ ગણાતી થઈ. મહાજનોની જ્યન્તીઓ સંવત્સરીઓ, મંત્રચાઓના વાર્ષિક સમારંભો, પરિપક્વ ને સમ્મેલનો ગરબાના કાર્યક્રમ વિદ્યોત્થા કદપી જ ન શકાય ! જૂનાં ઘેરદાર નૃત્ય-પરિધાન ફરી 'ફેશન'માં આવ્યાં. ઘરના એકલ અભ્યાસખંડમાં શેલી ને ક્રિટસ વાંચતી તરૂણીઓ પણ ભરતલયાં ચણીઆ ઉપર ચુંદડીને હેલે ચડાવતી આ ગરબામાં ઉતરતી થઈ. પ્રથમ ટિપ્પણ કે એષ્ટા કરવા હાજર રહેનારો પુરુષવર્ગ ધીરે ધીરે આ ગરબા-સમ્મેલનોનો સભ્ય અને રસિક પ્રેક્ષક બની ગયો. આજે તો પોતાની 'ગોરી'ને આજા સાળુ ઓઢાડી રાસ-સમારંભોની રંગભૂમિ પર ન મોકલનાર પુરુષ કોઈક જ હશે !

સુરત, વડોદરા ને અમદાવાદની આ ગરબા-સુંદરીઓને તાત્કાલિક રાસ-સામગ્રી પૂરી પાડનાર કવિ નહાતાલાલ. 'રાસગરબીનો પ્રવાહ ક્યાંક તૂટક નહોતો થયો' એ શ્રી. રામનારાયણ પાઠકનું વિધાન એક રીતે બલે સાચું હોય : દલપતરામનાં ગરબાગરબી, ને પછી નવલરામ, નરસિંહરાવ, કાંત, મણિલાલ નભુલાલ, ત્રિભુવન પ્રેમશંકર વગેરેની રાસકૃતિઓ આપણા કવિતા-ક્ષેત્રમાં નિઃશંક ઉતર્યા કરતી હતી. પણ એ બધી સંઘ-કંઠે ચડે તેવી થોડી જ હતી ! કારણો આગળ જતાં વિચારયું. હા, નાટકોમાં વાઘજી આશારામે, ડાહ્યાલાલ ધોળસાજીએ, નથુરામ સુંદરજીએ ને થોડા ખીજઓએ ચલાવે રાખેલી રાસ-પરંપરાને હું બહુ સખલ ગણું છું : એમણે ભોક્કરાસોમાંથી જ ઉઠાવેલા—

કુંજલડી સંદેશો અમારો,
જઈ વાલમને કે'ને છ રે !

x " હંઓ હંઓ વીધીડો " x

x " માવા ! મહીની મટૂકી મારી મેલ્યને રે. " x

વગેરે રાસડા : અથવા એ જ લોકરામોની લઢણમાં નવરચિત—

" ચોકને આંગણે આંદની રે,
ખીલી રૂપેરી રંગ :

રંગ રે, આવો સાહેલી રંગ માણવા. "

x " ઉગ્યો સખિ ! સૃષ્ટિનો શણગાર હાં !
આલ્ય આલ્ય જોવાને ચંદ્રમા ! "

x " કુંજવિહારી ! રજની સારી,
કહો કયાં ગુજરી નારી નઠારી !
ધૂતારી રે કહોને કોણ લામા મંળી ! "

x " પૂનમ આંદની ખીલી પૂરી અહીં રે. " x

એ બધા ગરબાઓએ રંગભૂમિ દ્વારા જૂની
જીવતી રાખ્યા જ કરી છે. એની કીર્તિકલગી તો અર્વાચીન
શ્રી. કૂલચંદ ઝવેરચંદ નડિયાદવાસીએ—

અહો પ્રહ્લાનાદ ગાજે,
રૂડો પ્રહ્લાનાદ ગાજે;
રૂડો રાસ રચ્યો છે પ્રહ્લાંડમાં.

[રાસકુંજ : પાનું ૭૫]

એ રાસ વડે ચડાવી છે. છતાં નવા મંડાયલા રાસ-પર્વને જીમ દેનાર તો શ્રી. ન્હાનાલાલ જ. શિષ્ટોને એણે શુદ્ધ, મીઠા ભાવોથી ભરેલા શબ્દો જૂના ગરબાની લીસી મધુરી હલકમાં ઘુંટીને હાથમાં દીધા. આજથી એકવીસ વર્ષ ઉપર, પ્રીતીઅમ્મનો હું વિદ્યાર્થી હતો ત્યારે, ભાવનગરની લીંચવતી વર્ષાની એક ધ્રુલભરી સંધ્યાએ બોળતળાવને માર્ગે એક નવપરિણિત વિદ્યાર્થીમિત્રનું ગાયેલું—

પાનાં પ્રારબ્ધનાં ફેરંબુ

ને મહીં આવે વિજેગની વાત રે

સ્નેહધામ સૂનાં સૂનાં રે !

હવું પણ જીવનમાં ધૂમે છે “આશાભર્યા” અમે આવિયાં”નો લોકઢાળ આવા નવા બોલને આટલા લોકગ્રીયા બનાવી શકે છે, તે દર્શન ન્હાનાલાલમાં પ્રથમવાર થયું. આથી થે વધુ નવભાવનાવર્ત શબ્દો—

“અંદા ને સૂર્ય મારાં જ્યાં સદા સમાણાં

આંખોનાં તેજ એ હોલાણાં સુહાગી દેવ !

એવાં શાં આળ રાજ ! માયા ઉતારી ! ”

જૂના ઢાળની મખમલ શી મુલાયમ લઢણ આ નવચિત્રમાં ન્હાનાલાલે સાધી, અને આજ સુધી બહુ ઓછાને જ સિદ્ધ થયેલી રચના શક્તિ દાખવતો આ ભક્તિ-રાસ—

નાથ ગગનના જેવા રે !

નજરમાં ન માય કદિ .

જીલ થાકીને વિરમે રે

વિ રા ટ વિ રા ટ વદી .

મારાં નયણાંની આળસ રે

ન નિરખ્યા હરિને જરી !

નહાનાલાલની આ માર્દવ-સિદ્ધિ એની પૂર્વના કોષ્ઠ અર્વાચીનોમાં નહોતી. માટે જ એણે નવી રાસ રમનારીઓના હાથ-પગને તેમજ કંઠને પુનઃ રાસ-કુંડાળે ઉતાર્યાં. એના પ્રત્યેક રાસમાં જાણે કે કોષ્ઠ દૂધમલ વછેરાને પ્રથમવાર ચાલ્ય શીખવવા કુંડાળે નાખનાર કુનેહબાજ ચાણકસ્વારની હાંકણી કળાય છે. નવા ભાવોને તથા નવી ભાષાને એણે જૂના ઢાળને કુંડાળે પલોટી કૂણાં પાડ્યાં. ચાવી ચાવીને છોતાં કરી નાખીએ એટલા બધા ગવાયા-ચવાયા નહાનાલાલના રાસ આજે ય રસભરી શેરડીનાં માદળિયાં જેવા રહ્યા છે.

નહાનાલાલના રાસદીક્ષિતો ઘણા નીકળ્યા. લલિત, રામમોહનરાય, કેશવ શેઠ વગેરેએ નવાં નવાં ગરબા-ગીતો રચતા થઈ નવી ગુજરાતજોના ઉદ્ધામ પોષ્યે રાખ્યા. તેઓની પદ્ધતિ નહાનાલાલ-શાહી જ રહી તેઓની કૃતિઓમાંથી “આબ્યા આબ્યા અપાઢીલા રાજ : હીંચે મારાં હૈયાં સખિ !” અને “જેયા જગત ધુમી એક જોગીરાજને” જેવી સંઘ-ઝીઘણ ઘણી યે પંક્તિઓ ટપકતી હતી. પરંતુ તેમાં નહાનાલાલની નવકલ્પનાઓનો પ્રસાદ પણ ન જામ્યો, અમૂલ્ય લોકગીતોની ભાવપ્રસૂતા ય ન નીતરી. ગુજરાતજોને ગરબા વિના થોભવાનું હતું.

દરમ્યાન બોટાદકરની ‘રાસતરંગિણી’એ દેખા દીધી. એના રાસોમાં નહાનાલાલ-પરમ્પરા સામે કશા પ્રગટ બળવા વગર, કુટુંબ-ભાવોનું ગાન સીંચાયું. જૂના રાસોમાં વિલસતી સંસાર-જીવનની કડવાશ તેમજ દારૂજ્વાલાને દૂર રાખી, એ જૂનાની જ વેધક છતાં સુખદ કર્ણજ્વાલાને કવિ બોટાદકર ઠીક ઠીક દોહી શક્યા. ‘દૂધ ભર્યું’ હજી દાંતમાં રે, એને આપવાં આણ્યાં !’ એ પુત્રી વળાવતી માતાનું ગીત : ‘ભાભીના ભાવ મને ભીંજવે રે લોલ !’ તથા ‘સખિ ! પતંગટનાં પરિચાણ મુજને મીઠાં રે : ઓ દૂર ચક્રી દેખાય મહિયર માંડે રે !’ એવા સરલ બોલમાં જૂનાનું તૃલ્યસંગીત પણ સુલભ

ખન્યું. ઉમળકા પણ લોક હૃદયની નજીક પહોંચનારા ઉતર્યા. કેટલાક જૂના ઢાળો પણ નવેસર જીવતા કર્યા બોટાદકરે, અને એ ઢાળોનું માર્દવલયું ગંગીત પણ પોતે નીપજાવી શક્યા. જેવું કે—

“ સખિ ! ધીરે ધીરે પગ ધાર રે,

રાજવણુ રંગભીની ! ”

લોકરાસના આરાનું પ્રથમ પગથિયું ન્દાનાલાલ : ખીજું પગથિયું બોટાદકર : ત્રીજે પગથિયે પગ દેતાં લોકગીતો સુધી પહોંચી જવાય છે. પ્રથમ રણજીતરામના સંગ્રહથી શરૂ થયેલો લોકગીતોનો પુનરુદ્ધાર ૧૯૨૪ થી જોર પકડી ગયો. સંગ્રહોની નિર્જીવ ખીખાં-છાપોમાં પડી જવાને બદલે એ ગીતો સ્થળે સ્થળે જાહેર સમારંભોની અંદર અસહનતા ઢાળ હલકથી ગવાતાં થયાં. એમાં તો નર્યો ભાવના-સંભાર નહોતો ! એની અંદર તો જેવું જીવાય છે તેવા જ જીવનની કાળી ઉજળી કથાઓ હતી : એમાં તો—

શુલાખી ગોટો ઇ તો અમારો પરણ્યો જો !

કુલડિયાંની ફેર્યું સાહેલી મારા સ્વપ્નામાં રે !

એ સૂરોની જોડાજોડ જ—

“ હોઠો ઉતરીને સોટો વાઢિયો,

સળોડયો સેંજલના ખરડામાં જો ! ”

જેવાં પણ ગાન હતાં. એમાં તો ટિખળ, મર્મકટાક્ષ, કલેશ, ઝેરવેર, હત્યા ને આત્મઘાતનાં હાસ્યરુદ્ધન હતાં.

નવપ્રજાએ પ્રથમ એને સત્કાર્યા. એના નવસૂરોએ વશીકરણ કર્યું. એમાંથી ભૂતકાળના લાજુકાર સંભળાયા. એના દુઃખસ્વરોથી દિલો પીગળ્યાં. પછી વળી એના ઉધાડા જીવન-ભાવોની સૂગ પણ ચડી. કાર્મિક ક્રિષ્ણને જીગૃહ્સા લાગી. પણ આખરે એની naivety-નિર્બાજ

ખાલોચિતતા—ગમી ગમી સહુને. રાસોમાં એ ગીતોએ romanticism નો રંગ ઢાળ્યો. લોકોને ખીણું ગમ્યું એનું સહર ભર સંગીનનૃત્ય. એનાં બહુવિધ સ્વરૂપો મુગ્ધ કરનારાં નીવડ્યાં. ‘મેંદી રંગ લાગ્યો’ ને ‘કાંતો રે મારી છેલણુ ખીખીયાં’નો પરિવાસ : ‘મોરખીની વાણી-આણુ’નો ઉચ્ચ કટાક્ષ : ‘કેર કાંટો’ ને ‘રાજલ મારવાડી’નાં પ્રદક્ષનો : ‘વહુએ વગોળ્યાં મોટાં જોરડાં’ની કરુણ પ્રકાર-કૃતિઓ : ઇલાદિમાં વસ્તુની નવીનતાભરી જૂનવટ, નિખાલસ જીવન-દર્શન, તથા તાલસૂરોનાં વૈવિધ્ય જડ્યાં. થોડા સદિના પર સાંતાકૂઝની જીવાન કુમારિકાઓએ ગરબે ધુમી ગાયેલું ‘રાજલ મારવાડી’ (રાસકુંજ : પાનું ૧૮૬) દીકું સાંજળ્યું, ત્યારે પ્રતીતિ પડી કે નવા રાસ-નૃત્યમાં લોકગીતોના પુનરુદ્ધારથી કેટલી ગતિ ને કેટલો પ્રાણ સીંચાયાં છે.

લોકગીતોના અસલી પ્રવાહે આ રીતે પાછા આવીને ત્રણ દિવાલો તોડી : કવિતામાં પેસી ગએલ pedantryને-અતિચોખ્ખિયાપણાના ધમડને ; ખીન્ને તોડ્યો જટિલ ભાષાડમ્બરને ; ત્રીજી તોડી રાસ-નૃત્યની સાંકડી એકસૂરીલી મંદગતિને. જૂના પ્રકારની જે નૃત્ય-કરામતો લોકરાસોમાં હતી, તે તો તે જ સ્વરૂપે હજી ભલે પાછી નથી આવી, પરંતુ લોકગીતોના નવા ગાનમાં જ એક એવું જીવંતુ હિલોલતસ્તં રહેલું છે કે જેણે નવયુગરાતણોમાં વિવિધ મરોડના રાસો નીપજવવાની સ્વયં-સ્ફુરણા ભરી દીધી એ નવી નૃત્યગતિને પ્રતાપે જ અત્યારે ગુજરાતજોએ અનેક કવિઓનાં અ-રાસકાવ્યોને ય ગરબામાં કીલાતાં કર્યાં છે, તેમજ ઉભા ગવાતા ઢાળોને પણ ચલતી-તાલમાં ચગાવેલ છે. ચલતી તાલમાં જેણે કેટલો સૂક્ષ્મ ભાવ મૂર્ત કરેલ છે તેની ખરેખરી જાણ તો તમે—

“સજન સનેહી મોંસે થોરા મિલેંગી !”

એવો કાંઈ રાસ સાંતાકૂઝની કન્યાઓનો ગરબો ચીલળો ત્યારે થાય.

૪. અર્વાચીનોના રાસની ખૂબીઓ, કૃતિઓ, ને તેનું ભાવી

રાસગરબા ન રચનારો કવિતાકાર ગુજરાતમાં આજે કોઇક જ હશે : કવિ ન્હાનાલાલના એ કથનની સાક્ષી પૂરનારા કેક રાસ-સંગ્રહો આપણી સમક્ષ મોજુદ છે. એ તમામ રાસ-સાહિત્યનો એકાદ આવો 'રાસકુંજ' જેવો પ્રતિનિધિસંગ્રહ પણ સહેજે ૨૦૦ ગીતો સુધી પહોંચી જાય છે. ખબરદારથી લઇ જનાર્દન સુધીની કૃતિઓ એમાં સંધરાય છે.

સંખ્યાને હિસાબે આવડી વિપુલ બનેલી-ને પ્રતિદિન વધતી જ જતી આ રાસસંપત્તિ નૃત્યસંગીતની સામગ્રી તરીકે કેટલાક ખપમાં આવી શકી છે ? પ્રમાણમાં અદ્ય. આપણે એને ત્રણ દૃષ્ટિએ તપાસવી જોઇએ :

સાહિત્યદૃષ્ટિએ : સંગીતદૃષ્ટિએ : શબ્દરચનાની દૃષ્ટિએ.

સાહિત્યદૃષ્ટિએ લગભગ આખી જ અર્વાચીન રાસ કવિતા 'લિરિકલ' બની છે. જૂના ગરબામાં ભાત્ય પાડતાં કથાગીતો-રાણકદેવી કે જશમાનાં જેવાં ઐતિહાસિક, રામસીતા કે શરવણનાં જેવાં પૌરાણિક, દેવદેવીઓના રાસ જેવાં ધાર્મિક, અથવા 'વઢીયારી સાસુ' જેવાં સામાજિક-એ ગીતોનું સ્થાન લેનાર નવાં ઘટના-ગીત હજારે એક : રતનબાનો ગરબો, કે 'ટોપીવાળાનાં ટોળાં ઉતર્યા' નો વિરલ રાસ : પ્રજાજીવનને વલોવી મૂકનાર ઘટનાઓ પણ રાસગરબે નથી નીતરી શકી.

હવે ઊર્મિગીતનું જે તત્ત્વ છે તે કેવી ભાત્યનું ? રાષ્ટ્રભાવનાના આ કાળમાં દેશભક્તિના નવા સૂર રાસમાં ડુંકાયા છે ? હા, 'જેયા જગત ધૂમી એક જોગીરાજને' : 'લાખું સુહાગી દેવ-દેશ કેરું સોણું' : અને 'રણવાટ શોભી રહી રે.' પણ તે ય ધણું અદ્ય

અને લોકગીત્યું નહિ. ગામડાંની સ્ત્રીઓ તો અત્યાર સુધી
'મદહારરાવ'ના ગરબામાં જ નામફેર કરીને ગાંધીજીનો રાસ ગાય છે :

દાતણ દેશું દાડમી રે ;
દાતણ કરતા જીવ રે ગાંધીજી બાપુ !
સવરાજ લઈ વે'લા આવજો રે !

x x x
દાતણ કરશું જેલમાં રે ;
ફરતી સરકારોની ફેજ રે ગાંધીજી બાપુ !
સવરાજ લઈ વે'લા આવજો રે !

સમાજ તો આલેખાયો જ નથી. મજૂર, ખેડુ, નાવિક, વગેરે
જીવનનાં સૂરો હજી ઉડ્યા જ નથી (રણવગડામાં લીલી એક ક્યારી
જેવો ભાઈ સુન્દરમનો 'ભંગડી' નામે સફલ ગરબો હજી
હમણાં જ ખદાર આવ્યો.) મધ્યમ વર્ગ પણ એમાં સુખ છે.
કૌટુંબિક ઉર્મિઓ પણ ક્યાંક ક્યાંક. 'ખમ્મા વીરાને જાઉં વારણે
રે લોલ' જેવું ગીત હજી અજોડ રહ્યું છે. પરિહાસ કટાક્ષનો રસ
નવા રાસમાં નથી જ નથી. નવમતોરથોનાં મંથનો, નવાં આત્મ-
સંવેદનો, નવી અશક્ય આકાંક્ષાઓ, નવું પ્રકૃતિદર્શન આવેલ છે; પણ
નહાનાલાલે ખોડેલ ખાંભા હજી બહુ ઓળંગાયા નથી.

પૂછશો મા કેઈ પૂછશો મા !

મારા હૈયાની વાતડી પૂછશો મા !

એની પડખોપડખ--

આલથી અંધાર ઘેરાં ઉતર્યાં રે ખેડેન !

નાવ્યો પ્રકાશ પગથાર :

જગે એકલી રે ખેડેન !

શોધું, ભમું ને પથ બૂલતી રે ખેડેન !

[રાસકુંજ : પાનું ૧૫૬]

એ કંઈક આડમ્બરી દેખાય છે. કોઈ કોઈ સ્થલે વળી કદપના-
ઓની ભૂમો ઉતરતી લાગે છે :

માતાની ગોદમાં પોઢેલા બાળના

લાલ પરે સોણલાનાં ચુંબન કરે;

[સસકુંજ : પાતું ૧૪]

એ શ્રીધરાણીનું 'સોનાપરી' : અને

સાગર-સાગર જહીં લેટીને ઉછળે

ત્યાં મારે હોડકાં હંકારનાં જ રે;

રચે પ્રચંડ દુર્ગ સોજાંની માળ જ્યાં

ત્યાં મારે હીંચકા ઝુલાવવા જ રે.

[સસકુંજ : પાતું ૬]

એ શ્રી પાટડિયાનું 'નાવિકમાળ' : (લોકજીવનનો વાસ્તવિક નાવિક-
માળ નહિ, પણ કાલેજીવનનો કદપનાસાગરો ખેડતો, ખેરાક !)
અને તે પછી—

લોમિયા વિના મારે લામવા'તા ડુંગરા,

જંગલની કુંજ કુંજ જોવી હતી;

જોવા'તાં કોતરો ને જોવી'તી કંદરા,

રોતાં ઝરણાંની આંખ દહોવી હતી.

[સસકુંજ પાતું ૭]

એ ઉમાશંકર જોષીનું અપૂર્વ ચિત્રાંશુ 'અટૂલો'. મેટ્રુ
આર્નોલ્ડે કવિતાનાં અનિવાર્ય ગુણવેશને બે લક્ષણો : "High
truth and high Seriousness" એ અને 'અટૂલો'માંથી
ગુંજન કરે છે. પરંતુ એથી ઉલટું:—

સ્વપ્નાનાં સોણલાં આવે હો બહાલાં !

હૈયાના લાવ આ હીચોળે ચડે .

સ્વપ્ના વિનાની સને નિદ્રા ન આવે

નિદ્રા અટુલી સને ના રૂચે હો બહાલાં ! —સ્વપ્નાનાં ૦

[રાસકુંજ પાતું ૮]

એ શ્રી જ્યોત્સ્ના ગદ્યેનું ‘ સ્વપ્ન-ખયા ’ fancy કરતાં phantasy માં કિતરી જાય છે. phantasy પણ અંધગેસતું નથી.

નિર્જન રણુવગડે અલિ વાદળિ ! જળ શાં ઢોળવાં અમથાં ?

રણુ રગઢોળવાં અમથાં ?

[રાસકુંજ : પાતું ૪૦]

એ ‘ હૈયામૂતાં ’ માં શ્રી પ્રેશવ શેઠે ગોઠ મુગેય ને સંગીતમય રાસ સર્જતાં, જગતની હૃદયશુન્યતા દાખવવાની કલ્પના નવી તેમજ મોહક છતાં અગ્રુકતી લીધી. વાદળી વિષે જગત ઉલટું એમ જ માંતે છે કે એ તો ઔદાર્યનું પ્રતીક : સર્વત્ર અભેદભાવે વરસે.

‘ અણુદીક જાદૂગર ’ ના સસરભર કલ્પના-રાસમાં શ્રી રતેહરસ્મિએ પણ એજ રીતે—

‘ અંધકારના દૂર પડ્યા પડે ’

[રાસકુંજ : પાતું ૪૩]

એવું દૂરાકૃષ્ટ (far-fetched) રૂપક રચ્યું છે.

આમ છતાં જગતસાદિસની કુંજે કુંજે ભમતા નવરાસકાસેએ કલ્પનાની તેમજ ઉરવ્યથાઓની તો કુંજાકુંજ સમૃદ્ધિ ઉતારવા માંડી છે.

પરંતુ એ કલ્પનાઓને ગોઠવવાની કલા રાસ-નૃત્યની સરલતાને પહોંચી શકશે નહિ. એવી સદૃશ કલાનો નમૂનો “ ગોવાલણ ” છે. ગગનવ્યાપી શાષ્ટ અંગમ વિશ્વગોળીનું મુરેખ રૂપ આસેખ્યું છે:—

લાલ પરમાણુ રે આંદલો ગિરાજે,

દામણી દેવગંગાની:

ગોવાલણુ રે ગોકુળ ગામની.

[રાસકુંજ : પાનું ૧૮]

કેમકે એને માટે જૂના લોકરાસમાં જે તૈયાર કરામત હતી, તે અહીં વપરાયલી છે. એથીયે વધુ સફલ તો ‘સુંદરમ’નું ‘રંગરંગ વાદળિયાં’ :

હાં રે અમે ગ્યાંતાં

હો રંગના ઓવારે,

કે તેજના કુવારે,

અનંતા આરે,

કે રંગ રંગ વાદળિયાં.

શબ્દ-રચનાતી દષ્ટિએ તો ન્હાનાલાલ તેમજ ખીન થોડાં અપવાદો સિવાય ધણાને નિષ્ફલતા વરી છે. કેવળ આમ્ય શબ્દોથી કે લાલલડી, રાતલડી, જેવા લાડ-પ્રયોગોથી ગીત ગરબાને લાયક નથી અને જતું તેનો દાખલો આ રહ્યો: આ અવતરણ એક રહેલાઈથી સિદ્ધહસ્ત અને શક્ત તેવા રાસકવિ લાઈ ત્રિભુવનના રાસમાંથી કરે છે :

ખોખા સમોવડી ભરી તલાવડીમાં

નાની શી નાવડી જૂલતી છ રે !

એમાં એકલડી હીંચું, સાહેલડી !

આનંદઘેલડી હું કુલતી છ રે !

[રાસકુંજ : પાનું ૨]

‘લડી’ની અતિશયતા લાલિત્યને દસે છે. એજ રીતે—

નાહક આમંતેમ ઘુમે, ને એની,
અમીરસ આંદની રોળે;
ગાળે મધરાતલડી.

[રાસકુંજ : પાતું ૨]

એમાં ‘નાહક’ શબ્દ-પ્રયોગ રાસના માર્દવને આંચકો મારે છે. ‘ને એની’નું કઢંગાપણું તો રાસ કઢાપિ નહિ સહી શકે. પછી

‘સોપો પડ્યો, સૌ ઉંઘે આનંદમાં’

[રાસકુંજ : પાતું ૨]

એમાં ‘સોપો’ શબ્દનું ઔચિત્ય કેવળ એ ગ્રામ્ય શબ્દ હોવાથી નહિ જ સ્વીકારી શકાય. એ તો રાસ ઉપર ગ્રામ્યતા ઠોકરી ખેસારવા જેવું થાય છે.

પણ એથી જ ઉલટું—

આનંદ કંઠ ડોલે ચુંદરીના વૃન્દમાં,
મીઠા મૃદંગ પડછન્દા રે;
મંદ મંદ હેરે મીટડી મયંકની,
હેરે મારા મધુરસ ચન્દા
—હો લીંબે મારી ચુંદલડી.

એ કડીમાં ન્દાનાલાલે અનેક અધરા બોલ યોજ્યા છતાં એ રચના આસાનીથી કંઠસ્થ બની રહે છે. એજ દષ્ટિએ

“અહો પ્રહ્લાનાદ ગાળે,
રૂડો રાસ રચ્યો છે પ્રહ્લાંડમાં”

[રાસકુંજ : પાતું ૭૫]

સફલ રાસ છે. શબ્દરચનાના લાલિત્ય તથા અતિલાલિત્ય વચ્ચેની રેખા એટલી તો પાતળી છે, કે રાસગરબાના રચનારાઓ એ રેખાને સહેલાઈથી ચુકી જાય છે.

“હજુ આપણાં રાસલેખકોને જૂના રાસોની મધુર હલક સિદ્ધ થઈ નથી.” આ વિવેચના શ્રી રામનારાયણ પાઠકની છે. સંગીતદષ્ટિએ આજના રાસકારોએ ઘણું ખરું ન્હાનાલાલવાપર્યાં કે ખોટાદરના ચોગ્ગેલ ઢાળોના વર્તૂલમાં રમ્યા કર્યું છે. અકેક જાણીતા ઢાળમાં પાંચ પાંચ કે વધુ ગરબા રચાય છે. રચનામાં પણ અનુકરણતું બંધન સજ્જત બન્યું છે. ‘મીઠડું ગોરસ હ્યો ! ગોરસ હ્યો !’ એની નકલ ‘મીઠડાં જીવન હ્યો !’ નથી ગમતું.

સત્ય જીવનની વાસ્તવતાને ન વાપર્યાં છતાં, કેવળ ભાવોમિં ભરીને ય ન્હાનાલાલ કેમ એના રાસોમાં શબ્દ, સંગીત ને કલ્પનાનો પરિપૂર્ણ મેળ નીપજવી શક્યા ? એવી સફલતા એની પછીના ખીજાઓને બહુ કાં નથી મળી ?

જવાબ આ છે : કવિતા જીવનમાંથી ય વહે છે, ને સાહિત્યના સેવનમાંથી પણ ઝરે છે. ન્હાનાલાલની રાસકવિતા આવેલી છે જીવનના સીધા સંસર્ગમાંથી, ઝીલાઈ છે જગસાહિત્યના પરિશીલન-સરોવરે. ન્હાનાલાલે સૌરાષ્ટ્રના વસવાટનાં પચીસ ત્રીસ વર્ષો દરમ્યાન લોકમેળા જોયા, ગરબાગરબી પુષ્કળ સાંભળ્યાં, આનંદે પરિશીલન-દ્વારા રાસગરબાનાં નૃત્ય સંગીત તેમજ સાહિત્યની રેખાએ રેખા પકડી. રાસપરીક્ષકના જ્ઞાન તીક્ષ્ણ હોવા જોઈએ. ન્હાનાલાલમાં એ છે. એથી જ સોરઠી રાગરાગણીઓનાં ઢાળ ને હલક, જેમ ને લાલિત્ય એના અંતરમાં ઘુંટાઈ, એકરસ બની ગયાં. એવા રસાયનમાંથી જ—

“ પલ્લવમાં પલ્લવના પાલવ પાથરી,

પાંખી પોહ્યાં લીટીને પાંખશું પાંખ જો;

વિલસે આજ જગત સહુ રસના અંકમાં,
અજળ વિલસતી અલભેલી તુજ આંખ બેઃ
એવા રસદિવસો થે પ્રિયતમ વહી ગયા. ”

આવા પ્રવાહી ભોલ નીકળી શકે. એ ટપકતી રસપંક્તિઓ—
“ મને પાછું આણીને પેલું આપો હો
પ્રાણ માટે પારેવું ! ”

નીતર્યાં જળની મરવાણીઓ છે. ચોમાસું વરસ્યા પછી,
નદીઓનાં થેલાં ખૂર દિતરી ગયા પછી, કુદા-નાવોમાં જે પ્રસન્ન જળ
ચહે છે, તેને કહે છે ‘ નીતર્યાં જળ ’ : એટલે કે

“ Emotion recollected in tranquillity.”

રાસકારોએ અસ્મૃત અંગ્રેજ કવિતા વાંચી હોય છે. કલ્પના
અને લાપાનો પ્રસાદ પણ તેઓ ધરાવતા હોય. પરંતુ રાસગર્યાની
રચના તો સંઘર્ષવનનો જીવનો સંપર્ક માગી લે છે. એ સંપર્કમાંથી
એને સંજીવની વિદ્યા જડે છે. ન્દાનાલાલ પાસે સંજીવની તત્ત્વ
હતું. રાસ-રચના વસ્તુતઃ એકાન્તસેવી નિજમસ્ત કવિને માટે
બહુ શક્ય નથી. રાસ-કવિ એટલે સંઘ-કવિ, લોક-કવિ : લોક-કવિનાં
આ એ‘ધાણો—

૧ ‘ He utters what everybody feels ’ :
પ્રત્યેક માનવ જે અનુભવે છે તે જ એ ઉચ્ચરે છે.

૨ ‘ He is a voice rather than a person ’ :
એ માનવી નહિ પણ જીવો જાણે અવાજ છે-જનતાનો દેહધારી
કંઠસ્વર છે.

૩ ‘ His composition is not a solitary act’ :
એની રચના એકલબાવે કરેલી નથી હોતી.

૪ ‘There is the closest emotional contact between him and his hearers.’ એની ને એના શ્રોતાઓની વચ્ચે ધનિષ્ઠ ઉર્મિ-સંપર્ક રચાયો હોય છે.

સંધ-ઉર્મિઓ સાથે એકાકાર બનવાનું કાર્ય કઠિન છે. અને કવિતા એટલે એક રીતે તો an emotion recollected in tranquillity; એટલે રાસ-કવિએ તો સંધ-ઉર્મિનું તીવ્ર સંવેદન અનુભવ્યા પછી એ ઉર્મિ-નીર નીતરવા દેવાં જોઈએ. તે પછી જ ‘નીતરતી’ કવિતા નીપજે.

સમૂહને કંઈ સીંચવાની, સમૂહની રસવૃત્તિને સ્પર્શનારી, સમૂહ-ગત ઉર્મિઓના પડધા પૂરનારી, નૃત્ય, સંગીત તેમજ વાણીનો ત્રેવડ મેળ ગુચ્ચનારી, નૃત્યની કૈં કૈં સ્વયંસ્ફુરિત કરામતોને અવકાશ આપનારી રાસકવિતા એક વિશિષ્ટ કાવ્યવિભૂતિ જ માગી લે છે. પ્રાચીનોમાં, નરસિંહમાં, મીરાંમાં, દયારામમાં, મીઠામાં, અનેક અનામી લોકકવિઓમાં એ વિભૂતિ હતી. ન્હાનાલાલમાં પણ રહી છે. લોક-ગીતો સાથેના મારા એક દાયકાના ઉર્મિવશ તેમજ તુલનાત્મક સંપર્ક પછી ય પુનઃ એનું એ મંતવ્ય ઉચ્ચારું છું કે ન્હાનાલાલે રચ્યા છે તે રાસો ખરેખર લોકરાસો છે : બેશક એ રાસોતો ઝીલનાર લોકવર્ગ નિરાજો છે. એ આખા વર્ગને એકસામટું આસાનીથી ઝીલાવી શકાય કે—

“ મારા અંતરના સરોવર માંચ રે

“ પાણીડાં હેલે ચડયાં, હેલે ચડયાં. ”

આ સફલતાનું કારણ ? Closest emotional contact between the folkpoet & his hearers : કવિની ને ગૌણતી વચ્ચે નીમેલો ધનિષ્ઠ ઉર્મિ-સંપર્ક, પછી ?— Process

of transmutation અર્થાત રૂપાન્તર કરવાની જે રસાયન-ક્રિયા કહેવાય છે, તે ન્હાનાલાલની કંને હોવાથી જ એણે રચ્યું કે—

“ વેણી ગુંથી ને મહીં કુલ હું તો ભૂલી ! ”

આ રચના ક્યાંથી આવી ? લોકહૈયાને પકડનારા કેટલાક સૂક્ષ્મ ચીમટા પડ્યા છે લોકગીતોમાં :—

“ હું તો ઇસવર પૂજવાને નીસરી રે લોલ ,

“ ચોખા કંકાવટી વિસરી રે લોલ ! ”

એ લોકગીતની લોકહૃદયહર યુક્તિ. કવિ એને અપનાવી શક્યા.

આ જાતના અન્ય અનેક કાવ્ય-ચીપીઆ લોકગીતોમાં પડ્યા છે : અંગ્રેજી રાસડાનાં riddlesongs, તેમ આપણાં ય—

રામ ને સીતા વાદ વદે,

લાવળે રે એક રાતું કુલ :

રૂઢાકમળમાં રામ રમે.

રાતો રંગત ચૂડલો,

રાતા રે કન્યાના દાંત :

રૂઢાકમળમાં રામ રમે.

પછી લાક્ષણિક લોકતર્કીઃ બહેને પોતાની સાસરવાસીમાં આવેલ ભાઈને, પૂર્વે કદી ન દીઠેલ છતાં—

“ ઝોળખ્યો ઝોળખ્યો રે માની આંખ્યેને અણસાર,
આપુની બોલાશે વીરને ઝોળખ્યો.”

બોટાદકરે એવી લોકતર્કની લાક્ષણિકતાને આખાદ પકડી ‘ સંદેશ ’ ના રાસમાં : સાસરવાસીમાં પૂરાએલ પુત્રી, પોતાના આગમનની વાટ બેતી માતાની એઘાણીઓ આજની ચંદાને આપે છે:—

કાગ ઉડાડતી આંગણે,
એ તો દોડી-દોડી ડોકાય રે;
આંખડી આંસુભરી.

ગાય વળાવતી ગોંદરે,
એની એક દિશામાં આંખ રે: આંખડી૦
એ રે એંધાણે ઓળખી,
સખિ ! કહેને કુશળનાં કે'ણુ રે: આંખડી૦

[રાસકુંજ : પાતું ૧૦૩]

રાસોને લોકઝીલ્યા જનાવવાની આ જાધી કરાગતો છે. પલટા-એકું આજનું જીવન નવી યુક્તિઓ માગશે, ને સૂઝાડશે ય ખરી : પણ એક શર્ત : closest emotional contact : સફલ રાસકવિ, સંઘતો કવિ, લોકકવિ થવાની એ પહેલી શર્ત : કે એણે શ્રેષ્ઠનું પણ અનુકરણ ત્યજવું; સીધા જનહૈયાંની નજીક જઈ જાન માંડવા, જનતાના ધનકાર ઝીંઘવા, ને જીવતી વાણીના ખોલ વાપરવા, શબ્દો નહિ. રાસ એટલે ખોલ-કાવ્ય.

અનુકરણ કરશે તે મરશે : "Imitation is the worst form of flattery."

આજની રાસકવિતા પ્રતિ આપણી દષ્ટિ કંઈ હોતી થટે ? આશાની, કે નિરાશાની ?

‘સંઘજીવન, અચલનું’ સંઘતત્ત્વ આજે લોકકવિને પ્રેરવા પૂરતું જોશદાર છે ? ચમ્પ શકશે ?

એ તત્ત્વ રાસગરબાને ધીરશે ? કે કૂચ-ગીતોને ? સરખસ-ગીતોને ? પ્રભાતફેરી ગીતોને ?

સંઘનૃત્યને માટે તલસી ઉઠતું શ્રમજીવન આજે છે ? હોય તો એ શ્રમજીવનને ‘રીલેક્સેશન’ શોધવાનાં અન્ય અનેક આરામ-ક્ષેત્રો

સાંપડેલાં છે ને ? તો પછી રામગર્યાનું સ્થાન 'રીલેક્સેશન' મેળવવા પૂરતું ફેટલું ? ને સ-માન ક્ષત્રા ખીલવા પૂરતું ફેટલું ?

ફેવળ ભૂતકાલના કલાવશેષો સંધરવા જેટલું જ સાહાત્મ્ય કાળક્રમે એને ભાગે રહે, એવું શું નથી લાગતું ?

રમવા ઝીલવાની વસ્તુ મટી જઈ ફેવળ કવિતા રચવાના એક વાહન તરીકે, બહુ બહુ તો એકલ-ગાનના એક ગેય-કાવ્ય તરીકેનું જ એનું સ્થાન રહેશે કે શું ?

જવાબો જડવાનો સમય નથી થયો હજુ. હજુ તો જીવનનાં તેમજ સાહિત્યનાં નવાં ઉમરેલ નીર નીતર્યાં નથી. નીતરતાં વાર લાગશે.

દરમ્યાન મારી આંખ તો છે આશાભરી. મુંઢરમ્ ઉમાશંકર, સ્નેહરશ્મિ વગેરે નવા જૂથમાંથી લોકકવિતું-સંઘકવિતું સ્વરૂપ રચાતું જોઈ છું હું. મારા અંતરમાં એકજ વાર વાંચ્યા છતાં, 'રંગ રંગ વાળિયાં' ના રાંત્રજુલાવણ્ય બોલ-દીકાળા ઉઠે છે. એવા ચૂરો લોકસમૂહને નવેસર નૃત્ય ગીત અને વાણીનો ત્રેસર-ગુથ્યો રામોદાસ પૂરો પાડશે. અથવા કંઈ નહિ તો એટલાં અટૂલાં ય અનેક માનવીઓ અંતર-દોલે હીંચશે-આવું સફલ ગાતાં ગાતાં કે—

ભોમિયા વિના મારે ભમવાંતા હુંગરા,
જંગલની કુંજ કુંજ જોવી હતી;
જોવાંતાં કોતરો ને જોવી'તી કંદરા,
રોતાં ઝરણાંની આંખ દહોવી હતી.

[રાસકુંજ : પાનું ૭]

પરંતુ રચનારે નિર્ણય કરવો જ પડશે, કે સંઘઝીલણ રાસ રચવો છે ? કે ફેવળ સુવામ્ય અને એકલભોગ્ય ઉર્મિગીત લખવું છે ?

સંધનૃત્યની જેને ખેવના હોય, તે કવિએ પોતાનું રમ્યું જરી સંધ કને જંઘને ઝીલાવી બેવું : અથવા એકાન્તે પોતાના જ કંઠે ચડાવી હાથપગના તાલ સાથે મિલાવી બેવું.

કંઠ અતે દેહનું હરએક રજકણ તતકાલ જવાજ દઇ દેશે, કે લોકવૃંદ તમારા રાસને સ્વીકારશે કે નહિ સ્વીકારે.

પૂર્વે સૂર્યોદયનાં પીછાં પોપટિયાં,
રંગે છે દેવના ઉતારા રે લોલ,
પશ્ચિમ પતંગીયાની પાંખો, રસિકડાં !
ઉછળે મહેરામણ ગારા રે લોલ.

[રાસકુંજ : પાનું ૧૬]

એ કાવ્ય છે, સુંદર કાવ્ય છે, પણ રાસ નહોત્ય. એમાં નૃત્ય-સંગીતના મરોડ અધૂરા ને અણુલઘ્યા રહ્યા છે. કલ્પનાનાં આભરણો, બે અતિ તોલદાર અને લાવણ્ય લાલિત્ય વિનાનાં હશે તો સંધકંઠે એનો બોબો નહિ સહેવાય. સંધની સ્મરણશક્તિ પણ તોખાહ પુકારશે. એથી ઉલટું—

“ મારે ઘરને માથે રે અગાશિયું,
એમાં ચાંદની ભરી છલકાય રે;
હાં રે એમાં ચાંદની છબછબ થાય રે,
સહીયર ! શું રે કરું ? શું ના કરું ? ”

[રાસકુંજ : પાનું ૧૫૪]

એમાં નૃત્ય ને સંગીત અચ્છી તરહથી લઢાયું છે. શ્રી પાઠકની રસવૃત્તિની ખરલ કેવું બારીક ઘુંટણ કામ કરે છે તેનો હું સાક્ષી છું. સાખરમતી કારાગૃહમાં મારે મહેયેથી સાંભળેલ—

“ મારા ઘર પછવાડે રે વાડીયું,
 એનાં ફુલડાં લેયે જાય રે;
 હાં રે એનાં ફુલડિયાં કરમાય રે,
 વાગે છે વેરણુ રે વાંસળી. ”

એ લોકગીતનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ નૃત્યમરોડ ગળામાં ઉતરી જતાં સુધી પોતે ઝંખ્યા નહોતા. કેટલા રાસકારો એમ કરે છે ?

એટલે જીવશે અને ઝીંકાશે ફક્ત એ જ ગરબા, કે જેણે સંઘના કંઠની તેમજ સંઘની સ્મરણશક્તિની બારીક મર્યાદાઓ પિછાનીતે પાળી હશે.

કલ્પનાના બેહદ સંભાર ઝીંકવાનું ગળું રાસગરબાનું નહોય. નૃત્યગીતના દોર ઉપર તો એકાદ બે સુસંબદ્ધ કલ્પનાઓના જ કનકવા ચગી શકશે. માટે જ લોકગીતોમાં—

ઝાળી કાળી વાદળીમાં વીજળી અબુકે,
 મેહુલો કરે ઘનઘોર !—

હાં રે કળાયલ બોલે છે મોર !

પછી ‘ કડકાં ’ ‘ ગુજરી ’ ને ‘ ચુંદડી ’ નાં નૃત્યાં ખાનાં જ પૂર્યાં કરવાનાં હતાં : એક જ કલ્પનાને, એક જ ભાવને સંઘદ્વંદ્યમાં ધનીભૂત કરવા માટે. ‘ Brevity is the soul of wit : ટુંકાણુ એ તો કાબ્યનો પ્રાણ છે : ’ એ વિધાનના કડક પાલનને પરિણામે જ ‘ આવેલ આશાભર્યા ’ (રાસકુંજ : પાનું ૧૦૩) તેમજ ‘ મેંદી રંગ લાગ્યો ’ (રાસકુંજ : પાનું ૧૦૮) જેવી સેંકડો લોક-પદાવલિઓ કંઠે કંઠે રમતી પેદાનપેદી સજીવન રહી.

એવું રસાયન જે સાધશે તેનાં જ ગીતો ગરબે ચગશે.

‘ રાસકુંજ ’ની અંદર શ્રી. શાંતિબહેને કરેલી વીણણી આ હિસાબે આપણા અર્વાચીન રાસોના ગુણદોષોનું સર્વદેશીય અવલોકન.

કરવાની બહોળી સામગ્રી પૂરી પાડે છે. શુદ્ધરાતી રાસકવિતાના સીમાડા ફેટકી વિશાલ ભોમ પર વિસ્તરાયા છે, તે નિદાળવા બાજુ આપણે એક મિનારા ઉપર ચડ્યા હોઈએ એવું આ સંગ્રહમાંથી દિસે છે. નવી આવૃત્તિમાં નવાં રાસપુખોની વરણી પણ મંપાદિકાનાં વિવેકી અને પ્રગતિશીલ માનસની સાક્ષી પૂરે છે. પરંતુ (સાંભળવા પ્રમાણે પોતાના રાસ બહારના કાઢને ન આપવાનો નિર્ણય ક્યો હોવાથી) કવિ ન્હાનાલાલના રાસોનું સદંતર અદર્શન આ સંગ્રહના પ્રતિનિધિત્વને નિઃશંક ખંડિત કરે છે. બહુવિધ પુણ્યે ભરી કુંજમાંથી શુભાખે ખરી ગયાં ભાસે છે. એ દુર્ભાગ્ય સહી લેવું રહે છે. તે એક વાત બાદ કરતાં, સામાન્ય રીતે સંગ્રહકોના સ્વભાવવૈચિત્ર્યને કારણે તેમજ પૂર્વગ્રહોને લીધે ઘણુંખરું નળણી ચુટણી થવાની જે ફરિયાદ આપણા સાહિત્યકોને સંગ્રહકો તરફ રહે છે, તે ફરિયાદમાંથી રાસકુંજ મુક્ત દરશે એવું મારું માનવું છે. સુરુચિને વિવેક સચવાયાં છે.

હાલો પ્રમાણેનું વર્ગીકરણ કરવાની પદ્ધતિ નવીન જ છે. પ્રત્યેક રાસને પોતાનો જ મુદ્દર હાથ મળ્યો છે કે નહિ તે એક અમ્મ છે. ઘણીવાર રાસોના ઝિન્ન ભિન્ન હાળોનું મળતાપણું છેતરામણું નીતડે છે. રાસકાર અને સંપાદક વચ્ચે એકમત ન થાય એ પણ સંભવિત છે. સંપાદકે રાસકારનો જ નિર્ણય લેવો જરૂરનો છે. એ થયા પછી તો આવું વર્ગીકરણ એક રીતે ઉપકારક બને છે. કેમકે પ્રત્યેક કૃતિની ગેયતા ને નૃત્યક્ષમતા બોક્સ હાળની ચક્રામણીએ ચડી શકે છે.

નૃત્યદષ્ટિએ આમાં ગ્રામ્ય તેમજ શહેરી ગરબાનૃત્યની થોડીએક લાક્ષણિક છબીઓ મૂકી ચકામ્મ હોત તો બહુ ઉપકારક બનત. કેમકે આજની નવી ગરબાપદ્ધતિ ઉપર કલાના ઉપહાસનો, એથી વધુ, કલાની બદનક્ષીનો આરોપ છે રાસકવિતામાં જેમ કવિઓએ કલ્પના-ભરણોના બોજ લાધા છે, તેમ રાસ-કલામાં રમનારીઓએ બનાવટ તથા વિકૃત માર્દવ પેસાડેલ છે. લાલિત્યનું સ્થાન કેન્દ્રિય દૃષ્ટકોઓએ

અને અક્કડ અંગમરોડોએ લીધું છે. ગાનમાં આલાપના લખ્યાયમાન અંશો ઉતારવા જતાં પ્રવાહિતા તૂટી છે. નૃત્ય, ગીત અને બોલ, એ ત્રણે તરવો જુદી જુદી દિશામાં ખેંચાખેંચ કરે છે. વધુ અત્યાચાર તો કુંડાળું તોડીને આડી અવળી સીધી પંક્તિનાં નૃત્ય દાખલ કરવાથી નીપજેલ છે. હરકોઇ સમારંભમાં સસ્તો બનેલો આ ગરબાનો કાર્યક્રમ લોકનૃત્યના એક જીવન્ત તરવનો; સંધજીવનના આતમ-ધ્વજકાર સમ રાસનો ઉપહાસક નીવડ્યો છે.

કારણો સ્પષ્ટ છે. ગરબા જીવનમાંથી ઉખડીને રંગભૂમિ પર આવ્યા છે : અસલ રાસ ઘૂમનારી ગ્રામ્ય સુંદરીઓ બેઠેતો નવીનાઓનો સંપર્ક છે જ નહિ : અંત્યજવાસો ને કાળીવાડા કે જે રાસનાં અઘતન સાચાં મંદિરો છે, ત્યાં સુધી નવગુજરાતણો નથી પહોંચતી. જીવનનાં બહેન ગરબામાં નથી ઠલવાતાં.-નૃત્ય ને કવાયત વચ્ચેના ભેદ ભૂલી જવાય છે. નૃત્યકલા ભૂમિતિનો ભોગ થઇ પડી છે. બંગાળી લોકનૃત્ય બજાવા માટે મણિપુરી નર્તકાને તેડાવી રોકી શકાય છે, તે રીતે ગરબાપ્રવીણ કોઇ ઝમકુ ખવાસણને અથવા કંકુ કોળણને કાઠિયવાડના ગામડામાંથી ખોજવા આપણે તૈયાર નથી. તેમ નથી આપણી હોંમત ગરબાની કલાને કોઇ નૃત્યવિશારદના હાથમાં પણ મૂકવાની.

છંતાં ગરબો નવજીવન પામશે. એનું મહત્ત્વ નવયુગને કલા-તોરણે સ્વીકારાયું છે, એજ એક સખલ આશા-તરવ છે.

મુખ્ય : ૧૫-૯-૩૪

અવેરચન્દ મેઘાણી

રાસકુંજની બીજી આવૃત્તિ

૨/સકુંજની પ્રથમ આવૃત્તિ ઇ. સ. ૧૯૨૮માં કવિશ્રી ન્હાનાલાલની પ્રસ્તાવના સાથે પ્રગટ થઈ હતી. છપાવેલી બે હજાર નકલો છએક માસમાં જ ખપી ગઇ અને માગણી ચાલુ રહી. છતાં લાંબી માંદગીને લીધે બીજી આવૃત્તિ કાઢવાનું મ્હારાથી બન્યું નહીં. દરમિયાન ત્રણ બણીતા પ્રકાશકોએ બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાની માગણી કરી હતી, પણ પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રગટ થયા પછી થયેલી અનેક સૂચનાઓ પર વિચાર કરી જાતે જ ઘટતા ફેરફાર કરી નવી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાને વશ થઇ પ્રકાશકોની એ માગણીઓ સાભાર નકારવી પડી. તબિયત સુધરતાં, માંદગીનાં ચાર વર્ષમાં નહીં બેવાયેલું રાસસાહિત્ય તપાસી જવામાં, રાસોની નવેસરથી વરણી કરવામાં અને લેખકોની રજા મેળવવામાં ધણો સમય વીતી ગયો. આખરે છ વર્ષે આ બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે.

“મુખ્યતઃ અર્વાચીન રાસસાહિત્યનું સંગીત દ્રષ્ટિએ યથાશક્તિ અવલોકન કરી કેટલાક ચૂંટી ફહાડેલા રાસ ગુર્જરભગિની સમક્ષ સાદર કરવા” નો પ્રથમ આવૃત્તિમાં જણાવેલો હેતુ, “ગરબે ફરી ગાઇ શકાય તે રાસ” એવા રાસનો વિસ્તીર્ણ અર્થ અને “ઢાળવાર રાસોની ગોઠવણી” આ આવૃત્તિમાં પણ કાયમ રાખ્યા છે.

ગીતોની ચૂંટણી નવેસરથી કરેલી હોવાને લીધે પ્રથમ આવૃત્તિમાં આવેલાં કેટલાંક ગીતો આ આવૃત્તિમાંથી ઓછાં થયાં છે. કૃતિઓની

રજ્જ નહીં મળવાથી,^૧ અથવા રજ્જ માટેની શરતો સ્વીકારી નહીં શકાયાથી કેટલાંક બાદ કર્યા છે, કેટલાંક લોકરુચિએ મોળાં જણાયાથી, અને કેટલાંક સુંદર ગીતો તો માત્ર સ્થળસંક્રાન્તિ લીધે ઓછાં કરવાં પડ્યાં છે. છતાં આ આવૃત્તિમાં રાસની સંખ્યા પ્રથમ આવૃત્તિ કરતાં વધી છે. ૮૨ નવા રાસો, ઘણા નવા ઢાળો અને પ્રથમ આવૃત્તિમાં નહીં આવેલા કેટલાંક પ્રાચીન અર્વાચીન કવિઓની કૃતિઓ આ આવૃત્તિમાં નજરે પડશે. પ્રથમ આવૃત્તિ પર અભિપ્રાય દર્શાવનારાઓમાંના ઘણાને, મહેં કરેલા ફેરફારોમાં, પોતાની ઘણી ખરી સૂચનાઓનો અમલ થયેલો જણાશે. ક્રિયા ફેરફારો કેાની સૂચનાને આભારી છે તેનું પૃથક્કરણ કરવાની આ સ્થળે જરૂર નથી. પણ એ તમામ સૂચનાઓ એક યા બીજા કારણે અમલમાં મૂકી શકાઈ નથી તે માટે હું દિલગીર છું. આવી એક બે સૂચનાઓની નોંધ લેવાની અત્રે જરૂર જણાય છે.

એક સૂચના એવી હતી કે પ્રાચીન ગીતોની સંખ્યામાં મહોટા વધારો કરવો. આ સૂચનાને માન આપી કેટલાંક જૂનાં ગીતો ઉમેર્યાં છે. પણ આ સંગ્રહની વિશિષ્ટતા અર્વાચીન રાસો હોવાને લીધે અને પ્રાચીન રાસોનો એક જુદો જ સંગ્રહ બનતી ત્વરાએ પ્રગટ કરવાની ઇચ્છા હોવાથી આ સૂચનાનો પૂરો અમલ કરી શકાયો નથી. એક અવલોકનકારે સૂચવ્યું હતું કે “આવા સંગ્રહમાં મૂળ લોકગીત આખું આખું હોત અને પછી તેના રાહવાળાં આધુનિક ગીતોને એ અસલ લોકગીતની પંક્તિનું જ ઓળખાણ આપ્યું હોત તો વધારે સાફ થાત.”

આ સૂચના પ્રથમ દૃષ્ટિએ સ્વીકારી લેવા જેવી જણાઈ, પણ તેમ કરવા જતાં બે નડતરો ઊભી થઈ. પ્રથમ તો મૂળ ઢાળવાળાં બધાં જ ગીતોની બધી જ કડીઓ રુચિકર હોતી નથી. એક લેખકે

૧ મહાકવિ શ્રી ન્હાનાલાલના રાસો એમની રજ્જ ન મળવાથી આ આવૃત્તિમાં લઘુ શકાયા નથી. 20472

રાસકુંજની બીજી આવૃત્તિ

રાસકુંજની પ્રથમ આવૃત્તિ ઇ. સ. ૧૯૨૮માં કવિશ્રી ન્હાનાલાલની પ્રસ્તાવના સાથે પ્રગટ થઈ હતી. છપાવેલી એ હજાર નકલો છએક શાસમાં જ ખપી ગઈ અને માગણી ચાલુ રહી. છતાં લાંબી માંદગીને લીધે બીજી આવૃત્તિ કાઢવાનું મ્હારાથી બન્યું નહીં. દરમિયાન ત્રણ બાણીતા પ્રકાશકોએ બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાની માગણી કરી હતી, પણ પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રગટ થયા પછી થયેલી અનેક સૂચનાઓ પર વિચાર કરી જાતે જ ધટતા ફેરફાર કરી નવી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાને વશ થઈ પ્રકાશકોની એ માગણીઓ સાભાર નકારવી પડી. તબિયત સુધરતાં, માંદગીનાં ચાર વર્ષમાં નહીં જોવાયેલું રાસસાહિત્ય તપાસી જવામાં, રાસોની નવેસરથી વરણી કરવામાં અને લેખકોની રજા મેળવવામાં ઘણો સમય વીતી ગયો. આખરે છ વર્ષે આ બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે.

“ મુખ્યતઃ અર્વાચીન રાસસાહિત્યનું સંગીત દ્રષ્ટિએ યથાશક્તિ અવલોકન કરી કેટલાક ચૂંટી ફાંડેલા રાસ ગુર્જરભગિની સમક્ષ સાદર કરવા ” નો પ્રથમ આવૃત્તિમાં જણાવેલો ઉદ્દેશ, “ ગરબે ફરી ગાઈ શકાય તે રાસ ” એવા રાસનો વિસ્તીર્ણ અર્થ અને “ ઢાળવાર રાસોની ગોઠવણી ” આ આવૃત્તિમાં પણ કાયમ રાખ્યા છે.

ગીતોની ચૂંટણી નવેસરથી કરેલી હોવાને લીધે પ્રથમ આવૃત્તિમાં આવેલાં કેટલાંક ગીતો આ આવૃત્તિમાંથી ઓછાં થયાં છે. કર્તાઓની

રજ્જ નહીં મળવાથી,^૧ અથવા રજ્જ માટેની શરતો સ્વીકારી નહીં શકાયાથી કેટલાંક બાદ કર્યા છે, કેટલાંક લોકરુચિએ મોળાં જણાયાથી, અને કેટલાંક સુંદર ગીતો તો માત્ર સ્થળસંક્રાંતિને લીધે ઓછાં કરવાં પડ્યાં છે. છતાં આ આવૃત્તિમાં રાસની સંખ્યા પ્રથમ આવૃત્તિ કરતાં વધી છે. ૮૨ નવા રાસો, ઘણા નવા ઢાળો અને પ્રથમ આવૃત્તિમાં નહીં આવેલા કેટલાંક પ્રાચીન અર્વાચીન કવિઓની કૃતિઓ આ આવૃત્તિમાં નજરે પડશે. પ્રથમ આવૃત્તિ પર અભિપ્રાય દર્શાવનારાઓમાંના ઘણાને, મહેં કરેલા ફેરફારોમાં, પોતાની ઘણી ખરી સૂચનાઓનો અમલ થયેલો જણાશે. ક્રિયા ફેરફારો કોની સૂચનાને આભારી છે તેહનું પૃથક્કરણ કરવાની આ સ્થળે જરૂર નથી. પણ એ તમામ સૂચનાઓ એક યા બીજા કારણે અમલમાં મૂકી શકાઈ નથી તે માટે હું દિલગીર છું. આવી એક બે સૂચનાઓની નોંધ લેવાની અત્રે જરૂર જણાય છે.

એક સૂચના એવી હતી કે પ્રાચીન ગીતોની સંખ્યામાં મહોટા વધારો કરવો. આ સૂચનાને માન આપી કેટલાંક જૂનાં ગીતો ઉમેર્યાં છે. પણ આ સંગ્રહની વિશિષ્ટતા અર્વાચીન રાસો હોવાને લીધે અને પ્રાચીન રાસોનો એક જુદો જ સંગ્રહ બનતી ત્વરાએ પ્રગટ કરવાની ઇચ્છા હોવાથી આ સૂચનાનો પૂરો અમલ કરી શકાયો નથી. એક અવલોકનકારે સૂચવ્યું હતું કે “આવા સંગ્રહમાં મૂળ લોકગીત આખું આખું હોત અને પછી તેના રાહવાળાં આધુનિક ગીતોને એ અસલ લોકગીતની પંક્તિનું જ ઓળખાણ આપ્યું હોત તો વધારે સાફ થાત.”

આ સૂચના પ્રથમ દષ્ટિએ સ્વીકારી લેવા જેવી જણાઈ, પણ તેમ કરવા જતાં બે નડતરો ઊભી થઈ. પ્રથમ તો મૂળ ઢાળવાળાં બધાં જ ગીતોની બધી જ કડીઓ રુચિકર હોતી નથી. એક લેખકે

૧ મહાકવિ શ્રી ન્હાનાલાલના રાસો એમની રજ્જ ન મળવાથી આ આવૃત્તિમાં લક્ષ શકાયા નથી. 20472

કહ્યું છે તેમ, કેટલીકવાર તો, “એકાદ કહી કે લીટી સુન્દર હોય
અને પછી તો માત્ર ‘પીત્તળ લોટા’ અને ‘તાંબા’ તે ફૂંડીઓ’
રાગમાં ખખડયા કરે-જેમ તુંબડીમાં કાંકરા નાંખી ખખડાવીએ તેમ
ગીતના માત્ર શબ્દો જ ખખડતા હોય, અર્થઅર્થ માર્યો ગય.” આ
લેખકની ટીકા કડક છે, છતાં સર્વાંશે ખોટી તો ન જ કહી શકાય.^૧
દાખલા તરીકે તપાસી જુઓ નીચેનાં ઢાળવાળાં જાણીતાં ગીતો:—

૧. હું રે મહિયારણુ રે ! ગોપુળ ગામની.

૨. શહેરનો સૂબો ક્યારે આવશે રે ?

૩. અબોલડા જાને લીધા રે ?

૪. ઝીણા મોર ટહુકે આ લીલી નાથેરમાં.

૫. નાગર ! બિલા રો, રંગરસિયા !

આ ગીતોની બાકીની કડીઓ વાંચવાથી ઉપલી ટીકામાં રહેલ
સત્યાંશ સ્ફુર્તિઓ. વળી આવાં આખાં ગીત આ અર્વાચીન રાસ-
સંગ્રહમાં આપી રહેનાં કદ અને કિંમત વધવા દેવાનું ઠીક લાગ્યું નહીં.
હવે પછી બહાર પાડવા ધારેલા પ્રાચીન રાસસંગ્રહમાં આ સૂચના
પર બની શકતો અમલ કરવાની ઇચ્છા છે.

ઢાળ દર્શાવવાને દરેક ગીતને માથે લોકગીતની પ્રથમ પંક્તિ
આપવાને બદલે કેટલાંક ગીત પર જાણીતા આધુનિક ગીતોની પ્રથમ
પંક્તિઓ આપી છે. રહેતું કારણ એ કે આ સંગ્રહ મુખ્યતઃ
અર્વાચીન રાસોતો છે.

૧ સરખાવો શ્રી રામનારાયણ પાઠકની ‘પ્રસ્થાન’માં આવેલી
ગોવાલજીની ગરબી પરનું ટિપ્પણ : “ગીતનો રાહ ઘણો જ મધુર અને મસ્ત
હલકવાળો છે, પણ ઘણાંખરાં ગાવાના લોકગીતમાં હોય છે તેમ, તેમાં ટેકની
કડી શિવાયનાં કાવ્યોનો હાલ કરો જ અર્થ નથી એમ કહીએ તો ચાલે...”

એક બે ટીકાઓ-સૂચનાઓ સંગીતની દ્રષ્ટિએ થઈ છે. તહેની તપાસતું યોગ્ય સ્થાન 'રાસકુંજની સરિગમ' ના મહારા પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના છે. છતાં આ સ્થાને તહેનો કાંઈક ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર જણાય છે.

રાસનાં સંગીત સંબંધી કેટલાકાની માન્યતા છે કે રાસગરબામાં શાસ્ત્રોક્ત રાગતાલને બિલકુલ સ્થાન જ નથી. આ માન્યતા એટલી તો રૂઢ થયેલી :જણાય છે કે જ્યારે કોઈ રાસની સરિગમ આંધી તહેના પર અમુક રાગ, અમુક તાલ એમ લખવામાં આવે છે ત્યારે તુરત જ આ માન્યતાવાળાઓને એમ થાય છે કે આ રીતિથી ગુજરાતનું આપણું વિશિષ્ટ રાસધન જોખમમાં મૂકાય છે. તેઓશ્રીને ભય હિતપત્ર થાય છે કે આધુનિક જમાનાની શાસ્ત્રીય સંગીત પ્રત્યેની પ્રતિદિન વધતી જતી ભકિતનું આ અનિષ્ટ પરિણામ છે. આ વર્ગને એ અનુભવું ન જ હોવું જોઈએ કે આપણું પ્રાચીન રાસસાહિત્ય શાસ્ત્રીય રાગવિહોણું નહોતું. નીચેની પંક્તિઓથી શરૂ થતા જાણીતા પ્રાચીન રાસોતું સંગીત તપાસતાં સહજ જણાશે કે તે શાસ્ત્રીય રાગમાં જ રચાયેલા છે:—

૧. વા વાયા ને વાદળ ભિમટયાં, સારંગ દાદરા
૨. આશાભર્યાં તે અમે આવીયાં, ઝીંઝોટી દાદરા
૩. લોચનમનનો રે કે ઝંઘડો લોચનમનનો. માઠ દીપચંદી
૪. ફૂલોને, સખિ ! કારતક કેમ જાશે ? કાશી દીપચંદી
૫. રિસાણાં રસિક સંગાથે રાધા. કાલિંગડા દીપચંદી
૬. સુણ, સાહેલડી રે ! મ્હારે નન્દકુંવરશું નેહ. ગારા એકતાલ
૭. વનમાં ભૂલી પડી રે, પેલો ક્યાં ગયો કાનુડો ? ગારા એકતાલ
૮. રઘુપતિ રામ ! હૃદયમાં રહેજો રે. ખમાચ દીપચંદી
૯. તમે અનુભવ્યાં, અમે જાણીએ રે, ગારા દીપચંદી

૧૦. આદિતે આનન્દ, સહિયર ! કહું છું રે, દેસ ત્રિતાલ
 ૧૧. શહેરનો સૂઓ ક્યારે આવશે રે ? ઝીઝોટી દીપચંદી
 ૧૨. મા ! પાવા તે ગઢથી ઊતર્યા, મહાકાળી રે !

ભીમપલાસી કેર્યા—ધુમાળી

શાસ્ત્રોક્ત રાગતાલવાળા આવા ખીજ કટલાયે પ્રાચીન રાસો ટાંકી શકાય. ઉપરોક્ત દાખલાઓથી ' રાસકુંજની સરિગમ ' પર થયેલી ખીજ એક ટીકાનો ઉત્તર આપી દઉં છું. કટલાકનું એમ કહેવું થયું છે કે મહેં જે દીપચંદી તાલ આપ્યા છે તે ગરબામાં આવી શકે નહીં. આ ટીકાના ઉત્તર તરીકે ઉપર આપેલા દાખલા-માંના કટલાક ખાસ દીપચંદી તાલના શોધીને મહેં આપ્યા છે. એટલે દીપચંદી તાલ મહેં ખોટી રીતે ગરબામાં દાખલ કર્યો છે એ મારા પરનો આક્ષેપ ઊડી જાય છે. ગાનારને અતુલરથી જણાશે કે દીપચંદી તાલની ૩-૪—૩-૪* માત્રામાં નહીં મૂંચવાતાં આખી યે ચૌદ માત્રાના બે લાગ કરી એ તાલ લેતાં લેશે અડચણ પડતી નથી.

એકતાલ સંબંધી પણ માન્યતા છે કે એ તાલ ગરબામાં આવી શકે નહીં. અનુભવે જણાયું છે કે દ્રુત લયમાં લેતાં આ તાલ પણ ગરબામાં સાધ્ય છે. ઉપરના દાખલાઓમાં એકતાલ, ત્રિતાલ વગેરેના પણ સમાવેશ થયેલા છે.

હું માનું છું કે શાસ્ત્રીય રાગતાલને ગરબામાં સ્થાન છે. આથી એમ નથી કરવું કે દરેક ગરબામાં અમુક શાસ્ત્રીય રાગ સંપૂર્ણ પ્રગટ થાય છે. રાગતાલ આખી એ કહેવાનો હેતુ નથી કે શાસ્ત્રીય

*દીપચંદી તાલ—

S S S	S S S S	S S S	S S S S
X	૨	૦	૩

રાગોનાં આલાપ તાન પદ્યટા મીઠા ગમક ઇલાદિથી થતો પૂર્ણ વિકાસ ગરબામાં સાધ્ય છે. રાસતું મર્યાદિત સ્વરૂપ મ્હારા ધ્યાનની બહાર નથી એ તો મહેં પ્રથમ આવૃત્તિમાં જ સ્પષ્ટ કર્યું છે. એક જાણીતા સાક્ષરે કહ્યું છે કે “સંગીતકલાના ઉસ્તાદી વિહારો અને શાસ્ત્રીય ગડાણો એમાં અસ્થાને છે.” આ વાક્યમાં રહેલું સત્ય હું પિંજાણી શકી છું; પણ તેથી અમુક રાગના સ્વરો અમુક રાસમાં જણાય છે એમ કહેવું મ્હને તો કાંઈ રીતે વાંધા પડતું જણાતું નથી. ઉલટું એમ જણાય છે કે “સંગીત ઘટનાનું યથાસ્થિત દર્શન કરાવવું” આ જમાના માટે આવશ્યક છે.

સરિગમ આપી રાસોને અમુક ઢાળમાં નિશ્ચિત સ્વરૂપ આપવાના મ્હારા પ્રયાસ સંજનંધી થયેલી પરસ્પર વિરોધી બે ટીકાઓમાંની એક વિષે બે શબ્દ કહેવાની જરૂર છે. એક પક્ષ આવી રીતે મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા માટે અભિનન્દન આપે છે, ત્હારે ખીન્ને પક્ષ કહે છે કે “આવી રીતે ગરબાઓને નિશ્ચિત ઢાળમાં બાંધી લેવાથી જુદા જુદા નવીન ઢાળોમાં એક જ ગીત બેસાડવાનો પ્રયત્ન કરતાં લોકો અટકશે, અને તેટલી તેમની સંગીત વૃત્તિ ખીલવામાં બાધ આવશે.” જુદા જુદા ઢાળે ગાવાની દૃષ્ટ આપવા સંજનંધી દર્શાવેલા આ મત સાથે રાસ-લેખકોમાંના ઘણા સમ્મત થશે નહિ. જે રાસલેખકો પોતાના રાસોનો અમુક ઢાળે જ લોકોમાં પ્રચાર કરવાને ઇચ્છતા હોય તેમણે સ્વરલિપિ સાથેજ પોતાના રાસો પ્રગટ કરવાની ગોઠવણ કરવી જોઈશે. જ્યાં સુધી આમ થશે નહિ ત્યાં સુધી તેઓએ પોતાના રાસો લોકોની ભરણમાં આવે તે રીતે ગવાતાં સાંજળવાને તૈયાર રહેવું જોઈયે.

આ આવૃત્તિ તૈયાર કરવામાં ઘણા કવિઓનો સહકાર હું મેળવી શકી છું. કેટલાકોએ પોતાના રાસોના ઢાળો સંજનંધી માહિતી આપી છે, કેટલાકોએ સુંદર નવા રાસો મેળવી આપીને મદદ કરી છે, અને કેટલાકોએ મ્હારો આગ્રહો યે સંત્રાસ તપાસી જઈ સૂચનાઓ કરી છે.

એ સૌનો ઉપકાર માનું છું. 'રાસકુંજ'ને લોકાપયુક્ત કરવામાં એ સર્વનો ફાળો છે.

પૂ. સાક્ષરશ્રી નરસિંહરાવભાઈએ આ આવૃત્તિ પ્રગટ કરવા માટે મ્હને વારંવાર પ્રોત્સાહન આપ્યું છે. મ્હારા શ્રમને અન્તે એમના આશીર્વાદ માગતાં એમણે લખેલો પત્ર મ્હારા આ 'કુંજ'માં છપાવતાં મને આનન્દ થાય છે. મ્હારા 'રાસકુંજની સરિગમ' ની એમની પ્રસ્તાવનામાં એમણે કરેલા વિધાન "ગુજરાતજ્ઞની રસિક વૃત્તિને પોષણ આપનારું હેવું એકલધન-ગરબી." એ વિષે આ પત્ર નવું અજવાળું નાખે છે.

ભાઈ શ્રી મેઘાણીએ રસિક અને માહિતી ભરપૂર પ્રસ્તાવનાથી આ આવૃત્તિને અલંકૃત કરી છે. રાસરસિયાં આ પ્રસ્તાવનાને આવકાર-દાયક લેખરે એવાં ખાતરી છે. હું એમનો હાર્દિક ઉપકાર માનું છું.

શ્રી કેશવ હ. શેઠ, શ્રી સ્નેહરશ્મિ, ભાઈ શ્રી રમણ વકીલ, સૌ. પુષ્પા વકીલ, શ્રી મગનલાલ ઝવેરી ('સુદામા') ભાઈ શ્રી જગમોહનદાસ મરચંદ વિગેરે તરફથી મળેલી જુદા જુદા પ્રકારની મદદ વીસરાય તેવી નથી. આ બધાનો ઉપકાર થયો છે.

બરફીવાળા લોજ,
અન્ધેરી સં. ૧૯૯૦ } સૌ. શાન્તિ ચૂનીલાલ બરફીવાળા
જન્મભાષ્ટમી

શુદ્ધિ

અંક ૨૫ : પાનું ૧૫૧ : 'આપાઠી સાંજનાં અંખર'

ત્રીજી લંછી : 'માલતો' ને બદલે 'માતેલા'

આશીર્વાદ

પૃષ્ઠ

૮

પંક્તિ

૪

અશુદ્ધ

રાસગરબો

શુદ્ધ

રાસગરબો

‘રાસકુંજ’ અને ‘રાસકુંજની સરિગમ’

[પ્રથમ આવૃત્તિ]

“ રસપૂરિત રાસ વિશે રમતી,
દષ્ટ તાલ પરિક્રમથી ફરતી;
રસ ગાન વડે જગ રેલવતી,
કલ કંઠ ચક્રી કકુભો ભરતી. ”*

એવી રસભરી ગુજરાતજીને લુપ્ત થતો જતો ગરાસ તે ગરબા કે રાસ. એ પુનઃપ્રાપ્ત કરાવી ગુજરાતજીને પાછો સોપનાર રાસયુગના અધિષ્ઠાતા-સાંપ્રત યુગના મહાકવિ શ્રી. ન્દાનાલાલ દલપતરામ. એમના રાસયુગમાં, વિવિધ દૃષ્ટિગિન્દુથી તૈયાર થયેલા કેટલાયે રાસસંગ્રહો માટે સ્થાન છે. એ ગુલઝારના એકાદ ખૂણામાં આ ‘રાસકુંજ’ની જગ્યા જરૂર થશે.

નવીન યુગના અધિનાયક સંગીતવિશારદ કવિ શ્રી નરસિંહરાવ ભોળાનાથ. સંગીત એ એમના યુગની ભાવના. તહેની સેવા કરવાનો અદ્વપાદ્ય અધિકાર આ ‘રાસકુંજની સરિગમ’ને પ્રાપ્ત ન પણ થાય : છતાં શ્રદ્ધા છે કે દાષ્ટ કુશળ સંગીતશાસ્ત્રીની દૃષ્ટિ આ આશુખેડાયેલા ક્ષેત્ર પ્રતિ ખેંચવા જેટલી ગરજ તો એ જરૂર સારશે.

સમૃદ્ધ ગુર્જરકાવ્યસાહિત્યમાંથી સાહિત્યદૃષ્ટિએ ઉત્તમ જણાતા રાસનો સમુચ્ચય કરવો એ આ ‘રાસકુંજ’નો મુખ્ય ઉદ્દેશ નથી.

રસિક કવિઓનો સહકાર સાધી રાસસાહિત્યમાં તરી આવતાં વિવિધ જીવનરસોનાં જીવન્ત શબ્દચિત્રો ખડાં કરવાં એ ઉદ્દેશ પણ મોખરે રાખ્યો નથી. મુખ્યતઃ અર્વાચીન રાસસાહિત્યનું સંગીતદષ્ટિએ યથાશક્તિ અવલોકન કરી કેટલાક ચૂંટી ફહાડેલા રાસ-તહેની સંગીત-લિપિ સાથે-ગુર્જરભાગિની સમક્ષ સાદર કરવા એ આ નમ્ર પ્રયાસનો પ્રધાન ઉદ્દેશ છે.

સંગીતને લક્ષ્યબિન્દુ રાખી સંગ્રહ તૈયાર કરનાર વિશાળ સામગ્રી ને ઉત્તમ અધિકાર પ્રાપ્ત કરવાં જોઇએ એ હું સહમજી છું. તે પરત્વે મહારૂં દારિદ્ર અને અનધિકારિત્વ હું સ્પષ્ટ સહમજી છું; આ કાર્ય અમલમાં મૂકતાં મૂકતાં વધુને વધુ સહમજી છું. પણ વર્ષોથી રોકી રાખેલી ઇચ્છાને વધુ વાર રોકી ન શકી. પરિણામે ‘રાસકુંજ’ ને ‘રાસકુંજની સરિગમ’ જુદા જુદા પુસ્તક રૂપે આજ પ્રકટ થાય છે.

રાસકુંજમાં રાસનો વિસ્તીર્ણ અર્થ-ગરબે ફરી તાલખંડ ગાઇ શકાય તે-લીધો છે. આ વ્યાખ્યાને આધારે “સુખદ આ વસન્તમાં ભૂલી જાન, વિવશ તું કાં બની ? સજની !” “જયમંગલ પ્રિય જન્મભૂમિનું ગજાવિયે.” ને “કાઈ કહો એ ચાંદલિયાને બહેલો જો.” જેવાં સંગીતપ્રધાન ગીતોનું આ સંગ્રહમાં સ્થાન યથા શક્યું છે. “બંસુરી ! તૂં કવન ગુમાન ભરી ?” જેવાં મુગધુર હિન્દી ગીતો પણ એ જ આધારે લીધાં છે.

રાસકુંજમાં ૬૪ કવિઓની કૃતિમાંથી ચૂંટી ફહાડેલા ૧૭૩ રાસ છે. શ્રી ન્હાનાલાલ કવિના રાસની પસંદગી કરવામાં મહારી મુકેલી ‘કિયા રાસ લેવા’ ને બદલે ‘કિયા રાસ છોડી દેવા’ એ હતી. રાસે રાસે માનીતા ઢાળો અસૌક્રિક અવતાર લે એટલે છોડતાં જીવ કેમ ચાલે ? એમણે તો મ્હને પસંદ પડે એટલા રાસ લેવાની છૂટ આપી ઓદાર્ય દાખવ્યું. આખરે મ્હેં લીધેલી મ્હોટી સંખ્યાથી એ ઓદાર્યનો વધુ પડતો ઉપયોગ જરૂર થયો છે. રા. કેશવ દ.

શેક, રા. રાયચુરા, રા. જનાર્દન પ્રભાસ્કર વગેરેના રાસની સંખ્યા પણ પ્રમાણમાં મોટી લેવાઈ છે. જેમના રાસની સંખ્યા વધુ લેવાઈ છે તેમની સંમતિ મેળવવા બનતો પ્રયાસ કર્યો છે. સંમતિ આપવા માટે એ સહુનો આભાર માનું છું.

રાસકુંજમાં ૭૫-૮૦ ઢાળ છે. એક ઢાળે ગવાતા એકથી વધુ રાસના જુદા જુદા ‘ગુચ્છ’ અથવા સમૂહ બનાવ્યા છે. પ્રથમ આપેલા ૧૨૮ રાસના આવા ૩૪ ગુચ્છ બન્યા છે. બાકીના ૪૫ રાસ એકબીજાથી સ્વતન્ત્ર ઢાળમાં છે. કે.ઇ.કે રાસના જુદા જુદા બે ઢાળ પણ આપ્યા છે. સ્વતન્ત્ર ઢાળવાળા રાસનો ક્રમ કવિવાર રાખ્યો છે. ગુચ્છના પ્રત્યેક રાસ પર ત્રેના સામાન્ય ઢાળ તરીકે તે ગુચ્છના પ્રથમ રાસની પ્રથમ પંક્તિ કે મૂળ જાણીતા ઢાળની પંક્તિ મૂકી છે. દાખલા તરીકે “રૂપલા રાતલડી” એ પ્રથમ ગુચ્છનો પ્રથમ રાસ છે. એ રાસ પર એનો મૂળ ઢાળ “ઠેલા આવજો, હો લાલ !” આપ્યો છે અને એ ગુચ્છના પ્રત્યેક રાસ પર ઢાળ “રૂપલા રાતલડી” નો આપ્યો છે. “ઓધવણ ! સન્દેશો કહેજો શ્યામને.” એ જાણીતો ઢાળ એ ગુચ્છમાં આવેલા પ્રત્યેક રાસ પર આપ્યો છે. ગેયતાની દૃષ્ટિએ અને ‘રાસકુંજની સરિગમ’ ના પુસ્તકમાં રાગ શોધવાની સુગમતાને ખાતર આ વ્યવસ્થા કરવી ઠીક લાગી છે. આથી જે કવિઓના રાસને મથાળે ઢાળની પંક્તિ બદલાઈ હશે તો તે રાસની પરિચિત વ્યક્તિને નવીન પંક્તિ જોઈ ક્ષણિક ભ્રમ થશે; પણ ગુચ્છના પ્રથમ રાસ પરની પંક્તિ જોતાં ભ્રમ જતો રહેશે. આશા છે કે આ વ્યવસ્થા સંપૂર્ણ નહિ તો ક્ષંતવ્ય તો ગણાશે.

રાસના માત્ર ઢાળ આપવાથી આ સંગ્રહનો ઉદ્દેશ સરતો નથી. ઢાળના નામમાત્રથી સ્વરલિપિ કે શ્રવણના અસાધે રાસનું સંગીત કેમ પારખવું ? નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ, દયારામ, પ્રેમાનંદ વગેરે “સારા સારા કવિઓનાં જે ગીતો આજે આપણે ગાઈએ છીએ તેના

સ્વરો, એ મૂળ કવિઓ જે સૂરાવટથી ગાતા હશે તે જ સૂરાવટથી હાલ ગાવામાં આવે છે કે કેમ એ ચોક્કસપણે કહી શકાશે નહિ.”^૧
 “આજે તો તેમની શબ્દમય કવિતારૂપ રચનાઓ જ માત્ર રહી ગઇ છે, ને તે સાથેની કવિના મનમાં ઉપજેલી સૂરાવટ, તેના તો આજે પત્તો પણ નથી.”^૨ વિદુષી બહેન ત્રિધાગૌરી નીલકંઠે પણ એક સ્થલે બ્યાજથી જ કહ્યું છે કે : “ગીતોની ચાલ-રાગ સંબંધે જાગરી મૂંઝવણ થાય તેમ છે. જ્યાં જ્યાં એ ગવાય છે ત્યાં મુખ-પરંપરાથી એના ઢાળ જાણીતા છે; પણ અજાણ્યાને તે દર્શાવવાનું સાધન નથી. એ મૂળ ગીતો હોઇ એની ચાલ પર નવાં ગીતો રચાયેલાં હોય એટલે તે ગીતોને જ્ઞાનો આધાર આપવો ?”^૨ આ મુશ્કેલીનો એક જ દાખલો અત્રે આપીશ. રાસને મથાળે લખ્યું હોય કે “ઢાળ : દયારામનાં પાણીડાંને.” પણ દયારામે ‘પાણીડાં’ કયી રીતે ભરાવ્યાં હશે એ કોણ ખાતરીપૂર્વક કહી શકે ? મુખપરંપરાથી યથાવત્ જાનાર ક્યાંથી શોધવા ? “કચ્છની કોઠ ભરેલી મુવતિ”નો ‘પાણીડાં’ ગાવાનો પ્રકાર “સૌરાષ્ટ્રતણી સન્નાર”થી જુદો, અને “વડોદરાની ચતુરા” કે “સૂરતની રમણી”નો પ્રકાર તેથી ચે જુદો. એટલે રહેજે મૂંઝવણ થાય કે : “પાણીડાં કેમ ભરિયે ?” આવા સંજોગોમાં કવિઓએ કલ્પેલા ‘પાણીડાં’ ભરાવવાના પ્રકારથી ‘રાસકુંજની સરિગમ’માં અન્ય પ્રકારે ભરાવાયાં હોય-ઢાળોની વિકૃતિ થઇ હોય-તો આશા છે કે કવિહૃદય-ક્ષમા આપશે.

રાગનાં શાસ્ત્રીય નામો આપવામાં પણ કેટલીક મુશ્કેલી નડી છે. કારણ કે સામાન્યતઃ શાસ્ત્રીય રાગો ગરબા, ગરબી કે રાસમાં પૂર્ણસ્વરૂપે ખડા થતા નથી. કેટલાક રાસને અમુક એક રાગના

૧ જીવો પ્રો. ખર્વે “ગાયન વાદન પાઠમાળા” પુસ્તક ૧; વિભાગ ૧, પા. ૧૨૩.

૨ “વીરપસલી.” શ્રીમતી ત્રિધાબહેન નીલકંઠની પ્રસ્તાવના.

અધૂરા સૂરો લાગતા હોય ત્યાં, અને અન્ય રાગની છાયા જેમાં આવતી હોય ત્યાં, જે રાગનું પ્રાપ્ત્ય જણાયું તેનું નામ આપ્યું છે. જેમાં એકથી વધુ રાગનું મિશ્રણ થયું છે ત્યાં ‘સંકીર્ણ’ રાગની સંજ્ઞા વાપરી છે. છતાં પૂર્ણસ્વરૂપે ખડા થતા શાસ્ત્રીય રાગો ‘રાસ-કુંજની સરિગમ’માં શોધનાર નિરાશ થશે નહીં.

તાલ સંબંધે બની શકે તેટલી કાળજી રાખી છે. કારણ તાલ એ રાસ-ગરબાનો આત્મા છે. તો પણ એક મ્હોટી ખામી રહી ગઈ છે. સર્વ જાણીતી ને લોકમાનીતી ‘હીંચ’ સંગીતલેખનમાં હું ઉતારી શકી નથી. એ તાલ શાસ્ત્રીય નથી, એટલે સંગીતલેખનની કાષ્ઠ સ્વીકૃત પદ્ધતિ હીંચ દર્શાવવા માટે ઉપલબ્ધ નથી. સંગીતશાસ્ત્રી બર્વેએ હીંચને એક પ્રકારનો તાલ કહીને તેની ઝાંખી રૂપરેખા આપી છે.^૩ પણ તે પરથી સ્વરલેખનમાં હીંચ ઉતારવાનું સાહસ ખેડવું મહારાં મર્યાદિત જ્ઞાનને લીધે અશક્ય લાગ્યું. કાષ્ઠ કુશળ સંગીત-શાસ્ત્રી આ કાર્ય ઉપાડી લેશે તો રાસસંગીતની અમૂલ્ય સેવા થશે.

સ્વરલેખનમાં કૈંક નવીન પણ દિનપ્રતિદિન લોકપ્રિય થતી ગ્રો. ભાતખંડેની પદ્ધતિ સ્વીકારી છે. મૂને એ સૌથી સરલ લાગી છે. એમની સંગીતશાળામાં થોડુંધણું શિક્ષણ મળે લીધેલું એટલે એ પદ્ધતિ માટે મહારો પક્ષપાત પણ ખરો. આ પદ્ધતિ લેવાથી જે જે ત્રણ સંગીતશિક્ષકો પાસે ગરબા-રાસનું સંગીત શીખવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો તેઓની મદદ સ્વરલેખનમાં હું મેળવી શકી નહિં. કેમકે તેઓની પદ્ધતિ જુદી હતી. એટલે ગીતોનાં સ્વરલેખનમાં રહેલી ભૂલો માટે હું જ જવાબદાર છું. સદ્માગ્યે પુસ્તક છપાવાનું શરૂ થતાં પહેલાં થોડા દિવસ પૂર્વે ગ્રો. ભાતખંડેના પટ્ટશિષ્ય ને શારદા-સંગીત વિદ્યાલયના શિક્ષક શ્રી સીતારામ નારાયણ મોદી પાસે કેટલીક ‘સરિગમો’ તપાસાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. એમની બાપા

ગુજરાતી નહિં હોવા છતાં યે એમણે બનતી કાળજીથી 'રાસકુંજની સરિગમ' તપાસી મ્હને ઉપકૃત કરી છે.

છેવટમાં આ બે પુસ્તકો પ્રગટ થતાં સુધીમાં થયેલા મહાન ઉપકારોની ટૂંકી નોંધ લેવી આવશ્યક છે. શ્રી ન્હાનાલાલ કવિએ કરેલા ઉપકારો યોગ્ય શબ્દોમાં દર્શાવવા અશક્ય છે. પ્રસ્તાવના લખી 'રાસકુંજ'ને અલંકૃત કરી છે એ મદદ તો સૌ કોઈ બાણે એવી છે. પણ 'રાસકુંજ'ની હસ્તપ્રત બારીકાઈથી તપાસી જઈ-છપાવવામાં કાળજીપૂર્વક અથઘતિ દેખરેખ રાખી, સંગ્રાહિકાની ખામીઓ ને તહેની હકીલાઈ ભણી દુર્લભ કરી નિઃસ્વાર્થ મદદ એમણે આપી ન હોત તો જે સ્વરૂપે 'રાસકુંજ' પ્રગટ થાય છે તે સ્વરૂપે એ કદાપિ પ્રગટ થાત નહીં. કવિ શ્રી નરસિંહરાવ ભોળાનાથે 'સરિગમ'ની હસ્તપ્રત તપાસી-સંગીતદૃષ્ટિએ અવલોકન કરી ઉપયોગી સૂચનો કર્યાં છે. નાદુરસ્ત તબિયત અને ડોક્ટરોએ પૂર્ણ આસાએશ લેવાની આપેલી સલાહ તરફ દુર્લભ કરી, 'રાસકુંજની સરિગમ'ની પ્રસ્તાવના લખી મ્હારા આ નમ્ર પ્રયાસને સહાયતા આપી મ્હને અત્યંત ઋણી કરી છે.

બરફીવાળા લોજ
અન્ધેરી સં. ૧૯૮૪ } સૌ. શાન્તિ ચૂનીલાલ બરફીવાળા
પુરૂષોત્તમભાસ પૂર્ણિમા

રા સ હું જ

૨૧ સ

(ઢાળ : કુંજલડી રે ! સન્દેશો અનારો, જઈ ગડાલમને કહેજો છ રે)

ચાંદની રાત ને કેસરિયા તારના,
રાસે રમવા આવજો છ રે !
સરખી સમાણી સૌ સહિયર સાહેલીઓ
સાથે તેડી લાવજો છ રે !

આણી મેર બેલી મેર ગંગા ને જમના,
વચ્ચે વૃંદાવન ચોક છે છ રે ;
ગોકુળ ને મથુરાં ને વ્રજ ને વૈકુંઠ,
આવ્યાં ચૌદે લોક છે છ રે .

પગલે-પગલે ઝમકજો વીજળી,
ફૂલડાં ફૂટજો હાથમાં છ રે ;
રાસે રમતાં ને ઘૂમરી ઘૂમતાં
તાળી પૂરજો સાથમાં છ રે !

નન્દનવનથી મોંઘી છે ગુર્જરી
ગરબાગરખી રાસથી છ રે ;
ગુર્જરી કુંજ છે દેવાને દોલલી
ગુર્જરી રાસના ઉલ્લાસથી છ રે !

સારા સંસારના તાપથી તારવા
 સૂરના કુવારા ઉડાડને છ રે ;
 કંઠે કલ્પોલતાં, હૈયાં હિચોળતાં,
 રસની પરળ કંઈ માંડને છ રે !

આભે લખ્યા કંઈ અક્ષર ઉકેલતાં
 હાથમાં આવ્યા તારલા છ રે ;
 રસની રસીલી સૌ સજનીઓ ! આવળે,
 કંઠે જૂલાવળે એ હારલા છ રે !

ચાંદની રાત ને કેસરિયા તારલા;
 રૂમઝૂમ રૂમઝૂમ ખેલળે છ રે ;
 ઉરને આંગણુ ધમકે ધમકતાં
 અદલ આનન્દે રેલળે છ રે !

અ. ફ. ખખરદાર

૨. તળાવડી

(ઢાળ : કુંજલડી રે ! સંદેશો અમારો, જઈ બહાલમને કહેળે છ રે)

ખોખા સમોવડી ભરી તળાવડીમાં
 નાની શી નાવડી જૂલતી છ રે ;
 એમાં એકલડી હીંચું, સાહેલડી !
 આનંદધેલડી હું ફૂલતી છ રે .

અમીરસ પાણીડાં પાંખાળી પાવડી
 વીંઝું ત્યાં આભને વીંછળે છ રે ;
 ભીંજે સૂરજ ને ભીંજે ચાંદલિયો,
 તવલખ તારલા નીતરે છ રે .

ત્રપકતી ત્રપ ત્રપ સોનેરી વાદળી
ફરે ગગનમાં ફૂદડી જ રે ;
રસખસ હૈયાં ભીંજે રસીલાં,
ભીંજે મારી નવરંગ ચૂંદડી જ રે .

પાણીડાં હલકે ને છલકે તળાવડી
આખા જગતમાં રેલતી જ રે ;
જ્યાં જ્યાં રેલે ત્યાં ભરતી આનંદની,
દુઃખડાં દૂર કરી મેલતી જ રે .

આવો, આવો, સૌ આવો, સાહેલડી !
નિર્મળ જળ પર ઝીલવા જ રે ;
નિત નિત નૌતમ ખીલતી સુન્દર
કુસુમકળી સમ ખીલવા જ રે .

ત્રિભુવન ગૌ. વ્યાસ

૩. આ તમ ગુંજ ન

(ઢાળ : કુંજલડી રે ! સન્દેશો અમારો, જઈ બહાસમને કહેજો જ રે)

મેઘલી રાત મહીં ધ્રુવ તણો તારલો
અમકે ગગનગુહા ભેદી જ રે ;
જુગજુગના જોગી શો એકાકી હંસલો
નિરખે પ્રકાશરેખ એવી જ રે . મેઘલીં

• ઘેરૂં આકાશ, ઘેરીઘેરી વાદળિયો,
નમેરી નિશમહીં મ્હાલવાં જ રે ;
ધનને ઘેરેલ ગોખ રૂપેરી ચાંદલો,
અમકે તે દિશ મ્હારે ચાલવાં જ રે , મેઘલીં .

ભરતી ને ઝોટ સ્વરૂપ સિન્ધુના ઉભરા,
 ડોલતી ન દીડ દીપદાંડી છ રે ;
 ભડકા ને છાંય-વૃષ્ટિ મધ્ય ગિરિ ગાજતો,
 નિગ્રહસમાધિ એમ માંડી છ રે . મેઘલીં
 તૂટો, ઝો આલ ! ખૂટો ધરતીના રસદ્રૂપ,
 ધીકા દિગ્નત ! કાળવોળે છ રે ;
 પ્રલયને પૂર સ્વયંનૂર તરે હંસલો,
 સનાતન સત્યથી જ ભીંળે છ રે . મેઘલીં
 કેશવ હ. શેઠ

૪. ૨૯

દાળ : કુંજલડી રે ! સન્દેશો અમારો, જઈ વહાલમને કહેજો છ રે)

ઉગને તે ખેડાર અમે પાણીમાં આંતાં,
 રસતામાં રઠ એક લાગી છ રે ;
 ફૂલડે ફૂલડે તે ખીલે કોમળ દિલપાંદરી,
 છવનતી મહેંક એમ જાગી છ રે .

છોડી ધડૂલો અમે ઉભાં વિમાસણે,
 વનવનના વાયરા પીધા છ રે ;
 સૂરજનાં તેજ ને નદીયુંનાં નીરના,
 ઉંડા સન્દેશ અમે લીધા છ રે .

ચૂકડતે તે ખેડાર અમે મન્દિરે આંતાં,
 જોતાંમાં રઠ એક લાગી છ રે ;
 લવલવના ભેદ બધા આપે ઉકેલ્યા ને,
 આતમની ચેનના જાગી છ રે .

હળવે હૈયે તે અમે આવ્યાં આંગણિયે,
 પારણિયે પહોંચ્યાં સીધાં છ રે ;
 દિલડાંના દીપમાં દુનિયાના દેવનાં,
 કાટિક દર્શનો કીધાં છ રે .

આથમણે ખેર અમે રમવાને આંતાં,
 રમતાંમાં રઠ એક લાગી છ રે ;
 ગરબે ગરબે તે અમે આછેરી દીવડી,
 જીવનની જ્યોત એમ જાગી છ રે .

મુખડે મુખડે તે અમે દીડાં શ્રી માતને,
 ચમકીને ચિત્તડાં ખીધાં છ રે ;
 હૈયાની હોંશ ને અન્તરની આશનાં,
 હસતાં તે દાન અમે દીધાં છ રે .

રામપ્રસાદ શુક્લ

૪

૫. કો ય લ ડી ને

(ઠાળ : કુંજલડી રે ! સન્દેશો અમારો, જઈ ઠહાલમને કહેજો છ રે)

કુંજનવનમાં ફૂજે, કાયલડી !
 તારા તે સૂર કાંઈ કામણુલર્યા ;
 ટહુકે ટહુકે ચિત્ત ચોર્યા, કાયલડી !
 ટહુકે તારા સૌ મનડાં હર્યા ! કુંજનવનમાં

મુન્દર સરોવર કાંઠે, કાયલડી !
 મીડા આંબલીયા ફાલ્યા ફૂલે ;
 હૈયા એ હાળીએ એમી, કાયલડી !
 વનના સમીરણે ટહુકા પૂરે, કુંજનવનમાં

આંખાના મ્હોર શા મ્હેંકે, કાયલડી !

વનના વાયુમાં સુરભી ભરે !

ખાતી ખાતી મ્હોર મીકું ગાળે, કાયલડી !

મીઠા એ સૂરના રેલા ઝરે . કુંજનવનમાં

નજરે નિહાળું ના, ખહેનાં કાયલડી !

તહારા એ સૂરનાદ ગગને ચડે ;

સ્હમગ્ગય નવ એ ગીતડાં, કાયલડી !

બાણું શું બ્રહ્મલોક મંત્રો ભણે . કુંજનવનમાં

ગાળે ગાળે કાંઈ ગીતો, કાયલડી !

તહારાં એ ગીત મ્હારે હૈયે રમે ;

કલ્લોલિની ! તું કાળી, કાયલડી !

કૂજન, પ્રિય ! તહારાં મુજને ગમે ! કુંજનવનમાં

જગુભાઈ મો. રાવળ

૬. ના વિ ક ખાળ

(લાળ : કુંજલડી રે ! સન્દેશો અમારો, જઈ બહાલમને કહેજો છ રે)

સાગર-સાગર જહીં ભેટીને ઉછળે,

ત્યાં મ્હારે હોડલાં હંકારવાં છ રે ;

રથે પ્રચંડ દુર્ગ મોજાની માળ ન્યાં,

ત્યાં મારે હીંચકા ખૂલાવવા છ રે .

ભમનારા દેશદેશ આવે અનિસરાજ,

પાંખે ચડીને એની ઉડવું છ રે ;

સૂરજ ને ચંદ્ર જુએ ઉદ્ધિના ઉરમાં,

એતી સંગાથ જગત ધૂમવું છ રે .

તરતાં તે મોગરાનાં ફૂલ સમાં શીણને
 લેઈ લેઈ હાથમાં ઉઝાળવાં છ રે ;
 ચાંપી ચરણ તળે વૃથાવતાં નીરને
 સાગર સપાટીએ સંચરવાં છ રે .

અણુમોડાં મોતી ને રત્નોના દ્વીપમાં
 ખાંતેથી જ્વાળુવટું ખેડવું છ રે ;
 ગહન ઉંડાણભર્યાં સાગર-સંગીતમાં
 માઈ જે એક તાન પૂરવું છ રે .

ચુ. ડા. પાટડિયા

૭. અ દૂ લો

(ઢાળ : ડુંગરની રે! સન્દેશો અમારાં, જઈ બહાલમને કહેજો છ રે)

ભોમિયા વિના મારે ભમવાંતા ડુંગરા,
 જંગલની ડુંગ ડુંગ જોવી હતી ;
 જોવાંતાં કોતરો ને જોવીંતી કંઠરા,
 રોતાં ઝરણાંની આંખ દોવી હતી .

સૂતા સરવરિયાની સોનેરી પાળે,
 હંસોની હાર મારે ગણવી હતી ;
 ડાળે બૂલંત કોક કોડિલાને માળે,
 અંતરની વેદના વણવી હતી .

એકલા આકાશ તળે ઉભીને એકલો,
 પડ્યા ઉરખોલના ઝીલવા ગયો ;
 વેરાયા ખોલ મ્હારા ફેલાયા આલમાં,
 એકલો અટૂલો ઝાંખો પડ્યો .

આખો અવતાર મ્હારે ભમવા કુંગરિયા,
જંગલની કુંજ કુંજ જોવી ફરી ;
ભોમિયા ભૂલે ગોવી ભમવી રે ! કંદરા,
અંતરની આંખડી દહોવી જરી .

ઉમાશંકર જોશી

૮. સ્વપ્ન-છાયા

(ઢાળ : કુંજલડી રે ! સન્દેશો અમારો, જઈ વહાલમને કહેજો છ રે)

સ્વપ્નાંનાં સોણલાં આવે, હો વહાલાં !

હૈયાના ભાવ આ . હીચોળે મ્હડે . સ્વપ્નાંનાં

સ્વપ્નાં વિનાની મ્હને નિદ્રા ન આવે,

નિદ્રા અટૂલી મ્હને ના રુચે, હો વહાલાં ! સ્વપ્નાંનાં

રાત મધરાતે કદી ફૂળી સહવારે મ્હારાં

શમણાંનાં ફૂલ મ્હેંક મ્હેંકે, હો વહાલાં ! સ્વપ્નાંનાં

ઝીલી, અઝીલી કાષ્ટ રસની સુધાર મ્હારા

હૈયામાં નિત નિત રહે, હો વહાલાં ! સ્વપ્નાંનાં

જાગીને જોઈ ત્યાં ય દીકાં અદીકાં એ

સ્વપ્નાંનાં જાહુ ભમાવે, હો વહાલાં ! સ્વપ્નાંનાં

આશાનાં ચિત્ર એ કદી કદી હસાવે,

સ્મૃતિઓ મૂકીને દૂર સૌ સરે, હો વહાલાં ! સ્વપ્નાંનાં

ઉંઘતાં ને જાગતાં એ સ્વપ્નમુગ્ધ થાઈ,

સ્વપ્નજગે સ્વપ્નજીવન જીવવું, હો વહાલાં ! સ્વપ્નાંનાં

નયોત્સના શુક્લ

૯. ગ ર ળો

(ઢાળ : કુંજલડી રે ! સન્દેશો અમારો, જઈ વહાલમને કહેજો છ રે)

હું યે ઘૂમું ને મહારો ગરબો યે ઘૂમે,
 ઝાલ્યો ન હુંધી ઝલાતો છ રે ;
 ગરબામાં આશદીપ ઘૂમે અટૂલો,
 અંબા મા ! આશરો તહારો છ રે . હું યેં

ઘૂમે છે વૃક્ષવેલ, ઘૂમે આ ક્યારડા,
 ઘૂમે જો પર્ણપુષ્પ નહાતાં છ રે ;
 ઘૂમે છે સરિતા, ને ઘૂમે મહેરામણ,
 ઘૂમે અચળ અદ્રિમાળા છ રે . હું યેં

ઘૂમે છે સૂરજ ને ઘૂમે છે આંદલો,
 ઘૂમે છે નવલખ તારલા છ રે ;
 ધરતી ઘૂમે, ને તહેનો ધારનાર ઘૂમે,
 ઘૂમે કલાનાથ ત્યારા છ રે . હું યેં

સૌ. જયમનગૌરી પાઠકજી

૧૦. સ્તો હ ર સ ળાં

(ઢાળ : સરોવરે પાણીડાં ગઈતી, સાહેલડી ! ચન્દનું સરોવર હેલે ચડ્યું)

ચન્દનતલાવડીને તીરે, સાહેલડી !
 પાણીડાં ગઈતી ઉવડતે ખોર ;
 વ્યાળાંનાં નીતરેલ નીરે, સાહેલડી !
 દીકડાં ઢાંધ ઢાંધ કૌતુક ઔરે ; ચન્દનં

જળને ઝોલે જળદેવી, સાહેલડી !

ઝૂલે ઝૂલે ને સ્નેહલીલા લખે ;
દિલડાંની વાત કોને કહેવી ? સાહેલડી !

માને તો મારી એક કથની કથે : ચન્દન
સન્ધ્યાનો ચંદ ચડ્યો રમણે, સાહેલડી !

પોયણે પોયણે રજની રમે ;
કમલિની વિલાતે વદને, સાહેલડી !

જોતી ને રોતી જળખોળે નમે : ચન્દન
ઉગી ઉપા ને ડૂબી સન્ધ્યા, સાહેલડી !

કિરણે કિરણે કમળો ખીલે ;
ચક્રાર, પોયણાં ને ચન્દ સાહેલડી !

સૂતાં પહોરોડને પ્રકાશસલીલે : ચન્દન
ખોળ્યો ઘડૂલો મહેં તો નીરે, સાહેલડી !

નીરે કમળોની કુંળી છાયા ઢળે ;
જોતી ને મ્હોતી સરતીરે, સાહેલડી !

તીરે કાયાના પડછાયા પડે : ચન્દન
ચડતી ભરતીના ભાવે, સાહેલડી !

ખેડલું ભરીને સંચરતી, સખિ !
હિડતો મકરંદ આવે, સાહેલડી !

ઉઘડે ઉરખાંખડી નાથ નીરખી : ચન્દન
આળે સરોવરકાંઠે, સાહેલડી !

સાંભર્યાં ને ઓસર્યાં સ્નેહસણાં ;
જાલથી જાલમનાં આંગણે, સાહેલડી !

હૈડાં ભરી ભરી લીધ મીઠડાં . ચન્દન
કેશવ હ. શેઠ

૧૧. આ વા ગ મ ન

(ઢાળ : સરોવરે પાણીડાં ગઈ'તી, સાહેલડી ! શરદનું સરોવર હેલે ચહડયું)

અમદરનાં નીર ભરી આવી'તી વાદળી,
ઝરમર મોતીડાં ઝરતી ગઈ ;
સરવરના ઘાટ ને નદીયુંની વાટને,
હરખે હિલોળતાં કરતી ગઈ :

જીવનનાં જોમ ભરી આવી'તી વાદળી,
માઝ્યા તે મેહુલા અરપી ગઈ ;
ધરતીના તાપ ને દુનિયાનાં દુઃખને,
આતમના ભોગથી તરપી ગઈ .

ફૂલડાંની મ્હેંકે ભરી આવ્યો'તો વાયરો,
આછેરી લહેર એકે ફરકી ગયો ;
પંખીનાં ગાન ને ભમરાનાં ભાનને,
ભૂંટી અગ્નણમાં સરકી ગયો .

અંતરનાં પુણ્ય ભરી આવ્યો'તો વાયરો,
પગલાંથી પાપને ફૂંકી ગયો ;
રગરગનાં તાન ને ઉરના ધગ્ગકારમાં,
મુકિતની વાંછના મૂકી ગયો .

અમૃતની આંખ ભરી આવી'તી તારલી,
સોનેરી પાંખ એકે ચળકી ગઈ ;
પરવતની ટોચ ને જંગલની ઝાડિયે,
કાળા અંધારમાં ઝળકી ગઈ .

દૈયાની લોશભરી આવી'તી તારલી,
આશામાં આંસુડાં હરતી ગઈ ;

જળને ઝોલે જળદેવી, સાહેલડી !
 ઝૂલે ઝૂલે ને સ્નેહલીલા લખે ;
 દિલડાંની વાત કોને કહેવી ? સાહેલડી !
 માને તો મારી એક કથની કથે : યન્દન૦
 સન્ધ્યાનો ચંદ ચડ્યો રમણે, સાહેલડી !
 પોયણે પોયણે રજની રમે ;
 કમલિની વિલાસે વદને, સાહેલડી !
 ભેતી ને રેતી જળખોળે નમે : યન્દન૦
 ઉગી ઉપા ને ડૂબી સન્ધ્યા, સાહેલડી !
 કિરણે કિરણે કમળો ખીલે ;
 ચંકાર, પોયણાં ને ચન્દ્ર સાહેલડી !
 સૂતાં પહોરોડને પ્રકાશસલીલે : યન્દન૦
 ખોળ્યો ધૂલો મ્હેં તો નીરે, સાહેલડી !
 નીરે કમળોની કુંળી છાયા દળે ;
 ભેતી ને મ્હોતી સરતીરે, સાહેલડી !
 તીરે કાયાના પડઝાયા પડે : યન્દન૦
 ચડતી ભરતીના ભાવે, સાહેલડી !
 ખેડલું ભરીને સંચરતી, સખિ !
 ભડતો મકરંદ આવે, સાહેલડી !
 ઉધડે ઉરપાંખડી નાથ નીરખી : યન્દન૦
 આજે સરોવરકાંડે, સાહેલડી !
 સાંભર્યાં ને ઓસર્યાં સ્નેહસણાં ;
 જાલથી જાલમનાં આંગણે, સાહેલડી !
 હેડાં ભરી ભરી લીધ મીઠડાં . યન્દન૦

કેશવ હ. શેઠ

૧૧. આ વા ગ મ ન

(ઢાળ : સરોવરે પાણીડાં ગઈ'તી, સાહેલહી ! શરદનું સરોવર હેલે ચહડયું)

સમદરનાં નીર ભરી આવી'તી વાઢળી,
ઝરમર મોતીડાં ઝરતી ગઈ ;
સરવરના ઘાટ ને નદીયુંની વાટને,
હરખે હિલોળતાં ઝરતી ગઈ :

જીવનનાં લેમ ભરી આવી'તી વાઢળી,
માઝ્યા તે મેહુલા અરખી ગઈ ;
ધરતીના તાપ ને દુનિયાનાં દુઃખને,
આતમના ભોગથી તરખી ગઈ .

ફૂલડાંતી મહેંક ભરી આવ્યો'તો વાયરો,
આછેરી દહેર એક ફરકી ગયો ;
પંખીનાં ગાન ને ભમરાનાં ભાનને,
ભૂંટી અગ્નણમાં મરકી ગયો .

અંતરનાં પુણ્ય ભરી આવ્યો'તો વાયરો,
પગલાંથી પાપને ફૂંકી ગયો ;
રગરગનાં તાન ને ઉરના ધબકારમાં,
મુકિતની વાંછના મૂકી ગયો .

અમૃતની આંખ ભરી આવી'તી તારલી,
સોનેરી પાંખ એક અળકી ગઈ ;
પરવતની ટોચ ને જંગલની ઝાડિયે,
કાળા અંધારમાં ઝબકી ગઈ .

હૈયાની હોશભરી આવી'તી તારલી,
આશામાં આંમુડાં હરતી ગઈ ;

જળને ઝોલે જળદેવી, સાહેલડી !

ઝૂલે ઝૂલે ને રનેહલીલા લખે ;

દિલડાંની વાત કોને કહેવી ? સાહેલડી !

માને તો મારી એક કથની કથે : ચન્દન૦

સન્ધ્યાનો ચંદ ચડ્યો રમણે, સાહેલડી !

પોયણે પોયણે રજની રમે ;

કમલિની વિલાતે વદને, સાહેલડી !

જોતી ને રોતી જળખોળે નમે : ચન્દન૦

ઉગી ઉઘા ને ડૂબી સન્ધ્યા, સાહેલડી !

કિરણે કિરણે કમળો ખીલે ;

ચંકાર, પોયણાં ને ચન્દ સાહેલડી !

સૂતાં ખુરોડને પ્રકાશસલીલે : ચન્દન૦

ખોળ્યો ઘડૂલો મહે તો નીરે, સાહેલડી !

નીરે કમળોની કુંળી છાયા ઢળે ;

જોતી ને મ્હોતી સરતીરે, સાહેલડી !

તીરે કાયાના પડછાયા પડે : ચન્દન૦

ચડતી ભરતીના ભાવે, સાહેલડી !

ખેડલું ભરીને સંચરતી, સખિ !

ઊડતો મકરંદ આવે, સાહેલડી !

ઉઘડે ઉરખાંખડી નાથ નીરખી : ચન્દન૦

આજે સરોવરકાંઠે, સાહેલડી !

સાંભર્યાં ને ઓસર્યાં રનેહસણાં ;

જ્વાલથી જ્વાલમનાં આંગણે, સાહેલડી !

હૈડાં ભરી ભરી લીધ મીઠડાં . ચન્દન૦

કેશવ હ. શેઠ

૧૩. વસંતના ભણકા

(ઢાળ : સરોવરે પાણીમાં ગમ્મતી, સાહેલડી ! સરદનું સરોવર હેલે ચહરયું)

થનગન વનમાં નાચે વસંત હો !

હંચાની કુંજ મારી ફૂલે-ફૂલે ;
ઉઠેરી એક તણી બોલે કાચલડી,
હોલે વસંતડી ફૂલે-ફૂલે . થનગન૦

ઉજળા આકાશમાં ઉઘડે વસંત હો !

દિન દિન રંગ કંઈ નવલા ઝરે ;
રંગે રંગે મારી ચમકે આંખલડી,
હમકે વસંતડી ધરણી પરે . થનગન૦

રસ રસ કરતી રેલે વસંત હો !

તરસી જગત અમીળિંદુ ઝોલે ;
હંચે મારે ધારા ફૂટે મીઠલડી,
હૂંટે વસંતડી, છલક-ખોલે . થનગન૦

ઝાડીના ઝુંડમાં હીંચે વસંત હો !

પાને પાને કળા મીંચછ હસે ;
થેલી થેલી મારી લાગે વાતલડી,
જાગે વસંતડી નસે નસે . થનગન૦

લીલા લલિત નવી લાવે વસંત હો !

થેરાં થેરાં મારાં નયણાં ફરે ;
હંચે નવલ મ્હેક મ્હેકે રસિકડી,
હહેક વસંતડી શમણે સરે . થનગન૦

ઝીણું ઝીણું કંઈ શુંજે વસંત હો !

ઊંડાઊંડા ઉર ભણકા હળે ;

પ્રેમના ઉલ્લાસ ને જીવનનાં હાસને,
ઊરના આઠાશમાં ભરતી ગદ્ય .

રામપ્રસાદ શુક્લ

૧૨. આંગણે તલાવડી

(ઢાળ : સરોવરે પાણીડાં ગઈતી, સાહેલડી ! સરદનું સરોવર હેલે અહડયું)

મહારે આંગણે સુંદર તલાવડી,
તેમાં છમછમિયાં પાણી થાય .
હું ને નાહોલિયો રમવાને જઈએ,
આછાં આછાં નીર ડહોળાય . મહારે૦

હળવે, નાહોલિયા ! હળવેથી હીંડજે,
કુંળાં કુંળાં મીન કચરાય ;
શોભા અમારી નહાની તલાવડીની,
મીન કચરાયે ખંડિત થાય . મહારે૦

ઉઝ્યાં કમળિયાં ને શોભે તલાવડી,
મહારં મનકું લળી લળી જાય ;
મહારા રે સમ તહને, વહાલા નાહોલિયા !
કમળ કુંળાં ના રે ચૂંટાય . મહારે૦

મહારી તલાવડીએ સન્તોને નોતરે,
મહારાં આંગણાં પાવન થાય ;
હું ને નાહોલિયો હેતેથી પૂજશું,
અમારાં હૃદય પાવન થાય . મહારે૦

ગિરીશ

સૂરજના સારાથના ડચકારા આવતા,
ફૂલ વાટે ધરણીમાં પાછી ફરે .

ફેરી વાળ મ્હારે, સોનાની પાંખ જે,
પાતાળી કન્યકા હું સોનાપરી ;
ખાળકોની મશ્કરી હું રોજ રોજ આદરે,
આથમતી રાત ફેરી મુસાફરી .

કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી

૧૫. ડોલતી ચન્દ્રિકા

ઢાળ : સરોવરે પાણીડાં ગઈ'તી, સાહેલડી ! શરદનુ સરોવર હેલે મ્હડયુ')

મંધ્યાસીમડીએથી સૂતેલી રજની
કાળાં અંબર ધરી આવી, હો બહેન !

નક્ષત્રનાં વૃન્દને ઝીલવતી વન્દને
ડોલતી ચન્દ્રિકા દેખાણી, હો બહેન !

પીયૂષની અંજલિઓ પાછ જગતને
રજનીની વાડી અજવાળી, હો બહેન !

ગરબો ચગાવતી શી ફપલિયા ચોકમાં !
લેતી તારલીઓથી તાળી, હો બહેન !

નયણાંનાં તેજ એનાં રમે કુંજજાયમાં,
ફૂલડાંપાંદડીએ એ હીંચતી, હો બહેન !

દિશદિશનાં દારગોખ દૂધેથી ઘોળતી,
ઉર્મિઓની શીતધાર સીંચતી, હો બહેન !

નઝરે જરી વારવાર બેસી,
વાદળોની વેલને નિહાળતી, હો બહેન !

આથે આથે, રાખિ ! વાળે વસંતડી,
આળે વસંતડી એ શું છળે ? થનગન
અ ફ. ખખરદાર

૧૪. સો ના પ રી

(ઠાળ : સરોવરે પાણીડાં ગઈતી, સાહેલરી ! શરદતું સરોવર હેલે ચહડયું)

સાતમે પાતાળ મ્હારા દાદાના કુંગરા,
રેળ રેળ એમાં ગાતી ફરે ;
રજનીના ઓળા આવે જરી ત્યાં,
આલની મુસાફરી અટ આદરે .

ધરણીનું પેટ ચીરી મોગરાનાં મૂળિયાં,
ડાળી સ્વરૂપે બહાર ડોકું કરે ;
લીલમડા પાંદડેથી દેખીને તારલા,
ફૂલડાં સ્વરૂપે સહેજ મરડી પડે .

મોગરાને મુખડેથી ફરકી-સરકીને,
આલલાના ઉંખરમાં ઉડવા ચહડું ;
તારલાના ટાળામાં ફૂદડી ફરંતી;
એકને હસું, એકને ખોટું વહું .

નીંદરને હંસવે એસીને ઉડતી,
બાળકોની દુનિયામાં ફરતી ફરે ;
ધારણના સુરમા આંગળે ચહડાવી,
એક એકની આંખ આછી ભરે .

માતાની ગોદમાં પોઢેલા બાળના
લાલ પર સોણલાનાં સુખન કરે ;

એવા સંકેત ઉર ધારે, રસિકડાં !

ઊંડા છે આત્મના ઉધારા રે લોલ !

પલક પલક પ્રાણકુંદન કરીને

અરતું આકાશ અંગારા રે લોલ :

જીવનના જોગ કંઈ એવા, રસિકડાં !

એવા છે પ્રાણના પુકારા રે લોલ .

જીવન-રૂદનના તારે મૂલાધ

પૂરે છે સ્વર્ગ લલકારા રે લોલ :

અશ્રુમીઠાં તે એનાં ગીતો, રસિકડાં !

કરશે કંઈ દિવ્ય અણુસારા રે લોલ .

મીઠા હતા ને આજ ઘેરા દીસે તે,

કાલે કલ્યાણ કરનારા રે લોલ :

એ રે અંસારના સૂરથી, રસિકડાં !

ફળજો આ દેહના ઇશ્વરા રે લોલ !

દેયાના હોજ આ હેલે અદયા હો !

રેલે છે આત્મના એવારા રે લોલ :

આવો, આવો રસઆંગણ, રસિકડાં !

મીઠજો સંદેશ અહિં ન્યારા રે લોલ !

. અ. કે. અખરદાર

જીવન સંકેલી ધીમા સંયમને સ્હોડિયે,
ઉરને સોપાન સ્વર્ગ સાંચરે, હો બહેન !

પવનપાવડીએ એ જૂએ ત્રિલોકને,
યુગના અબોલ સાદ સાંભળે, હો બહેન !

ચંદ્રિ ! વરસાવ તારૂં અંતર અમૃતમર,
આત્માના દીપ મહીં રોપજે, હો બહેન !

‘ ઇન્દુ ’

૧૬. સંદેશ

(ઢાળ : સરોવરે પાણીડાં ગઈતી, સાહેલડી ! શરદનું સરોવર હેથે ચડડયું)

હૈયાના હોજ આ દેલે ચઢ્યાં હો !
રહે પ્રત્તાંડ રસધારા રે લોલ :
ઝીલો-ઝીલાવો મનમહેલે, રસિકડાં !
નીતરે સંદેશ કંઈ ન્યારા રે લોલ .

ઊંડા આકાશની ખાણે ખોદીને
કાઢ્યા છે રતનરૂપ તારા રે ભોલ :
એવે તે આંગણે આવો, રસિકડાં !
પ્રાણે સમાવો ચમકારા રે લોલ !

પૂર્વે સૂર્યોદયનાં પીંછાં પોપટિયાં
રંગે છે દેવના ઉતારા રે લોલ :
પશ્ચિમ પતંગિયાની પાંખો, રસિકડાં !
વીંઝે અહિં સ્વર્ગપલકારા રે લોલ .

ચંદાની દૂર દૂર ચમકે કીકી ત્યાં
ઉછળે મહેરામણ ખારા રે લોલ :

એવા સંકેત ઉર ધારે, રસિકડાં !
 ઊંડા છે આત્મના ઉધારા રે લોલ !

પલક પલક પ્રાણકુંદન કરીને
 ઝરતું આકાશ અંગારા રે લોલ :
 જીવનના ભોગ કંઈ એવા, રસિકડાં !
 એવા છે પ્રાણના પુકારા રે લોલ .

જીવન-રૂદનના તારે જૂલાઈ
 પૂરે છે સ્વર્ગ લલકારા રે લોલ :
 અશ્રુમીઠાં તે એનાં ગીતો, રસિકડાં !
 કરશે કંઈ દિવ્ય અણસારા રે લોલ .

મીઠા લતા ને આજ ઘેરા દીસે તે,
 કાલે કલ્યાણ કરનારા રે લોલ :
 એ રે મંસારના સૂરથી, રસિકડાં !
 ફળજો આ દેહના ધન્યારા રે લોલ !

દેયાના હોજ આ હેલે ચઢયા હો !
 રેલે છે આત્મના એવારા રે લોલ :
 આવો, આવો રસઆંગણ, રસિકડાં !
 ઝીલજો સંદેશ અહિં ન્યારા રે લોલ !

અ. કે. અખરદાર

૧૭. ગોવાલણ

(ટાળ : હું રે મહિયારણ રે ! ગોકુળ ગામની,
અમ્મારાં મહી કોઇ લ્યો રે !
મહિયારણ રે ! ગોકુળ ગામની.)

હું રે ગોવાલણ રે ! ગોકુળ ગામની,
અમ્મારાં ગોરસ લ્યો રે !
ગોવાલણ રે ! ગોકુળ ગામની.

ઉમળી રાતની રે અંગે છે ગોઢણી,
તારાની ટપકી વાળી :
ગોવાલણ રે ! ગોકુળ ગામની.

રંગબેરંગી રે સંધ્યાના છેડલા,
ફરકે અદ્ધરથી ઉતરતાં :
ગોવાલણ રે ! ગોકુળ ગામની.

લાલ પરમાણુ રે ચાંદલો બિરાળે,
દામણી દેવગંગાની :
ગોવાલણ રે ! ગોકુળ ગામની.

દેવોની ભોમની રે માથે છે મટકી,
ગોરાં ગોરસવાળી :
ગોવાલણ રે ! ગોકુળ ગામની.

સાયરની છીયો ને હૈડાં માનવનાં,
ગોરસ પાછ પાછ ઠારું :
ગોવાલણ રે ! ગોકુળ ગામની.

રામનારાયણ પાઠક

૧૮. મહીનાં મૂલ

(કાળ : હું રે મહિયારણુ રે ! ગોઝુળ ગામની)

હું રે ગોવાલણુ રે ! ગોઝુળ ગામની,
અમ્મારાં મહી કાઠ લ્યો રે !

ગોવાલણુ રે ! ગોઝુળ ગામની.

તમ્મારાં મહીનાં રે શાં મૂલ ? ગોવાલણુ !
મહીડાંનાં મૂલ અમૂલ :

ગોવાલણુ રે ! ગોઝુળ ગામની.

મહીનાં રૂપાનાં રે હે મૂલડાં દષ્ટએ, ગોવાલણુ !
રૂપાથી મહી ના મૂલાય :

ગોવાલણુ રે ! ગોઝુળ ગામની.

મહીનાં સોનાનાં રે હે મૂલડાં દષ્ટએ, ગોવાલણુ !
સોનાથી મહી ના મૂલાય :

ગોવાલણુ રે ! ગોઝુળ ગામની.

મહીનાં મોતીનાં રે હે મૂલડાં દષ્ટએ, ગોવાલણુ !
મોતીથી મહી ના મૂલાય :

ગોવાલણુ રે ! ગોઝુળ ગામની.

હું રે ગોવાલણુ ! રે હે ગોઝુળ ગામની,
અમ્મારાં મહી કાઠ લ્યો રે !

ગોવાલણુ રે ! ગોઝુળ ગામની.

તમ્મારાં મહીડાં રે હે ગોરાં, ગોવાલણુ !
પીવાને મનડાં લોભાય :

ગોવાલણુ રે ! ગોઝુળ ગામની,

મુરલીના નાદનાં રે હે મૂલડાં આપો, ગોવાળિયા !

અમતે રમાડો રાસ :

ગોવાલણ રે ! ગોપુળ ગામની.

શરદ પુનમની રે રૂડી રાતે, ગોવાલણ !

આ વજો જ મુ ના તી ર :

ગોવાલણ રે ! ગોપુળ ગામની.

રસિકલાલ છા. પરીખ

૧૯. રખા રણ

(ઢાળ—હું રે મહિયારણ રે ! ગોપુળ ગામની)

આવો, રખારણ હો ! મ્હારે નેસલડે,

હૈયાનાં પાવું અમીડાં રે :

રખારણ હો ! મ્હારે નેસલડે.

મ્હારો નેસલડો હો ! કે વનની વચ્ચે, રખારણ !

જાણે છે કોક જાણનાર :

રખારણ હો ! મ્હારે નેસલડે.

ધમ્મર બહોણાં હો ! કે નેસને ગર્ભે, રખારણ !

તાણે છે કોક તાણનાર :

રખારણ હો ! મ્હારે નેસલડે.

અમકાવે ચાંદની હો ! કે મ્હારાં મંહીડાં, રખારણ !

જાણે છે કોક જાણનાર :

રખારણ હો ! મ્હારે નેસલડે.

મેંધાં માખણિયાં હો ! ઉતારવા ઘૂમો, રચારણ !

લ્હાણે છે કોક લ્હાણનાર :

રચારણ હો ! મ્હારે નેસલડે.

સ્વાદ અણખોટયો હો ! અંતરના રસનો, રચારણ !

માણે છે કોક માણનાર .

રચારણ હો ! મ્હારે નેસલડે.

અજ્ઞાત

૨૦. શરદનો ગરબો

(ઢાળ—છલકાતું આવે ખ્હેડકું ;

મલકાતી આવે નાર :

રે ! મ્હારી સાહેલીનું ખ્હેડકું.)

સખિ ! ગગને ચઢતો ચાંદલો

કંઈ ગરબે રમતી નાર :

રે ! મ્હારી સાહેલીના સાથમાં.

સખિ ! નીર નદીનાં નીતર્યાં,

વેળમાં તેજની ધાર : રે ! મ્હારીં

સખિ ! ઓઢણું ઘોળું ધારજો,

અંખોડે ઘોળાં ફૂલ : રે ! મ્હારીં

સખિ ! ઉર પર મોતીના હાર જો,

રૂપેરી પાય નૂપુર : રે ! મ્હારીં

સખિ ! શરદે સવળું ઉજળું,

હૈયાં પણ ઉજળાં હોય : રે ! મ્હારીં ,

સખિ ! ઉજળાં દિલનાં ગીતડાં,
ગાઓ તો ગરબો રહોય : રે ! મહારી૦

સખિ ! હમકે પગના ઘૂઘરા,
નાચંતી અંગની વેલ : રે ! મહારી૦

સખિ ! તાળી દેધ ઘૂમતાં,
કંઈ ઘૂમશે ચરણા-ઘેર : રે ! મહારી૦

સખિ ! હમકે હમકે નાચતાં,
કંઈ મુખડાં મલકી જાય : રે ! મહારી૦

સખિ ! ગગને વચ્ચે ચાંદલો,
શેફાલી ઝરતી ફૂલ : રે ! મહારી૦

સખિ ! ગગને ગરબો ગાજતો,
જગદમ્યા પૂરતી સૂર : રે ! મહારી૦

રસિકલાલ છા. પરીખ

૨૧. મલકાતો આવે મોરલો.

(લાજ : છલકાતું આવે ખેડકું;
મલકાતી આવે નાર :
રે ! મહારી સાહેલીનું ખેડકું.)

મલકાતો આવે મોરલો,
લગ્નકાતી આવે ઢેલ :
રે ! મલકાતો આવે મોરલો.

કંઈ આલ તણા ઝોવારેથી મલકાતો આવે મેડુલો,
રેલાતી રસની રેલ :
રે ! મલકાતો આવે મોરલો.

શણુગાર સજી સોહાગી રે મલકાતી આવે માનુની,
છલકાતી આવે હેલ :

રે ! મલકાતો આવે મોરલો.

ભીંન્નતું હરખે હૈયું રે ભીંન્નતું ભીતર ભાવથી,
ઉલરાતું ઉર અલખેલ :

રે ! મલકાતો આવે મોરલો.

ભીંન્નતી અંબર ઓઢણી, ભીંન્નતો સેંથો સોહલો,
ટપટપ ટપકે ધીમી ધાર :

રે ! મલકાતો આવે મોરલો.

સ્નેહામૃત કેરી છલકે રે છલકાતું છવનખુંડેડલું,
રસ ઝીલો, ઝીલણુહાર !

રે ! મલકાતો આવે મોરલો.

ચન્દ્રકાન્ત મં. ઓઝા

૨૨. જળ ઝીલણી

(ઢાળ : સોનાઈઢાણી રૂપાખેડલું રે, નાગર ! હલા રો, રંગરસિયા !)

આજ આનન્દજળઝીલણી રે,
સહિયર ! આવો એ જળ ઝીલવા.

ઉછળે અનંત રસરેલ રે ; સહિયર ! આવો.
સાજે સોહાગ મરિતસુન્દરી રે, સહિયર ! આવો.
ઉરમાં ન એક અલખેલ રે ; સહિયર ! આવો.

ચન્દાને ચોક ચડી ચાંદની રે, સહિયર ! આવો.
આશાભરી ઉલરાય રે ; સહિયર ! આવો.

શીળી શી શારદ રાતડી રે, સહિયર ! આવો.

મીઠે-મીઠે મલકાય રે ; સહિયર ! આવો.

પ્રીતિને પૂર જગત્ત્રીલણી રે, સહિયર ! આવો.

સેરે-સેરે નવાં નીર રે ; સહિયર ! આવો.

હૈયે તરંગ રૂડા હીંચતા રે, સહિયર ! આવો.

તેજે ભર્યાં એનાં તીર રે ; સહિયર ! આવો.

બહાલમનાં બહાલ વહે વેગથી રે, સહિયર ! આવો.

ભરતી શી ભાવની ભરાય રે ! સહિયર ! આવો.

અમૃતના ઓઘભરી આંખડી રે, સહિયર ! આવો.

મુખડે મીઠાશ નહિ માય રે ; સહિયર ! આવો.

એવો પ્રભુજીના પ્રેમનો રે, સહિયર ! આવો.

સાગર શો જલકાય રે ! સહિયર ! આવો.

ઉરની રચાવી રૂડી અંજલિ રે, સહિયર ! આવો.

ઝીલો, ઝરણુ વહ્યાં જાય રે ;

સહિયર ! આવો એ જળ ઝીલવા.

દા. ખુ. ઓઠાઠકર

૨૩. ઉભાં રો, રંગવાદળી !

(ઢાળ—સોના ઇંદોણી રૂપાળેડલું રે, નાગર ! ઉભા રો, રંગરસિયા !)

લીલા છે મોર, કાળી વાદળી રે,

એક વાર ઉભાં રો, રંગવાદળી !

વરસ્યાં વિણુ શાને વહ્યાં જાય રે ?

એક વાર ઉભાં રો, રંગવાદળી !

ઝૂરે અપૈયા, ઝૂરે ઝાડવાં રે, એક વાર૦
 તરસ્યાં નદીયું તે કેશાં તીર રે, એક વાર૦
 ઝાઝા દા'ડાના દીધા વાયદા રે, એક વાર૦
 બેડા આશાએ બાર માસ રે, એક વાર૦

ઉંચા આકાશની અટારીએ રે, એક વાર૦
 ઊભાં શાને વિખેરી વેણ્ય રે, એક વાર૦
 ઓઢી છે ઇન્દ્રધનુ ઓઢણી રે, એક વાર૦
 મેલ્યા બે છેડલા ઢળાંત રે, એક વાર૦

આપાઢી બીજની આબો કરી રે, એક વાર૦
 તારાની ટીલડી લલાટ રે, એક વાર૦
 કાંડે તે બીજ કરી કાંકણી રે, એક વાર૦
 વાદળગંગાનો ગળે હાર રે, એક વાર૦

લાંબા તે કાળની વિભેગણી રે, એક વાર૦
 કાઢે છે કેને કાજ દોટ રે, એક વાર૦
 બળ રે દેવીની તમે દોડરી રે, એક વાર૦
 દાદા દેડા તે રવિ ભાણુ રે, એક વાર૦

જનનીની પ્રીત કેમ વિસર્થાં રે, એક વાર૦
 દાદાના તાપ શે સે'વાય રે, એક વાર૦
 આવો, આકાશની અધીશ્વરી! રે, એક વાર૦
 પૃથ્વીનાં પંખીનાં પુકારે રે, એક વાર૦

ટાંપી-ટાંપીને મોર ટાંકિયા રે, એક વાર૦
 આવો, અમીની ભરેલ ખેન! રે, એક વાર૦

જયેશ્વર મેઘાણી

૨૪. ભવસાગર

(ઢાળ : ચાલો, જોવાને જઇયે)

જો ! જો ! સખિ ! પેલો સાગર ગાળે ,
રંગતરંગ શા રાળે રે !
ભવસાગર ગાળે ,

ગાન મધુર રહે કંઈ ગાતો ,
કેંક વહે ઝીણી વાતો રે : ભવસાગર૦

એ સહજને ઉર કાઢ સુહાગી ,
જે રસનાં અનુરાગી રે : ભવસાગર૦

માંહિ ભર્યાં મોંઘાં મૂલનાં મોતી ,
ગુણિયલ લે જન ગોતી રે : ભવસાગર૦

ઉભા ખડક એના ઉરમાં, આલિ !
નાવિક રહે છે નિહાળી રે : ભવસાગર૦

રહામે તીરે પ્રભુધામ પનોતાં ,
જગતની વાટડી જોતાં રે : ભવસાગર૦

કેંક તરે, વળી કેંક તરેલાં ,
દેવને દેશ વસેલાં રે : ભવસાગર૦

ભાર ભર્યાં બહુ ફૂખતાં દીકાં ,
જે મનનાં નહિ મીકાં રે : ભવસાગર૦

ચાલો, સખિ ! એમાં સંગ ઉતરિયે ,
તીરને પામવા તરિયે રે : ભવસાગર૦

હેત તાણી રચિયે રૂડી હોડી ,
જાય તરી દોડી-દોડી રે : ભવસાગર૦

૨૫. હે મ ક ટો રી

(ઢાળ : જો ! જો ! સખિ ! પેલો સાગર ગાજે)

સહિયર ! મહારી હેમકટોરી,
દિનકર જેવી ગોરી રે ;
મહારી હેમકટોરી !

રત્નેહનાં સીંચ્યાં ચોમેર મેતી ,
ઝળહળ ઓપતી જ્યોતિ રે ; મહારી૦

કાંકા મઠયા શશિકાન્તમણિથી ,
ચળકતી રત્નકણીથી રે ; મહારી૦

બહાલનાં અમૃત ઘોળ્યાં ઉમંગે ,
પ્રેમના પરિમલ સંગે રે ; મહારી૦

મોંઘાં મુશીલ શીળાં મધ રેડ્યાં ,
પીવાને જગજન તેણાં રે ; મહારી૦

પીતાં ખૂટે ન કદિ રહે ન ખાલી ,
લાગે સહુને બહાલી રે ; મહારી૦

દેવાંગનાએ પોપુ દીધેલી ,
પ્રેમપીયૂષરસ હેલી રે ; મહારી૦

ચન્દ્રકાન્ત મં. ઝોઝા

૨૬. શરહનો રાસ

(ઢાળ : દેખો, સખિ ! રોલરિયો કાલિન્દરીને કાંઠે ઉભો રે)

હાં રે સખિ ! મીઠી મધુરી જો ! ચન્દા ,
કે આલ કેરે કાંઠે ઉગે છે ।

હાં રે રાસ રમવાને તારક-વૃન્દા,
કે દૈવી જ્યોતે ઝગે છે ।

દેવબાલિકા સમી એ આલખોજે લાડતી ;
હાં રે એ તો સખીઓ થું સરે મન્દમન્દા :
હો ! ચન્દા જો ! આલ કેરે કાંઠે ઉગે છે ।

કાટિ કાટિ અમીધાર ગગનેથી નીતરે ;
હાં રે આજ સૌમ્ય બની પૃથિવી નવ-ખણડા :
હો ! ચન્દા જો ! આલ કેરે કાંઠે ઉગે છે ।

પ્રાણને ઉંડાણ એ ઝખકે અતેરી ;
હાં રે એણે જગને ઝોઢાડી તેજ-કન્યા :
હો ! ચન્દા જો ! આલ કેરે કાંઠે ઉગે છે ।

ભયુ-ભયુ મુખ એતું આંખને ભરી દે ;
હાં રે એ તો જીવન ભરી દે સુખ-કન્દા :
હો ! ચન્દા જો ! આલ કેરે કાંઠે ઉગે છે ।

વિશ્વ-વાંસળીમાં આજ પ્રેમ-સૂર વાગે ;
હાં રે એના હૈયે પડે પડજન્દા :
હો ! ચન્દા જો ! આલ કેરે કાંઠે ઉગે છે ।

હરમાં અલિલાપા હો ! કુંણી-કુંણી જાગે ;
હાં રે એની ઉડે રસજોળ સ્વચ્છન્દા :
હો ! ચન્દા જો ! આલ કેરે કાંઠે ઉગે છે ।

સ્નેહુરશ્મિ

૨૭. પૂર્ણિમા પાછી ઉગી રે

(શળ—દેખો, સખિ ! રાક્ષસીએ કાલિન્દરીને કાંકરે કબો રે)

સોળ સોળ પાંખડીનાં કમળ એ મંગાવ્યાં,
ગણતાં દિવસ હું તો યાત્રી :
કે પૂર્ણિમા પાછી ઉગી રે !

તોડું હું રોજ એક પાંખડી એ કમળની ,
આલે રહી છે એ યાત્રી :
કે પૂર્ણિમા પાછી ઉગી રે !

ચાલા ! વીતી ગયો આવવાનો વાયત્રો ,
વિરહ શકું ન હવે સાંખી :
કે પૂર્ણિમા પાછી ઉગી રે !

શીળો સમીરે ન જાવે સન્દેશડો ,
નેડો રહી છું તોય સાંખી :
કે પૂર્ણિમા પાછી ઉગી રે !

જોતી ઉભી હું વાટ કાલિન્દરીને કાંકરે ,
જલ્પું થશે તમ સાંખી !
કે પૂર્ણિમા પાછી ઉગી રે !

જળમાં પડેલ ચન્દ્રબિમ્બ ગણી પ્રિયમુખ ,
પૂજવા એ પાંખડીઓ નાંખી :
કે પૂર્ણિમા પાછી ઉગી રે !

જનાદિત પ્રસાદકર.

૨૮. પૂર્ણિમા આજે ઉગી રે !

(દાળ : દેખો, સખિ ! ડોલરિયો કાલિન્દરીને કાંઠે હોયો રે)

આવ્યા આ સુભદ્રાના વીરા,
કે પૂર્ણિમા આજે ઉગી રે !

નિત્ય નિત્ય આંગણે સુગંધિત વારિ,
છીપી છીપી છેક હું તો થાકી,
કે પૂર્ણિમા આજે ઉગી રે !

રહાંજ ને રહવાર અસ્ત-ઉદયની વેળા,
વીણી વીણી ફૂલડાં હું થાકી,
કે પૂર્ણિમા આજે ઉગી રે !

રૈન રૈન સોણલાં આવે સૌભાગ્યનાં,
શાપી શાપી લાગ્ય-રેખ થાકી,
કે પૂર્ણિમા આજે ઉગી રે !

પક્ષ પક્ષ વધ-પક્ષ ભાળીને આવતાં,
ગણતાં તે સર્વ હું તો થાકી,
કે પૂર્ણિમા આજે ઉગી રે !

શરદ્-શિશિર મહેં તો જાણી નહિ કદી,
વર્ષા-હેમંત નહોં ચાખી,
કે પૂર્ણિમા આજે ઉગી રે !

રાજ રાજ રજનીને ભાળી અધિયારી,
નેણ્યોયે વાટ નેણ થાકી,
કે પૂર્ણિમા આજે ઉગી રે !

શોધી શોધી મધુવન-કામવનોને,
 દેહલતાને લૂપ્ત લાગી,
 કે પ્રેરિમા આજે ઉગી રે ।

જાણે ઋતુ ગ્રીષ્મની બીજમ-પ્રતિજ્ઞા
 પાનખર ફક્ત મહેને લાગી,
 કે પ્રેરિમા આજે ઉગી રે ।

આજે સૌભાગ્ય-અંદ્ર ખીલ્યો ઉર-આલમાં,
 વેણુ વસન્તની વાગી,
 કે પ્રેરિમા આજે ઉગી રે ।

સુદામા

૨૯. આજની ઘડી

આજની ઘડી રળિયામણી :

હાં રે મારે જ્ઞાલોજી આવ્યાની વધામણી હો જી રે. આજનીં

હાં રે પૂરે પૂરે સોહાગણુ ! સાથિયા ;

હાં રે મલપતા આન્યા હરિહાથિયા હો જી રે. આજનીં

હાં રે સખિ ! મોતીડે ચોડે પૂરાવિયે ;

હાં રે ત્યાં આપણા નાથને પધરાવિયે હો જી રે. આજનીં

હાં રે સખિ ! ફૂલડે પાગરણુ લરાવિયે ;

હાં રે ત્યાં જળિલાજીને પધરાવિયે હો જી રે. આજનીં

હાં રે સખિ ! નીર ગંગાજળ લાવિયે ;

હાં રે રૂડાં ચતુર્ભુજનાં ચરણાં પખાળિયે હો જી રે. આજનીં

હાં રે સખિ ! ચાર સોહાગણુ આવશું ;

હાં રે અમે આપણા નાથને વધાવશું હો જી રે. આજનીં •

હાં રે સખિ ! આ રસ મીઠો—અતિ મીઠો ;
 હાં રે મેં તો નરસૈયાનો સ્વામી દીકરો હો જી રે. આજનીં
 નરસિંહ મહેતા

૩૦. મોરલી

(ઢાળ—આજની ધડી રળિયામણી)

મોરલી વાગી રે શ્રીકૃષ્ણની .
 હાં રે બહાલા ! સરસ્વત સ્વામીને વિનવું ;
 હાં રે બહાલા ! ગણપત લાગું પાય, લાલ ! જી રે. મોરલીં
 હાં રે બહાલા ! સરોવર પાણીમાં સંઘર્ષાં ;
 હાં રે બહાલા ! કાંઠે તે ઉભો કૂહાન, લાલ ! જી રે. મોરલીં
 હાં રે બહાલા ! સોના તે કેરું મહારું બેઠું ;
 હાં રે બહાલા ! ઉઠાણી રતનજડાય, લાલ ! જી રે. મોરલીં
 હાં રે બહાલા ! કૂહાને તે કંકર ફેંકિયો ;
 હાં રે બહાલા ! વાગ્યો ધડલા હેડ, લાલ ! જી રે. મોરલીં
 હાં રે બહાલા ! ઘડૂલો ફૂટ્યો ને નીર વહી ગયાં ,
 હાં રે બહાલા ! લીંબ્યાં મહારાં નવરંગ ચીર, લાલ ! જી રે. મોરલીં
 હાં રે બહાલા ! સામુ તે મહારી ખીજશે ;
 હાં રે બહાલા ! નણુદલ દેશે ગાળ, લાલ ! જી રે. મોરલીં
 હાં રે બહાલા ! દેરાણી નેદાણી મહેણાં મારશે ;
 હાં રે બહાલા ! પરણ્યો તે કરશે પેર, લાલ ! જી રે. મોરલીં
 હાં રે બહાલા ! દયાના પ્રીતમ પ્રભુ પાતળા ;
 હાં રે તે તો મહારા પ્રાણના આધાર, લાલ ! જી રે. મોરલીં

૩૧. સહાંજની શોભા

(ઢાળ : આજની ગાડી રળિયામણી)

સહાંજની શોભા તે રળિયામણી .

હાં રે હીંગજોડિયા તરંત તેજળિંબતી ; હો ! જ રે. સહાંજનીં

હાં રે બાવળ ઝાડીમાંથી સૂર્ય અસ્ત જોઈને ;

હાં રે સિંદુર રંગથી ન કેમ રહું મોહીને ? હો ! જ રે. સહાંજનીં

હાં રે રૂડાં ખેતરો ખુલ્લાં તે પાસ તેડતાં ;

હાં રે રંગીન બાવળો તે આંખ અંગ ખેલતાં : હો ! જ રે. સહાંજનીં

હાં રે ગયો સૂર્ય, વધ્યો જ અંદ્ર તેજમાં ;

હાં રે સાથ દીસતો તે શુક્ર વર્ણી સહેજમાં : હો ! જ રે. સહાંજનીં

હાં રે લીલા બહુ રચી તે ગામ ગોંદરે ;

હાં રે જોયું નર્મદે સુંદર ગામ આજ રે : હો ! જ રે. સહાંજનીં

કવિ નર્મદાશંકર

૩૨. ચાલો, એ હુંગરને શિર !

(ઢાળ : તરસ્યા એ વાદળીને તીર,

વિહુંગરાજ તરસ્યા હો રે)

ચાલો, એ હુંગરને શિર,

અધીર વીર ! હજી એ ઉંચે રે .

ઉંચે અનન્તતાને તીર,

અધીર વીર ! હજી એ ઉંચે રે .

પેજો, પ્રાણ ! આંખમાં ધરી અનન્ત તેજને ;

દષ્ટિને હોય ના સીમ :

અધીર વીર ! હજી એ ઉંચે રે !

હીર અબ્ર ચૂમતાં પ્રવાલ શા કપોલ નહાં ;
પીવા ત્યાં પ્રેરણાનાં નીર :

અધીર વીર ! હજી યે ઉઝે રે .

તારલા, સૂરજ ને ચન્દા શું ખેલતાં ;
જેનાં મહા શત શિર :

અધીર વીર ! હજી યે ઉઝે રે .

જહાંથી આલ દીસતું ધરા દિગ્ગન્ત સ્પષ્ટ તે ;
પ્રગતિનો ગરવો ગિર :

અધીર વીર ! હજી યે ઉઝે રે .

ધારી ધીર ઉરમાં ઉભે અલગ આશથી ;
અઢિયે જો ગરવો ગિર :

અધીર વીર ! હજી યે ઉઝે રે .

રમણુ ન. વકીલ

૩૩. ત્રિશ્વર મણા

(ઢાળ : તરસ્યા એ વાદળીને તીર,
વિહંગરાજ તરસ્યા હડે રે)

બોમને વિશાળ પાટ ચમકે છે તારલા ;
આવો, હો ! કાઢ ચૂંટનારાં !
કે વિશ્વ આજ રમણે ચઢે છે .

સાગરના લોઢ નીચે મોતી છે પાથર્યાં ;
આવો, હો ! કાઢ વીણનારાં !
કે વિશ્વ આજ રમણે ચઢે છે .

ચન્દ્રતની વેલડીથી ફૂલડાં ખરે છે ;
 આવો, હો ! કાષ્ઠ ગૂંથનારાં !
 કે વિશ્વ આજ રમણે ચઢે છે .

ચન્દ્રમાની ચન્દ્રિકાથી અમૃત ઝરે છે ;
 આવો, હો ! કાષ્ઠ ઝીલનારાં !
 કે વિશ્વ આજ રમણે ચઢે છે .

ધોવા અન્ધાર કિરણ રવિનાં ઉતરે છે ;
 આવો, છવન ઉગ્મળનારાં !
 કે વિશ્વ આજ રમણે ચઢે છે .

દેવોનાં પુણ્યતણા પરિમલ પ્રગટે છે ;
 આવો, મુગન્ધ લેનારાં !
 કે વિશ્વ આજ રમણે ચઢે છે .

વિશ્વનો મહાન કલાકાર ચીતરે છે ;
 આવો, એ ચિત્રનાં લેનારાં !
 કે વિશ્વ આજ રમણે ચઢે છે .

સુમન સુમન-ધાટે પરાગ પાંગરે છે ;
 આવો, પ્રકૃતિ પૂજનારાં !
 કે વિશ્વ આજ રમણે ચઢે છે .

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

૩૪. ફિક્કો ફરે રે

(શાળ : તરસ્યા એ વાદળીને તીર,
 વિહંગરાજ તરસ્યા હરે રે)

ઉંચેરા આલ ફરા આરે ,
 હો ! ઇન્દુરાજ ફિક્કો ફરે રે , ,

હેંચે ભર્યા શા શોક ભારે ?
હો ! ઇન્દુરાજ કિંકો ફરે રે .

દેહે-શી દીનતા ને મુખડે શી મ્હાનતા ?
આંસુડાં કેમ, બાપુ ! સારે ?
હો ! ઇન્દુરાજ કિંકો ફરે રે .

કાળજે છવાઇ કાળકાળી શી વાદળી ;
કરભાયો આમ કાં દિદારે ?
હો ! ઇન્દુરાજ કિંકો ફરે રે .

આછી આછી હેરે આજ ખેદ ભરી મીટડી ;
પાવલિયા કેમ ધીરે ધારે ?
હો ! ઇન્દુરાજ કિંકો ફરે રે .

પ્રેમની પ્રચંડ પીડ ત્યાં ચે થું પીડતી-
દેવ કેરા દિવ્ય દરબારે ?
હો ! ઇન્દુરાજ કિંકો ફરે રે .

‘રહવું’ ને ‘રહેવું’ લખ્યું સ્નેહીના લલાટમાં ;
ફૂળતો ન શોકસિંધુ ખારે :
હો ! ઇન્દુરાજ કિંકો ફરે રે .

મુખડાં ને દુઃખડાંની કરતી છે જાંચડી ;
સરખા ગયા છે દિન કચ્છારે ?
હો ! ઇન્દુરાજ કિંકો ફરે રે .

વાસુદેવ રા. મેલત

૨૫. તત્તવારનો વારસદાર

(ઢાળ : શેના લીધા, મહારા શ્યામ !

અખોલરા શેના લીધા રે ?)

ભીતે ખૂલે છે તલવાર,
 આપૂછ કરી ભીતે ખૂલે રે .
 ભેટ્યે : ખૂલે છે તલવાર,
 વીરાછ કરી ભેટ્યે ખૂલે રે .

મહારા આપૂતે, બહેન ! એ-એ કુંવરિયા ,
 એ વચ્ચે પાડ્યા છે ભાગ ,
 હાં'રે બહેની ! એ વચ્ચે પાડ્યા છે ભાગ . આપૂછ૦
 મોટા માગી છે મો'લ મ્હેલાતું વાડિયું .
 નાને માગી છે તલવાર . આપૂછ૦
 મોટા મ્હાલે છે મો'લ મેડીની સાયળી ,
 નાનો ખેલે છે શિશાર . આપૂછ૦
 મોટા ચડિયો છે કાંઈ હાથી-અંબાડીએ ,
 નાનેરા થોડે અસવાર . આપૂછ૦
 મોટા કાઢે છે રાજ કાવા-કમૂંબલા ,
 નાનેરા ઘૂમે ધમસાણુ . આપૂછ૦
 મોટા પોઢે છે લાલ રંગીલ ઢોલીએ ,
 નાનો હુંગરડાની ધાર . આપૂછ૦
 મોટા મહાવે વેઢ વીંટી ને હારલા ,
 નાનો સન્નવે તલવાર . આપૂછ૦
 મોટાને સોઈ હીર-ઝરિયાની આંગડી ,
 નાનાને ગેંડાની દાલ . આપૂછ૦

મોટા સંતાય સુણી શત્રુના રીડિયા,
નાનેરો ઘે છે પડકાર. બાપૂજી

મોટા ભાગ્યો છે સેન શત્રુનાં ભાળતાં,
નાનેરો ઝીંકે છે ધાવ. બાપૂજી

મોટા જીવ્યો છે પાય શત્રુના પૂજતો,
નાનેરો સૂતો સંગ્રામ. બાપૂજી

મોટાનાં મોત ચાર ડાઘૂડે જાણિયાં,
નાનાની ખાંભી પૂજાય. બાપૂજી

અવેરચન્દ મેઘાણી

૩૬. નિકામ રાધા !

(ઢાળ : શેના લીધા, મહારા શ્યામ !

અખોલડા શેના લીધા રે ?)

શાને લીધા ? મહારા શ્યામ !

અખોલડા શાને લીધા રે ?

જમનાને કાંઠે ગોધણ ચારતાં,

આજે મળ્યાં ન મહી-દાણુ ? અખોલડા

ગોપીનાં ચીર ચોરી ચડતાં કદમ્બે,

પામ્યાં શું ગાલિ-પ્રદાન ? અખોલડા

રાસે રમતાં ગોરી ગોપી સંગાથે,

વાગ્યાં અનંગરંગ બાણુ ? અખોલડા

કુબજ સંગાથે સ્નેહગ્રંથી શું બાંધતાં,

દાખું “ રસિકવર ” નામ ? અખોલડા

અધરામૃત પાછપાછ અંગવી જે ખંસરી ,
કીધાં દૂતિનાં ન કામ ? અખોલડાં

કરશો ને છેડ દો'દી માનજો નકી તો ,
પડશે જવું ખીજો ગામ ! અખોલડાં

શાનમાં સ્હમજો ને હવે, નંદજીના લાડિલા !
વજમાં કરશો ના તોડાન . અખોલડાં

ખીખવે કાઈ ને શાને અખોલડા—
મુજથી લીધા છે ? અલિરામ ! અખોલડાં

માનજો નકી, હો નાથ ! રાધા સમી ના ,
અનસૂયા મળશે નિષ્કામ ! અખોલડાં

સુદામા

૩૭. વેરણ વેણુ

(હાજ : શેના લીધા, મહારા શ્યામ !
અખોલડા શેના લીધા રે ?)

વાયે કાં મોરલી મધુર ?
કાનુડા ! વાયે કાં મોરલી મધુર ?
મોરલી વાગે ને મ્હારં તનડું તોડાય રે ;
હૈયાના તાર તૂટી જાય : કાનુડા !

હૈયાને સરવર ઊર્મિઓ ઉછળે ;
નીર આ નીતરાં ફોળાય : કાનુડા !

ઉરહારી નાદ સુણી થંભે છે વાયરા ;
ઉન્હા ઉકળાદ શેં સ્હેવાય ? કાનુડા !

આલભાલ ચન્દ્ર કેરાં તેજડાં હોલાય ને
 અન્ધારે ચિત્તડાં અથડાય : ડાનુડા !
 ઉર વેધી, ચિત્ત ઘેરી, દેહ ખેંચી જાય રે,
 દુનિયાનું ભાન સૌ ભૂલાય : ડાનુડા !
 પાય પડી વીનવું પાલવડો પાથરી ;
 વેણુ વેરણુ આ થોભાવ : ડાનુડા !

સૌ. પુષ્પા ર. વડીલ

૩૮. હૈયા સૂનાં

(ઢાળ : રૂપલા રાતલડીમાં ઉઘડે ઉરનાં ખારણાં, હો ખડેન !)

નિર્જન વનવગડે, અલિ વાદળિ ! જળ શાં ઢોળવાં અમથાં ?
 રણે રગદોળવાં અમથાં ?

એવાં હૈયાસૂનાં સમીપ વિતક શાં ખોલવાં અમથાં ?
 હૃદય શીદ ખોલવાં અમથાં ?

સાખી : આતક જળવણુ ટળવળે, મેઘ ચડ્યો ધનધોર ;
 ગર્જન કિંતુ જૂહડાં, જગ એવુંજ નઠોર :

છીછરા સરવરને શીદ મલિન જળે અધોળવાં અમથાં ?
 જવાહીર ઝખોળવાં અમથાં ?

એવાં હૈયાસૂનાં સમીપ વિતક શાં ખોલવાં અમથાં ?
 હૃદય શીદ ખોલવાં અમથાં ?

સાખી : સુગન્ધમિદ્ધા લિપ્તમા, રસમાં કડવા ઝેર ;
 મુખમિદ્ધાના મોહ શા, જો નહિ મનના મેળ ?

ગરજુ જગવગડે વણુપાત્ર મુઘા શાં ઢોળવાં અમથાં ?
 ઉરેઉર જોડવાં અમથાં ?

ઉજ્જડ મરુભૂમિમાં રગિક હૃદય શાં ખોલવાં અમથાં ?
 શુવન શીદ રોળવાં અમથાં ?

સાખી : મોહલીના સંસારમાં જૂઠા મૃગજળ ઘાટ ;
 મોંઘી સદ્ગેરો સ્નેહની, આઘી ઉરની વાટ :

વિજન કે વાડીને એકાન્ત ફૂલો શાં ફેરવાં અમથાં ?
 દરદ-દિલ બહોરવાં અમથાં ?

કહો, ક્યાં મળશે બહાલો કાન્ત ? સ્વજનના સ્નેહની ય કથા ?
 અવરની મ્હારે છે શી તથા ?

કેશવ હ. શેઠ

૩૯. મુહુરનાં સંભારણાં

(ઢાળ : રૂપલા રાતલડીમાં ઉઘડે ઉરનાં ધારણાં, હો બહેન !)

ઉડતી ઉતરે કુંકુમવરણી ઉપા આંગણે, રસરાજ !
 તિમિર જગનાં હણે, રસરાજ !

ત્યારે સ્નેહીનાં મહાશુવન મધુરાં સાંભરે, રસરાજ !
 ઉપાને નોતરે, રસરાજ !

સાખી : નલમંડળથી નીતરે નિર્મળ તેજઉધાડ ;
 ઉઘડે પંકજ પાંદડી, ઉઘડે ઉરકમાડ :

ઉઘડે મૂરજ આંખ-અમેદ પ્રલને ખારણે, રસરાજ !
 નગતહિત કારણે, રસરાજ !

ત્યારે બહાલાનાં મહાશુવન ઉર્જવદ્ર સાંભરે, રસરાજ !
 સૂરજને નોતરે, રસરાજ !

સાખી : ધોમ ધમે, ધરતી ધિકે, તપને તાપ બપોર ;
સ્નેહસ્મરણની દ્વંદ્વમાં પોહું કદિ તે પ્હોર :

ઉંડું દહોકે કાકિલ જૂલતાં તરવર પારણે, રસરાજ !
જઈ હું વારણે, રસરાજ !

ત્યારે સુહૃદનાં સહજવન રસીલાં સાંભરે, રસરાજ !
કાકિલને નોતરે, રસરાજ !

સાખી : લીલી કુદરત લખલખે, મરુંકે ફૂલ તરખોર ;
મંદ મંદ સમીરણ વહે, શીતળ નમતે પ્હોર :

સારસ કરતાં કેલિ સરિતાતટ રણિયામણે, રસરાજ !
સમય સોહામણે, રસરાજ !

ત્યારે પ્રાણસખાનાં સ્નેહજવન મધુ સાંભરે, રસરાજ !
સારસ-નોતરે, રસરાજ !

સાખી : રંગે અવ્યય રંગથી સંધ્યા સૃષ્ટિઅંગ ;
લીલા એ અવલોકતાં ચહે અવ્યય ચિત્ત રંગ :

સેતું સ્થળ એકાંત ગહનના કળવા કારણે, રસરાજ !
મંત્ર ગૂઢ કો ભણે, રસરાજ !

ત્યારે રસનાયકનાં સ્નેહજવન સૌ સાંભરે, રસરાજ !
નિગમને નોતરે, રસરાજ !

કેશવ હ. શેઠ

૪૦. અણુદીક જલહૂગર

(રાજ : સ્નેહીનાં સોણાં આવે, સાહેવડી !

દરના એકાન્ત મ્હારા મહંતે બળે)

રજનીના ઓળા આવે, સાહેવડી !

અંધકારના દૂર પડ્યા પડે ;

રૂઝની વેણુ એક વાગે, સાહેવડી !

વિશ્વને હિર ઓઢછાયા હળે .

સાખી : કમ્બે વાયુ ઓમ, ને કમ્બે જગતું હિર ;

સાગરનાં જળ કમ્બનાં,

મ્હારું કમ્બે છે દેયું આતુર, રે સાહેવડી ! અંધકારનાં

સાખી : ગાજે કાળાં વાદળાં, ગાજે કાળાં નીર ;

ગાજે ગેળી ગીન કા,

મ્હને ઓઢાવે ગાદું નિમિર, રે સાહેવડી ! અંધકારનાં

સાખી : કાયા થયરે કારમી, કીન થયરતું હિર ;

યરણો સ્થિર રહે નહિ,

મ્હને એચે અણુદીક કાઠ દૂર, રે સાહેવડી ! અંધકારનાં

સાખી : દૂર દૂર ત્યાં નાવડી આવે, સખિ ! આ નીર ;

મુજ કાજે કિલી રડી,

કાઠ એચે કાલી મ્હને ચીર, રે સાહેવડી ! અંધકારનાં

સાખી : મનું મ્હારું દિલ્લડું, મ્હની સાગર-વાટ ;

મ્હની પશું હું એકલી,

નહિ જાણું પશું ક્યે વાટ ? રે સાહેવડી ! અંધકારનાં

સાખી : અદીક કે બહારે વેલું કીધું ઉર ;
 મુજને નવ કે રોકશો,
 અહા ! જાઉં છું દૂર દૂર દૂર, રે સાહેલડી ! અધકારનાં
 સ્નેહરશ્મિ

૪૧. અગોચર દેવમંદિર

(ઢાળ : સ્નેહીનાં સોણલાં આવે, સાહેલડી !
 હરના એકાન્ત મહારા ભડકે બળે)

પૂરવની પુણ્યભ્યોત પ્રગટી, સાહેલડી !
 દેવનાં અગોચર મંદિર જડ્યાં :
 જીવનનું જહાજ આજ ડોલે, સાહેલડી !
 કાળનાં કરાળ નીર હેલે ચડ્યાં .

સાખી : ભવાટવીમાં ભટકીને જ્યારે થાક્યા પ્રાણ ,
 મ ચિત્ત દા ન ન્દ શોધવા
 ભરદ્વરિયે ખેડ્યું વેગે વહાણ, રે સાહેલડી ! દેવનાં

સાખી : દૂર દૂરનાં આલલાં, એથી યે વધુ દૂર
 અગ્નિ, જમ અડકે નહિ
 જ્યાં તપતાં નથી શશીસૂર, રે સાહેલડી ! દેવનાં

સાખી : ઋષિ મુનિ શોધે જેહને, તપે તપસ્વી તાપ ,
 પળમાં લાગ્યું મુજને ;
 જાંખી થાતાં ટળ્યાં સહુ પાપ, રે સાહેલડી ! દેવનાં

સાખી : જ્યાં જઈને આવે નહીં, જે ઠરવાનો ઠામ ,
 પેખે પૂરણ કામને ;
 એવું અચળ અનુપમ ધામ, રે સાહેલડી ! દેવનાં

સાખી : કલ્પવૃક્ષની છાયમાં, સુરગંગાને તીર,
વાયે વહાલમ વાંસળી ;
પૂનિત ચરણે નમ્યું જઈ શિર, રે સાહેલડી ! દેવનાં

સાખી : અદ્ભુત ને ઓજસ્વલરી ભારી મૂર્તિ શ્યામ,
જ્યોતિમાં જ્યોતિ મળી ;
જીવન જમ્યું શાંતિને વિશ્રામ, રે સાહેલડી ! દેવનાં

નાનાલાલ દ. પટેલ

૪૨. આલના દીવડા

(ઢાળ : વનમાં જોડે ઝીણા મોર,
કોયલરાણી દિલ્લોલ દરે રે લોલ.)

આલમાં આવડા શેના દીવા ?
કે દીવડા કેલે કયાં રે લોલ ?

દીવડે કે દીયે ન ખૂટ્યાં તેલ,
કે કેલે તેલ પૂર્યાં રે લોલ ?

આલમાં રે એકે અવધૂત નેગી,
કે માથડે જટા મોટી રે લોલ .

આલના આસમાની દેરામાં,
કે તપસી તપ તપે રે લોલ .

પ્રભુજીની આરતીને કાળે રે,
કે તપસી વાટયો વણે રે લોલ .

અવધૂત આંખડી નીચેાવી,
કે આરતી તેલ ભરે રે લોલ .

અવધૂત આખડીયે ચટકતો,
કે મેહમંડ ઘૂમી વળે રે લોલ .

અવધૂત ગેબ ફેરા ગોખલામાં,
કે કાડિયાં મેલી વળે રે લોલ .

અવધૂત મુખડાની ફૂંકે મારે,
કે દીવડા પ્રગટતા રે લોલ .

અવધૂત રોશનીતો રસિયો રે,
કે રામને રાજી કરે રે લોલ .

દીવડે ઝળહળ ઝળહળ ન્યોતું,
કે કેદી ચોલવાયે નહીં રે લોલ .

દીવડે જરી યે ઝાંખપ ના'વે,
કે વાયરા છો તે વાયે રે લોલ .

વાયરે ફૂખતાં મ્હોટાં બ્હાણુ,
કે જંગી ઝાડ પડે રે લોલ .

સાગરે પાણી પછાડા ખાયે,
કે લાખ લાખ લોહ ઉડે રે લોલ .

કુંગરા ડાલે, મિનારા તૂટે,
ગગનમાં આંધી ચડે રે લોલ .

વાર વારે માંડે વીજ કડાકા,
કે બાર બાર મેઘ તૂટે રે લોલ .

તોય મ્હારે ચાલને દીવડલે,
કે જરીયે ન ન્યોતું હલી રે લોલ .

અવેરચન્દ્ર મેઘાણી

૪૩. વિરાટ બાલ

(રાજ : વનમાં જોલે શ્રીજા યોર,
દાયકરાણી દિવ્યોલ દરે રે લોલ)

મ્હારે અંગ ચાંદામૂરજ નેજ મોટે,
પ્રકૃતિ રંગો પૂરે રે લોલ.

મ્હારે નાદ ગગનના વૃમટો ગાળે,
—ને કોલ દે જ્ઞામા મૂરે રે લોલ.

દાં રે મ્હારાં ખેલણુ દિવાને દિંકાળે,
તારકિયાને મૂમખે રે લોલ.

દાં રે મ્હારે ગગનનાં ગીત જલ ગાવાં,
અલ્લાંઁ દેરી દૂમકે રે લોલ.

દાં રે મ્હારાં નાવણુ આકાશગંગ-વાટે,
પોઠણુ મ્હારાં સિન્ધુ-ઝોલે રે લોલ.

દાં રે મ્હારી વાચા ત્રિકાલભેદ બાળે,
અલ્લાંઁના ભેદો જોલે રે લોલ.

દાં રે મ્હારી આંખે દેહ ! વીઝળી મૂખકે,
અલ્લાંઁને ભેદો વળે રે લોલ.

દાં રે મ્હારી કાયા અણુઅનન્ન મૂંકે
જગત લોક દેખી છળે રે લોલ.

મ્હારે અંગ લીલી વનરાઈના વેશો,
વિરાટ પ્રાણુ વનવન વૃમે રે લોલ.

દાં રે પ્રેમસાગર પ્રણુના મ્હારા દેશો,
મંસાર રજ જેની ચૂમે રે લોલ.

હાં રે મ્હારે જીવને હો ! પુણ્યો પાંગરિયાં,
 ને રાય મ્હારે જોખન તપ્યાં રે લોલ.
 હાં રે દીનદુઃખિયાંનાં મુખની વાટે,
 જીવનભર લીધી : જ્યાં એ લોલ.

ગજાનન વિ. જોષી

૪૪. રમજૂમતી રમવા નીસરી રે

ફૂહાન ! ત્હારે તળાવ, ફૂહાન ! ત્હારે તળાવ ;
 રમજૂમતી રમવા નીસરી રે.
 રમવા નીસરી રે, રમવા નીસરી રે ;
 ફૂહાન ! ત્હારે તળાવ, શુદ્ધબુદ્ધ સર્વે વિસરી રે ;
 ફૂહાન ! ત્હારે તળાવ, રમજૂમતી રમવા નીસરી રે.
 રમવા નીસરી રે, રમવા નીસરી રે ;
 ફૂહાન ! ત્હારે તળાવ, નાક કેરી નથની વિસરી રે : ફૂહાન !
 રમવા નીસરી રે, રમવા નીસરી રે ;
 ફૂહાન ! ત્હારે તળાવ, કાન કેરાં કુંડલ વિસરી રે : ફૂહાન !
 રમવા નીસરી રે, રમવા નીસરી રે ;
 ફૂહાન ! ત્હારે તળાવ, હાથ કેરાં કંકણ વિસરી રે : ફૂહાન !
 રમવા નીસરી રે, રમવા નીસરી રે ;
 ફૂહાન ! ત્હારે તળાવ, કેડ કેરો કદોરો વિસરી રે : ફૂહાન !
 રમવા નીસરી રે, રમવા નીસરી રે ;
 ફૂહાન ! ત્હારે તળાવ, પગ કેરાં ઝાંઝર વિસરી રે : ફૂહાન !

લોકગીત

૪૫. વસન્તની વનદેવી

(કાવ્ય : કુદાત ! ત્યારે તથાવ રમઝૂમતી રમવા નીસરી રે)

આજ કામણુને કાગ, રમઝૂમતી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, દુઃખમાં વિસરી રે .

આજ કૂલકાને કાલ કૂલવન્તી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, મન મીઠાં કરી રે .

આજ ખેતર મોઝાર, અન્તરેવી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, કષ્ટ ખોળા ભરી રે .

આજ ગલને ગુલાલ, જાટન્તી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, મુખ રાતાં કરી રે .

આજ કેસડાં કાગ, રંગરેલી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, પટકૂળ કેસરી રે .

આજ આંખાને નેહાર મંદુવન્તી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, કરમાં મંજરી રે .

આજ દખણાદે કાર, મધ્યેલી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, પવનની પાંખરી રે .

આજ દરિયાને તીર, અક્ષમેલી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, જળની મોજરી રે .

આજ કિલકિલ દલકાર, કાચકરી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી મંભર આંખરી રે .

આજ પુત્રને આલ, અનદમાં રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, હિર ચાંદી ધરી રે .

આજ સૂરજને તાપ, સળગન્તી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, ઝમઝમ આલસી રે .

આજ કરતી અંધોળ, નદીઓમાં રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, ભીંજવે ચૂંદડી રે .

આજ આવળને ફૂલ, પથ ભૂલી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, પીળુડી પાંભરી રે .

આજ કાંટાની વાજ, વીંધાતી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, નવલીવેલડી રે .

આજ પંખીને માળ, હીંચન્તી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, સુણતી બન્સરી રે .

આજ ફૂંપળને પાન, પગ દેતી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, કુંકુમ પાથરી રે .

આજ મેંદીને છોડ, મલકન્તી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, નખલા રંગતી રે .

આજ સોળે શણગાર, શોભન્તી રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, સુખભર સુન્દરી રે .

આજ વનદેવી નાર, નવ ખંડે રમવા નીસરી ;
રમવા નીસરી, વિભુની ઇશ્વરી રે .

ઝવેરચન્દ મેઘાણી

૪૬. હીંચકાની દોર

કાણે હિલોળા આ હીંચકાની દોર ?

મ્હારી કાણે હિલોળા હીંચકાની દોર ?

નિરાંતે જૂલતી'તી એકલી આનન્દમાં,

પાળ મ્હારે મન્દિરિયે પેઠા એ ચોર ? મ્હારી

ફગોળો નાંખ્યો તે પૂગ્યો છે આલમાં ,
 દોર તૂટે એટલું કીધું છે જોર . મહારી૦
 હૈયું જો ત્રણકે છે મહારં, સાહેલડી !
 કંપે છે થરથર કાળજની કોર ! મહારી૦
 અત્માંડ ડોલતું દેખું છું ફેરમાં ,
 ચસકયું હા ! ચિત્તકું રહે ન કોર . મહારી૦
 શાણી સહિયર ! કાઢ હાથ ઝટ કાલજે ,
 હળવે ઉતારજે હીંચકનો તોર . મહારી૦
 ત્રિભુવન ગૌ. વ્યાસ

૪૭. હિન્ડોલ

(લાળ : કોણે હિન્ડોળી આ હીંચકની દોર ?)

ફૂલને હિન્ડોલ ગૂંથી ફૂલડાંની દોર ,
 જનની જશોદાજી જૂલવે કિશોર .
 ફૂલનો મુકુટ, સન્યા જમા કુસુમના ,
 પહેરી બકુલમાળ દીપે શો ઓર ! જનની૦
 કાટિ કંદર્પ તેજ ભરિયું લલાટમાં ,
 ચિત્ત ચોર્યું ગોપિયોનું, કેવો ચકોર ! જનની૦
 ગોકુલમાં ખેલતો ગોવાળને રીઝાવતો ,
 કેવો બન્યો એ મહીમાખણનો ચોર ! જનની૦
 અવનિના ભારને ઉતારવાને અવતર્યા ,
 તારે યદુકુલદીપક ભુગલકિશોર . જનની૦

સૌ. દીપકબા દસાઈ

૪૮. રઢિયાળી રાત

(ઢાળ : આવો-આવોને, સખિઓ ! આજ રસતાળી પાડી)

બહાલા ! ઉગ્યો પુનમનો ચંદ્ર, ચાંદની ખીલી રહી ;
ઝરે અમૃત રસ આનંદ પોયણી ઝીલી રહી .

બહાલા ! ઉણી અણોસરી રાત આજ અજવાળી થઇ ;
કેવી ચંદ્રારી થઇ રળિયાત ચંદ્ર નિહાળી રહી !

બહાલા ! સરિતામાં સાગરપૂર મરતી ખેલી રહ્યાં ;
શાં ધરતીએ આલનાં નૂર ઉજળાં રેલી રહ્યાં !

બહાલા ! ચપો ને નાગરવેલ મીઠ્ઠી વાતો કરે ;
લઇ સંગ સોહાગણુ ઢેલ મોર ફૂલાતો ફેરે .

બહાલા ! સારસડાંની જોડ મુંદર શોભી રહી ;
એ તો કંઈ કંઈ કરતી કોડ મનડાં લોભી રહી .

બહાલા ! હંસલા સરવર-તીર ચાંચુડી ચાંચે ધસે ;
જોઇ તારલા ઉડે નીર ગુપચુપ નાચે-હસે .

બહાલા ! મોગરા મંગે વેલ માલતી ફૂલી રહી ;
એને ફૂલડે કરતી ગેલ ચાંદની ઝીલી રહી .

બહાલા ! વાયુ મધુરા સાથ વાહળી ફેરા ફેરે ;
જીવો, એને પાલધડે, નાથ ! તેજનાં ઝેરાં ઝેરે .

બહાલા ! શી રઢિયાળી રાત ! રૂપમાં માતી નથી ;
આજ, પિયુ ! હું તમ સંગાય ફૂલી સમાતી નથી .

ત્રિભુવન ગૌ. વ્યાસ

૪૯. પ્રયાણ-ધડી

(ઢાળ : આવો-આવેને, સખિઓ ! આજ રસતાળી પાડી)

જો ! પશ્ચિમ ડેરે દ્વાર નમણી સાન્ધ્ય પ્રભા ;
વિલસે ત્હાં ઉડે આલ રંગની સૌમ્ય છટા .

સન્ધ્યાના ઘેરા બોલ પડે તુજ કાને કે ?
નલતારકના મન્દેશ નયન તુજ વાંચે કે ?

તુજ ધામ હજી અતિ દૂર, હજી પથ આગે રે !
વચમાં તો ગંભીર નીર સાગર ગાળે રે !

હોડી જો ! છેલ્લી એક ઉભી તુજ માટે રે !
બહે આતુર સૌમ્ય સમીર સન્ધ્યાઘાટે રે !

જો ! ક્ષિતિજની રેખા દૂર દીસે ત્હાં ઝાંખી રે !
છે જવાનું તહેની પાર રાત વટાવી રે !

ઉગે ત્હાં ઉડે આલ ઝાંખો તારો રે ;
કરી દષ્ટિ તે પર સ્થિર પથ જો ! તહારો રે .

હવે જૂદા આપણુ પથ સીમા આવી રે ;
ધડી નીરખી લે આ લોમ દીન અમારી રે !

રે ! મૂનાં આ અમ ફૂલ, મૂનો આરો રે ;
નહિ ડગવો મૂનો લોમ આત્મા તહારો રે !

ભરશે પ્રભુ-પ્રેમની જ્યોત પથ પ્રકાશે રે !
રે ! વિરાટ ડેરા* ઘાટ સ્વાગત ગાશે રે !

નહિ, રજની ! આંસુ સાર, દિશાઓ ! રેશો મા !
આ પ્રયાણ-ધડી અલિરામ : પાછું જશે મા !

સ્નેહરશ્મિ

૫૦. ઉંચી અટારીએ

(ઢાળ : પૂછશો મા, કોઇ પૂછશો મા,
મહારા હૈયાની વાતડી પૂછશો મા.)

આવશો નહિ, કોઇ આવશો નહિ,
મહારી ઉંચી અટારીએ કો આવશો નહિ.
દુઃખડાંનાં ગીત કો લલકારશો નહિ,
મહારી ઉંચી અટારીએ કો આવશો નહિ.
આનંદગીત કલ્લોલતું કો ખેડું;
પંખી કોડીલું ઉડાડશો નહિ. મારીં
આશા ઉત્સાહ ને ચેતન વિનાનાં;
આવશો તો કો કાવશો નહિ. મારીં
ચોકે તે પાથરું દિવ્ય તેજ ઝીણું;
કાળી ત્યાં છાંયડી કો ઢાળશો નહિ. મારીં
પ્રગટયો છે કોકે ત્યાંહિ ઝગમગતો ભાતુ;
મિથ્યા ત્યાં ધૂળ કો ઉરાડશો નહિ. મારીં
ઢાળ્યું છે અમૃત કોકે ત્યાંહિ મીઠું;
છાંદગીનાં ઝેર કોઇ વાવશો નહિ. મારીં
ચંદ્રવદન ચી. મહેતા

૫૧. સ્વયંવર-સોહામણ

(ઢાળ : પૂછશો મા, કોઇ પૂછશો મા,
મહારા હૈયાની વાતડી પૂછશો મા)

આવશો મા, છ રે! આવશો મા,
ગૌરી-ગંગાનાં વહેણ આડે આવશો મા :

બહેતાં વેગીલાં પૂર . ઉલેચાવશે મા ,
 ગૌરી-ગંગાના બહેણ આડે આવશે મા .
 હિયો અમૃતપુર આશાનો ચન્દ્રમા ;
 પડયું ઉર પ્રતિગિમ્ય કા બૂંસાવશે મા : ગૌરી૦
 હૈયાને હોજ રોજ રમતેલો હંસલો ;
 એની વાટે કંટકે કોઈ વાવશે મા : ગૌરી૦
 સૌન્દર્યે અન્ધ, સ્થૂલ સ્નેહના શિકારી ।
 કનકે, રૂઢિના આપે ચઢાવશે મા : ગૌરી૦
 રાત્રીના રંચ, કાર્યો કાયાનાં પૂતળે ,
 કાચ-કંચન શો મેળ મળ્યે ફાવશે મા : ગૌરી૦
 આવશે મા, લોક ! આવશે મા :
 નેહનૌકાની બહારે આવશે મા :
 સ્વયં શોધ્યો મુકાની, મતાવશે મા !
 સ્નેહગંગાના બહેણ આડે આવશે મા :

કેશવ હ. શેઠ

૫૨. એક યાચના

(ઢાળ : પૂછશે મા, કોઈ પૂછશે મા,
 મહારા હૈયાની વાતડી પૂછશે મા.)

લૂછશે ના, કોઈ લૂછશે ના ,
 ઉન્હાં આંસુ મહારાં કોઈ લૂછશે ના .
 હૈયે હુતાશની સદૈવ મહારે સંજગે ;
 નવાલા અખંડ એની રોકશે ના : ઉન્હાં

અશ્રુનાં નીર ત્યાં તપી તપીને નીસરે ;
 બહેતાં એ પૂર કાઢી ઝીલશે ના : ઉન્હાં
 આશા અનંત એ હુતાશની મટી જલે ;
 જૂઠાં ત્યાં હાથ કાઢી વેરશે ના : ઉન્હાં
 ઉરના અબોલ બોલ લાંબ સહુ વિરમે ;
 અક્ષરોની રાખ એ ઉરાડશે ના : ઉન્હાં
 મીઠી એ ભાવના સુવર્ણ શી તપી રહી ;
 મેલા ત્યાં હાથ કાઢી અડાડશે ના : ઉન્હાં

જ્યોત્સ્ના શુક્લ

૫૩. શૂન્યહૃદય મુખ્યા

(ઢાળ : મોઢે ધર આજ રંગીલી રેન, કે પ્રીતમ પરાહુતા, મહારાજ !)

ખદ આ વસન્તમાં લૂંટીં ભાન, વિવશ તું કાં બની ? સજનિ !
 વીંખરોં તુજ વાળ રહ્યા દરી ભાલ, વિવશ તું કાં બની ? સજનિ !
 લહેરંતી જ્યોત્સ્ના આકાશે, અંદા સ્મિત નિજ તેથી પ્રકાશે ;
 ઢાળંતી મદિતકા એપાસે ઢગલિયો સુગન્ધની સજનિ ! સુખદં
 બે શું બપૈયા બોલ ઉચારે, પિઉ પિઉ કરી શા મધુર પુકારે ;
 કહ્ કહ્ સહુ કુંજગારે વાણી કોકિલા તણી, સજનિ ! સુખદં
 હસે અંદ બે મધુરે હાસે, આ મુખઅંદ મલિન કાં ભાસે ?
 કરે ગાન પંખી ઉલ્લાસે અબોલા તું કાં ધણી, સજનિ ! સુખદં
 ચાલ્ય, કુંજ વીણોં માલતિ ખીલી, માળા ગૂંથિયે, બક્ય, હડીલી !
 ગોંતડાં ગાધ ગાધ, રસીલી ! સુખે ગાળિયે રજની, સજનિ ! સુખદં
 નરસિંહરાવ લોળાનાથ

૫૪. ફૂલની પાંખડી

(ઢાળ : મોઢે ધર આજ રંગીલી રેન, કે પ્રીતમ પરાહુના, મહારાજ !)

ફૂલની પાંખડી લ્યો પ્રાણ !

ઊરની એ અધૂરી લહાણ ;

અમીમય આંખને અહેશાન :

ફૂલની પાંખડી લ્યો, પ્રાણ !

સ્વજન સ્નેહનાં ઝરણાં રેલે ,

દિલદરિયાવ અહો ! એ ઝીલે !

પ્રાણપાંખડી ખીલી રહે ,

ત્યાં ખીજાં શાં સન્માન ? ફૂલનીં

છલકાતા રસલાવતરંગે ,

પ્રકાશપરિમલ ઉજળે અંગે ;

પ્રકુલ આત્મકમળ ઉઘડે ,

ત્યાં ખીજાં શાનાં દાન ? ફૂલનીં

અનંતદલ પર વહાલાં મ્હાલે ,

અમરવેલ સુરતરે સમ મૂલે ;

પ્રીતિલક્ષ્મી પ્રભુમય પ્રકટે ,

ત્યાં પ્રભુતાનાં રસપાન ! ફૂલનીં

દષ્ટિયોગમાં મધુરું હસતાં ,

વહાલઉમળજે અધૂરું વિલસતાં ,

રસિયાં જન કલ્પલોલે કરે ,

ત્યાં આધીનતાનાં તાન ; ફૂલનીં

પ્રાણસમાં પ્રિયજનને પરિચય,
રસઝૂમતું અમ છવન રસમય ;
એમાંની આ એકે જ — ફૂલનીં

લલિતજી

૫૫. ર સ પ્ર ભુ તા

(ઢાળ : મોઢે ઘર આજ રંગીલી રેન, કે પ્રીતમ પરાહુના, મહારાજ !)

ઘૂંટડા ભરી ભરી પીઓ કે, રસનાં સરોવરો છલકાય !
રસનાં સરોવરો છલકાય, રસિકનું મન દેખી મલકાય ! ઘૂંટડાં

સાખી : આલ લઈ ધૂમે આનન્દે, જોળે ચંચુ નિત્ય ;
જડી જડી રસબિંદુ હૃદયમાં ચમકાવે સહુ ચિત્ત :
અંતર ભરી ભરી સીંચો કે, આત્મા ઉડી ઝળે ઝલકાય ! ઘૂંટડાં

સાખી : કુંજે કુંજે ફૂલડાં ડોલે, ચૂમે લલિત વસંત ;
વનવન પવન વહે રસ ભરતો, લીલા હસે અનંત :
જોળે ભરી ભરીને લ્યો કે, હૈયે નવું નવું હીંચકાય ! ઘૂંટડાં

સાખી : છીપે છીપે મોતી દીપે સાગરને લંડાર ;
નયને નયને તેજ નચવતાં વસી ઉડે અંધાર :
ફૂપડી ભરી ભરી કાઢો કે, તેજે નયન નયન રંગાય ! ઘૂંટડાં

સાખી : કણકણમાં જો મણિ વિલસે છે, બિંદુબિંદુ અલાંક ;
રસગ્રાહક રજરજમાં નિરખે ભર્યો દિવ્ય રસકાંડ :
ન ની નિરખો કે, રસ રસ-થળે થળે નીતરાય ! ઘૂંટડાં

સાખી : સરોવરો છલકે છલકાતાં રસજીવનને અર્થ ;

ધન્ય જીવે રસ રાજહંસ કા, યગ ઉભા રહે વ્યર્થ !

આત્મા ભરી ભરી જીવો કા, પ્રભુની રસપ્રભુતા પથરાય ! ઘૂંટડાં

અ. રૂ. ખામરદાર

૫૬. દ શ ને અછા

(લાળ : જીણા ઝરમર વરસે મેહ, ભીંજે મ્હારી સુંદલડી)

મ્હારાં સૂતા મંદિરિયા માંભ

ગાળે મધરાત લડી !

સખિ ! એકલાં તે કેમ રહેવાય ?

ગાળે મધરાત લડી !

વાટડી જોતી હું જાણું વદાલમતી ,

હેરણાં હેરતી દારે રે ;

શીળા સમીર બહુ વાય બહુ દિશના

અગેથી પામરી ઉતારે . ગાળે૦

અરધોપરધોડ, સખિ ! ઉગ્યો ચાંદલિયો ,

વીંટયો વાટળીએ ટોળે રે ;

નાહક આમતેમ ઘૂમે, તે એની ,

અમીરસ ચાંદની રાળે . ગાળે૦

સોપો પડ્યો, સૌ ઉઘે આનંદમાં ,

નિદ્રા નહિ મુજ નેણે રે ;

ફરવાના કામ વિણ મુખ નય સાંપડે ,

હુંડામાં હાથ ધાય ફેણે ? ગાળે૦

ભાંગી મધરાત, સખિ ! વાટડી જોતાં ,

હમણાં ઉપા મલકાશે રે ;

દર્શન વિણ શું વેરણ આ રમની

આમ ને આમ વહી જાશે ? ગાજે

ત્રિભુવન ગૌ. વ્યાસ

૫૭. અસાડિલા રાજ

(ઠાળ : ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ, ભાંજે મહારી ચુંદલડી)

આવ્યા આવ્યા અસાડિલા રાજ,

હીચે મહારાં હૈયાં, સખિ !

લાવ્યા એ તો સૌભાગ્યભર્યા રાજ,

હીચે મહારાં હૈયાં, સખિ !

પુણ્ય પવનની શાંતિ હીચેજો,

ઝૂલે ધ્રુવાન્ડ એ હિન્ડોળ રે !

વીજળી અખૂટતાં અંજન અંજલ કંઈ,

ગાજે ઘેરે ધન ઘોર ;

હીચે મહારાં હૈયાં, સખિ !

સૂતાં પડજન્દ જગ્યા,

પુરાતન પ્રાણ જગ્યા;

એકાકાર એક છગી વળ્યા જડપાજ,

હીચે મહારાં હૈયાં, સખિ !

ઝગડી જગ્યું મહારું જીવન ઘેરાતું

ઉલટયાં રસાતળ ઉડા રે !

હેલે મહાયો મહારા દિલનો મહેરામણ,
 રેલે જલોજલ જોળ !
 હીચે મહારાં હૈયાં, સખિ !

ધેલીતૂર નાર હું તો,
 ડાલાવી ડાલાઈ હું તો;
 રસગુણથી રસે રસરાજ :
 હીચે મહારાં હૈયાં, સખિ !

હળવી હથેળીએ રસસાથર સમાવું,
 રસગુણ ઝીલી મૂલાવું રે !
 નાચું નચાવું તેમ હળુ હળુ હેરે;
 એકલી જાણી મને દસાવે :
 હીચે મહારાં હૈયાં, સખિ !

હસાવી દયું ન હું તો,
 ફોડોને ખીન્નું શું કરું તો ?
 એની દરવી હારી ગઈ લાજ :
 હીચે મહારાં હૈયાં સખિ !

લલિતથ

૫૮. વિશ્વદેવીનું ગાન

(ઢાળ : ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ. બીજે મહારી ચુંદલડી)

કાટિ-કાટિ મહારા જ્યોતિઝળકાર,
 હો ! ભીંજે મહારી આંખલડી !
 તો ય હીચે મહારે ઉડેરા અંધાર :
 હો ! ભીંજે મારી આંખલડી !

જોગી છૂપાયો મહારો જોગશુક્રમાં,
 વાટ હું જુગજુગ જોતી રે !
 ઝીણા ઝીણા કેા એના આવે ઝખૂકલા,
 જોતી જોતી ને રહું રોતી : હો ! ભીંજો
 એક ઉધાકું મહારી આંખ તપેલી,
 ખીજ ઉધાકું અમી ઝરતી રે ;
 ઉધાકું-ઢાંકું એવી અંતરની દેવડી
 નેવે નેવે એ રહે નીતરતી : હો ! ભીંજો
 આવે આવે ને શમે જુગજુગનાં સોણલાં,
 પલકે દીઠાં-અણદીઠાં રે ;
 જોગી છૂપાયો મહારી પાંપણની ધારમાં ;
 સરતાં આંસુ ત્યાં મહારાં મીઠાં : હો ! ભીંજો
 હીરાગૂંથી છે મહારી ઘેરી રસચૂંદડી,
 ધનુગૂંથી છે મહારી માળા રે ;
 ખૂંચે શણગાર જોતે હૈયે સૂતકાર હો :
 રહેતા શે જોગી એ નિરાળા ? હો ! ભીંજો
 આધા આધા છે તો ય પંથ છે પાસે,
 અદીઠ તો ય વાયુ જેવા રે ;
 અળગી રાખીને સદા અળગા રહે હસતા :
 એ રે જોગી શે મહારા એવા ? હો ! ભીંજો
 આવો, આવો રે, જોગી ! હૈયા ખોલાવો !
 તપી તપીને નેણાં તૂટયાં રે ;
 સંધ્યાના જેવાં સૌમ્ય તેજે રેલાવો !
 રહીએ અખંડ અણુછૂટયાં ! હો ! ભીંજો

૫૬. ૨ સો ત્સ વ

(કાળ : અઢઢ વરસે વસન્ત (૨)

આજે હસવ ધૂલોડાવનો.)

ઉઝો પુનમનો ચન્દ. (૨)

આજે હસવ રસદેવનો !

રેલે રૌશની નવલન્ત (૨)

આજે હસવ રસદેવનો !

ખોલે કાચક ત્યાં ડોલે રસાત્મ કંઈ ,

એતો અતેરો આનન્દ : આજે૦

એના એ પ્લત્તખોલ, પ્રણયીના પ્રેમકોલ ,

પ્રગટે એ રીત શું વસન્ત ! આજે૦

રસની કા નોગણો વિન્તેગણો મળીતે ,

આજે રસરાસ આ રચન્ત : આજે૦

સ્નેહનાં ચોદાગી, રસરાગી, રસધેણાં ,

રમિયાંના રાસ એ ઝીલન્ત ! આજે૦

કુંજે દેયાની આજ શુંજે શા પ્રેમમંત્ર ,

મોહનની મુરલી બજન્ત : આજે૦

એ મુરલીની તાન, દેતી બ્રહ્માવી ભાન ,

સરતાં રસગાન એ દિવન્ત ! આજે૦

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

૬૦. આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો

(ઢાળ : અજળ વરસે વસન્ત [૨]

આજે ઉત્સવ ફૂલડોલનો.)

પુનિત સન્તોનાં ઘન્ટ (૨)

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો :

મૈયા ભારતી સોલન્ત (૨)

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો .

કુંજે વસન્ત કંઈકે શુંજે નવપ્રેરણા ,

ક્રાંતિકા સુકંઠે ટહુકન્ત : આજે૦

હૈડે રસચેતના જગાવે રનેહજયોત શી ।

પિંડે ધ્વજાંડ પ્રગટન્ત : આજે૦

અન્તરમહી લહિત જગન્નાથ-જન્મભૂમિની ,

ઝગમગ કેા ઝોજસે લસન્ત : આજે૦

શોભન જગમોહને બતાવી જીવન-માધુરી ,

હિન્દી નવકોડે હસન્ત : આજે૦

મંજુલાલ ૨. મંજુમુદાર

૬૧. ફૂલની સાથે રમત

(ઢાળ : શીખ સાસૂજ દે છે રે, વહુજા રહો ઢંગે) .

આવો, ફૂલડાં મધુરાં ! રે આપણુ રંગે રમિયે ;

દિન એકે આનન્દે રે ભેળાં રહ્યોં નિર્ગમિયે .

મહને મુખકું તકમારે રે સલૂણું લાગે બહાણું ;

હેમાં નિર્મળ પ્રીતિ રે વશી હસતી કાણું .

ત મ માં નું હું પણુ રે કુમુમ એક કામળિયું ;
ર હી મ નુ જ સ મૂલે રે વદન કરમાઇ ગયું .

ન્હાશી ત્હાં થકી આળે રે આવ્યો તમ પાસ હું તો ;
ત્હમે કામળ હપડે રે; મ્હને નવ ગણુશો જુદો .

નહિ તમમાં કુટિલતા રે, નહિ વળી કૂરપણું ;
નહિ વચન કપટનાં રે, હૃદય પ્રેમાળ ધણું .

કદી હાસ કરતાં રે તો નિત્રે આનન્દલયાં ,
કરમાઇ કદી સૂતાં રે તો સત્યે દુઃખે જ ગળ્યાં .

જે'વું અંતર થાગે રે ત્હેવું તમમુખકું દીસે ;
જે'વું મુખ દેખાગે રે ત્હેવું તમહૃદય વિશે .

ત્હારે આવો, મધુરાં ! રે આપણુ રંગે રમિયે ;
દિન એક તો મુખમાં રે સાથે વશી નિર્ગમિયે .

નરસિંહરાવ ભોળાનાથ

૬૨. સો ના ના વ ડી

(લાળ : શીખ ગાસૂજ દે છ રે, વહુજ ! રહો ઢંગે)

ગાળે ગગને મેહુલિયા રે, વાળે વરસાદ ઝડી ;
ગાંડાં નદી-પૂર છલિયાં રે, કાઠે ખેડી એકલડી :
મ્હારા ન્હાના ખેતરને રે, શેઢે હું તો એકલડી .

મ્હેં તો ધાન વાઢી ઢગલા કરિયા ,
હૂંડાં ગાંસડી-ગાંસડીએ ભરિયાં ;
ત્હાં તો વાદળ ઘેર તૂટી પડિયાં ,

ભીંભું આથ વિનાની રે, અંગેઅંગ ટાઢ ચહડી ;
 મહારા નહાના ખેતરને રે, શેઢે હું તો એકલડી ,
 રહામે કાઠે દેખાય રે, બહાલું મારું ગામડિયું :
 ગોવાળણુ શી વાદળિયે રે, વીંટયું બાણે ગોકળિયું !

મહારે ઔદિશ પાણીડાં નાચી રહ્યાં ,
 આખી સીમેથી લોક અલોપ થયાં ;
 દીનાનાથ રવિ પણ આથમિયા .

ગાંડી, ગોરજ-ટાણે રે, નદી અંકલાશ ચડી ,
 એને ઉજ્જડ આરે રે, ઊભી હું તો એકલડી ;
 મહારા નહાના ખેતરને રે, શેઢે હું તો એકલડી .

પેલી નૌકાનો નાવિક રે, આવે ગાતો : કાણુ હશે ?
 મહારા દિલડાનો માલિક રે, બાણે જૂનો બન્ધુ દીસે .

એની નાવ કૂલ્યે શઢ સંચરતી ,
 એની પંખી શી ડોલણહાર ગતિ ;
 નવ વાંકીચૂંકી એની દ્રષ્ટિ થતી :

આવે મારગ કરતી રે, પ્રચંડ તરંગ વિષે ;
 હું તો દૂરેથી જોતી રે, જૂનો બાણે બન્ધુ દીસે :
 પેલી નૌકાનો નાવિક રે, આવે ગાતો : કાણુ હશે ?

ક્રિયા દૂર વિદેશે રે, નાવિક ! તહારાં ગામતરાં ?
 તહારી નાવ થંભાવ્યે રે, આહીં પણ એક જરા !

તહારી જઠાં ખૂશી ત્હાં તું બને સુખથી ,
 મહારાં ધાન દઉં તુંને બહાવપથી ;
 મન માને ત્હાં વાવરજે, હો પથી !

મહારી લહાણી લે તો જ રે, મોહું મલકાવી જરા !
મહારી પાસે થાતો જ રે ! આહીં પણ એક જરા !
ક્રિયા દૂર વિદેશે રે, નાવિક ! તહારાં ગામતરાં ?

લે ! લે ! ભારા ને ભારા રે, છલોછલ નાવડલી ,
બાકી છે ! વહાલા મહારા રે ! હવું તે તો દીધ બરી .

મહારી જુની પછેડી ને દાતરડી ,
મહારાં ભાતની દોણી ને તાંસલડી ;
તુંને આપી ચૂકી બધું વીણી વીણી :

રહું લેશ ન બાકી રે, રહું નથી કાંઈ પડી ;
રહી હું જ એકાકી રે, આવું તહારે નાવ ચડી ,
લે ! લે ! ભારા ને ભારા રે ! છલોછલ નાવડલી .

હું તો ચડવાને આવી રે, નાવિક નીચું જોઈ રહે ,
નવ તમુ પણ ખાલી રે, નૌકા નવ ભાર સહે ;
મહારી સંપત વહાલી રે, શગોશગ માઈ રહે .

ન્હાની નાવ ને પથિક પંથે પળ્યાં ,
ગગને દળવાદળ ઘેરી રહ્યાં ;
આખી રાત આકાશેથી આંસુ ગળ્યાં .

સૂતી સરિતાને તીરે રે, પડી રહી હું એકલડી ;
મહારી સંપત લઈને રે, ચાલી સોનાનાવડલી .
મહારા ન્હાના ખેતરને રે, શેઢે હું તો એકલડી !

ઝવેરચન્દ મેઘાણી

૬૩. જળ ભરવાને ચાલો રે !

(ઢાળ : શીખ સાસૂજ દે છે રે, વહુજી ! રહો ઢંગે)

જળ ભરવાને ચાલો રે, મીઠલડાં જળ ભરવા ;
ખીલ્યું યૌવન મહાલો રે, મધુરાં જળ ભરવા .
આજ અમુલખ લહાવો રે, મીઠલડાં જળ ભરવા ;
ચાલો, ખહેનીઓ ! ચાલો રે મધુરાં જળ ભરવા :

સાખી : તરશે તરફડતાં મરે ખહેનો—ભાષ અનેક ;
પાતું અમૃત લહેમને, એ જ ધરો મન ટેક .

ધાન્ય લણવાને ચાલો રે, મીઠાં ધાન્ય જ લણવાં ;
લીલાં ક્ષેત્રોમાં મહાલો રે, ખીલ્યા ધાન્યના કણ ન્યાં .
લ્યેને અનુપમ લહાવો રે, મધુર યૌવનભરમાં ;
ચાલો, સજનિઓ ! ચાલો રે, મીઠાં ધાન્ય જ લણવાં .

સાખી : ભૂખ્યાં, ત્રાસતખ્યાં દીસે મનુગાલક ચોપાસ ;
પ્રભુના થાળ દધ કરો તૃપ્ત લહેમને ખાસ .

ફૂલ વીણવાને ચાલો રે, મધુરાં ફૂલડાં વીણવા ;
મીઠું યૌવન મહાલો રે, રૂડેરાં ફૂલ વીણવા .
આજ આનન્દ ફહાડો રે રસીલાં ફૂલ વીણવા ;
ચાલો, સાહેલી ! ચાલો રે મીઠાં ફૂલડાં વીણવા .

સાખી : દુઃખ, કલેશ, ચિંતાભર્યું જગ રડતું લાચાર ;
કેરો શાન્ત, આશાભર્યા પુષ્પ તણા ધરી હાર .

રસ સિંચવાને ચાલો રે, મધુરો રસ સિંચવા ;
યૌવનવન મહાલો રે, અમર ફાલ્યાં ફળ ન્યાં .
ગાનઝરણ ઝરાવો રે, લતાકુંજે લયતાં ;
ચાલો, સજનિઓ ! ચાલો રે, મીઠલડો રસ સિંચવા .

ખી : સૂકી રસહીન ખની રહી હૃદયવાડી દેખાય ;
વર્ષાવો અમીઘાર ત્યાં, પ્રકુલ રમણીય થાય .

ગીત ઝીલવાને ચાલો રે, મધુરાં ગીત ઝીલવા ;
આજ યૌવન મ્હાલો રે, પતિપ્રભુનાં ગીતમાં .
રમી રાસ હ્યો લ્હાવો રે, પ્રીતિભક્તિ ઉરમાં ;
ચાલો, ખહેતીઓ ! ચાલો રે, મીકલડાં ગીત ઝીલવાં .

ખી : નન્દન સુન્દર નન્દનો વાગે રસીલી વેણુ ;
અન્તર ઝીલી અમૃતભર્યાં રેલાવો પ્રભુફેણુ .

જળ ભરવાને ચાલો રે, મીકલડાં જળ ભરવા ;
લીલું યૌવન મ્હાલો રે, રસીલાં અમી ભરવા .
હ્યોને આનન્દલ્હાવો રે, રૂડેરાં અમી ભરવા ;
ચાલો, સાહેલિ ! ચાલો રે, મધુરાં જળ ભરવા ;

રામમોહનરાય જસવંતરાય

૬૪. સ્વા ગ તાં જ લિ

આવો—આવો, પધારો, મોંઘેરાં મહેમાન !
અંતરને બહાલે વધાવિયે ,

અમો દીન તણા અદના આવાસમાં
તમો ભાગ્યશાળીના અતિ ઉલ્લાસમાં
ક્યાંથી પગલાં પનોતાં ? પધારો, મહેમાન !
અંતરને બહાલે વધાવિયે . આવાં

નથી કલગી કે હાર હેમફૂલનાં ;
નથી મોતી માણેક મહામૂલનાં ;
માત્ર હૈયાના ઉન્હા ઉમળકા તૈયાર :
અંતરને બહાલે વધાવિયે , આવો

શાંતં સાદાં અમારાં છે આંગણાં ;
 શાંત, દાંત અમારાં વધામણાં ;
 વેણુ સાદાં પણ દેવા અમોલાં સન્માન :
 અંતરને જહાલે વધાવિયે . આવો૦

નમ્ર આનું અમ સ્વાગત સ્વીકારશે ;
 વિમળ હૃદય તણા ભાવને વધારશે ;
 એ જ વિનિતિ છે તમને, મોંઘેરાં મહેમાન !
 અંતરને જહાલે વધાવિયે . આવો૦

મનહુરરામ હ. મહેતા

૬૫. ટ હુ કા ર

(હાળ : આવો-આવો, પધારો, મોંઘેરાં મહેમાન !)

એ તો ટહુકી રહ્યો છે ક્યાંહિ મયૂર દૂર દૂર ,
 ટહુકારો આવે એનો આ સ્થલે ;
 બાણે અમૃત પીધેલો એનો સૂર શું મધુર !
 વાયુથી વાતલડી મોડલે .

એના આછા આછા મંદેશના ધ્વનિ
 મહારા પ્રાણમાં જગાવતી ચેતનધૂનિ ;
 આછી વાસ જેમ પ્રસારતું કપૂર-દૂર દૂર. ટહુકારો૦
 એની વાણી અબોલ મર્મની ભરી ;
 મહારા ચિત્તને નચાવતી જરી જરી ;
 નાદ નિર્દોષ કરતું જેમ નૃપુર-દૂર દૂર. ટહુકારો૦
 એનાં દર્શન પ્રત્યક્ષ રહ્યાં દોહલાં ;
 એના ઉત્તેજક ઉંચા ઉંચા મેઘલા ;
 એની કુંજલડી ઉંડી ઉંડી ઉર-દૂર દૂર. ટહુકારો૦

એ કલાપિના કલાપ અણુદીકા ;
 મહારા મોરલાના ટહુકાર મીકા ;
 મુને કરતા એ મદમાં ચકચૂર-દૂર દૂર. ટહુકારો.

શ્રી ઉપેન્દ્રાચાર્ય

૬૬. અંતરના કાયડા ઉકેલશો ?

(ઢાળ : આવો-આવો, પધારો, મોંઘેરાં મહેમાન !)

ખોલો, ખોલો, જરી ઝો ! જાણુભેદુ જોગીરાજ !

અંતરના કાયડા ઉકેલશો ?

ઉંડા અંતરના કાયડા ઉકેલશો ?

નભે તારલા ધૂમે અનંત ફૂદડી ;

ઝગે ચંદ્ર-સૂર્ય આવા અનેક કું ;

કહો, ગૂંથી શી રીત એની ગૂંથણી ? હો રાજ !

અંતરના કાયડા ઉકેલશો ?

ઉંડાં

કહો, વિશ્વ શા ઉદ્દેશથી પેદા કર્યું ?

કરી પેદા છુપાય કેમ છે પ્રભુ ?

કાઠ, હેતુ છુપ્યો ન આનો ખોલશો ? હો રાજ !

અંતરના કાયડા ઉકેલશો ?

ઉંડાં

વિશ્વ આશ્રમે કહે છે કોક સંતનું ;

કોક માયા તણું કહે છે પીંજરું ;

ખોલો, ત્યારે હશે ય શું આ વિશ્વ ? સંતરાજ !

અંતરના કાયડા ઉકેલશો ?

ઉંડાં

કર્તા એક માત્ર સારા પ્રજ્ઞાંડનો ;

એકમયતા તો જગે જરી ન ને !

કારણ એનું કહોને, કોક સંતભા ! હો રાજ !

અંતરના કાયડા ઉકેલશો ?

ઉંડાં

હેતુ જીવનનો શો ? વળી શો આ વિશ્વનો ?

છુપ્યો અર્થ તો જતાવો કોક સર્વનો !

માત્ર આટલું જરા તો કહોને, જોગીરાજ !

અંતરના પ્રશ્નો ઉકેલશો ?

ઉંડાં

શરતચંદ્ર મ. મહેતા

૬૭. સત્યની વીણા

(હાળ : મહારી ક્યારીમાં મહેક મહેક મહેકા)

મહારા અંતરમાં વીણા કોઇ વાગી, હું જાગી,

અહો ! રસની ભરી, ભાવની ભરી ;

સર્વ વૃત્તિઓ એમાં અનુરાગી, હું જાગી,

અહો ! રસની ભરી, ભાવની ભરી .

એહ વીણા કેરું ઉરે ગાન સુણી ન્યારું,

શાંત છતાં મસ્ત બન્યું ચપળ ચિત્ત મહારું ;

સંકેદપ શીઘ્ર માત્ર ત્યાગી હું જાગી,

અહો ! રસની ભરી, ભાવની ભરી . મહારાં

સુણતાં વીણાનાં પ્રાણ સહજે સ્થિર થાતાં,

મન, બુદ્ધિ આદિ પણ તેમાં વિલાતાં ;

સ્વરની લલિત લહે લાગી, હું જાગી

અહો ! રસની ભરી, ભાવની ભરી . મહારાં

દિવ્ય પ્રેરણાના રાગ દેવી રસ રેલાવતાં ;

અલૌકિક જ્ઞાન તણાં, અંકુરે સ્ફુરાવતાં ;

વૃત્તિને કરતી હું વિરાગી, હું જાગી,
અહો ! રસની ભરી, ભાવની ભરી. મહારાં

સત્યનું રહસ્ય ને માધુર્ય કંઈ જણાયું ;
મુણી વીણાગાન જીવભાન આ વિલાયું ;
જીવન બન્યું આ મુલાગી, હું જાગી,
અહો ! રસની ભરી, ભાવની ભરી. મહારાં

શ્રી જયંતીદેવી

૬૮. અં ત જ્યોતિ

(ઢાળ : મહારી ક્યારીમાં મહેક મહેક મહેકી)

મહારા અંતરમાં જ્યોતિ એક જાગી, મુલાગી ! કાઠ
રશ્મિ ઝીલો, રશ્મિ ઝીલો !
જેની દીપ્તિથી માયા દૂર ભાગી, મુલાગી ! કાઠ
રશ્મિ ઝીલો, રશ્મિ ઝીલો !

રશ્મિ એ અલૌકિક જીવનને ઉન્નતી ;
અંતરનાં તિમિરને તે સહજમાં ટાળતી :
પૂર્ણપણે તહેમાં અનુરાગી, મહાભાગી ! કાઠ
રશ્મિ ઝીલો, રશ્મિ ઝીલો ! મહારાં

જે કાંઈ જેવું છે તેવું બતાવતી,
બ્રાંતિને ટાળીને સ્વરૂપને જણાવતી :
અન્ય સર્વ આસક્તિ ત્યાગી, વિરાગી ! કાઠ
રશ્મિ ઝીલો, રશ્મિ ઝીલો ! મહારાં

પૂર્ણ અભિમુખતા એ રશ્મિને ઝીલાવે ;
તન્મય થાતાં હૃદય જ્યોતિને જગાવે :

સિદ્ધિ સધાવે મ્હેં માગી, બાલાગી ! કાઈ
રશ્મિ ઝીલો, રશ્મિ ઝીલો ! મહારાં

શ્રી ઉપેન્દ્રાચાર્ય

૬૯. જ્ઞાન-ગોરસ

(ઢાળ : મહારી ક્યારીમાં મ્હેક મ્હેક મ્હેકી)

કાઈ મીઠડાં, અમૂલાં, અતુલાં, આ જ્ઞાન તણાં
ગોરસ લ્યો, ગોરસ લ્યો !
ધણાં મોંઘાં, રસાળાં, સુંવાળાં, આ તત્ત્વ તણાં
ગોરસ લ્યો, ગોરસ લ્યો !

પરમ શુદ્ધ હૃદય માંહી દૂધ તો ભર્યાં ;
ગુરુએ દીધેલ જ્ઞાન-દધી એ ધર્યાં ;
એની બલિહારી, હું એની મહિયારી, કાઈ
ગોરસ લ્યો, ગોરસ લ્યો ! કાઈ

કાચા પોચા મહારી મટકી ન આંખે ;
યુવના સમર્પે તે તો ત્હેની મઝા ચાખે ;
ઉરને બિહારી દે ભવને સુધારી, એવાં
ગોરસ લ્યો, ગોરસ લ્યો ! કાઈ

વિશદ અવિચ્છિન્ન પ્રહ્લ-જ્ઞાન ઉરે રાખો ;
ગોરસ ચાખી ગોરસાંને કાઢી નાંખો ;
લેજો ધીરે ઉતારી મટકી મહારી, રસવિહારી ! ભલાં
ગોરસ લ્યો, ગોરસ લ્યો ! કાઈ

શ્રી ઉપેન્દ્રાચાર્ય

૭૦. અલ્પનાદ

અહો ! અલ્પનાદ ગાજે ;

શો અલ્પનાદ ગાજે ! રૂડો રામ રમ્યો આજે અલ્પનાદમાં ;
અનેક રૂપે રાગિયે અનંત કોટિ અંડમાં. શો અલ્પનાદ૦

સાખી : ખીજ રૂપે રહી વૃક્ષમાં પિયે ભૂમિરસસાર ;
ભૂતગ દળે ઊંડાં જળે પણ વસિયે નિરધાર .

દેહ-ભૂત માંહી દેવ રૂપે મનાધયે,
તેજ માંહી તત્ત્વ યની તેજમાં સમાધયે;
શૂન્ય માંહી શબ્દે છવાધયે. શો અલ્પનાદ૦

સાખી : સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં સ્થળ એવું નહીં કોય,
કરિયે કીડા નવ અમે, અણુમાં પણ અણુ હોય.
અનેક રૂપે રાગિયે અનંત કોટિ અંડમાં. શો અલ્પનાદ૦

ફૂલચંદલાધ શાહ

૭૧. વીણા-તારો

(ઢાળ : અહો ! અલ્પનાદ ગાજે)

મહારી વીણા તણા તારો ! કરી એક મૂર તમારો
કરી નાદનો રણુકારો અનંતમાં ;
ચેતનમય સ્વર પ્રસારો ગાનથી દિગંતમાં. મહારી

સાખી : સમગ્ર નારી વિશ્વમાં મુજ વીણાના તાર ;
તેનાં સુમધુર છવન એ તાર તણે રણુકાર .

છવનને સંગીતમય સુસ્વરિત કંઈ બનાવજો ;
ગાનમાં નિજ પરહિતનો રમ્ય ધ્વનિ ગળવજો ;
કર્તવ્યે દિવ્યતા દેહાવજો . મહારી વીણાં

ગાખી : સ્નેહ શૌર્ય આનંદનાં, જ્ઞાન તણાં કંઈ ગાન ,
સ્વદેશનાં સર્વેશનાં, ગાજો બની એકતાન .
પ્રાણને પ્રસારો તમે જડ ને છવંતમાં . મહારી વીણાં

ગાખી : સાવધ બની હવે તમે લેજો આશ્રય મુજ ;
ઉખર સૃષ્ટિને કીજિયે નવપદ્ધવિત કુંજ .
ધશ્વરી રૂપે સુહાવો આદિ મધ્ય અંતમાં . મહારી વીણાં

શ્રી જયંતીદેવી

૭૨. કા' નુડો

ઢાળ : જલસડી રે ! તહને હરિગુણ ગાતાં, આવડું આજસ કહાંથી રે ?

ગાખી :

જશોદા ! તહારા કા'નુડાને સાદ કરીને વાર રે ;
આવડી ધૂમ મચાવે મજમાં કોઈ નહીં પૂછનાર રે . જશોદા !
શીકું તોડયું, ગોરસ ઢોળ્યું, ઉઘાડીને દ્વાર રે ;
માખણ ખાધું, ઢોળી નાંખ્યું, જન કીધું આ વાર રે . જશોદા !
ખાંખાંખોળા કરતો હીંડે, બીહે નહીં લગાર રે ;
મહી મથવાની ગોળી ફેડી, આ શાં કહિયે લાડ રે ? જશોદા !
વારે વારે કહું છું તહમને, હવે ન રાખું ભાર રે ;
નિત્ય ઉઠીને એમ ક્યમ સહિયે વસી નગર મોઝાર રે ? જશોદા !

જશોદાજી :

આડી અવળી વાત તહમારી, હું નહીં સાંભળનાર રે ;
પણો ડમરો લાડકો મહારો, કદી ન એમ કરનાર રે . આડીં

મહારે કા'નજી ધરમાં રમતો, ક્યારે દીઠો બહાર રે ?
 દૂધદહીનાં માટ ભર્યાં છે, બીજે ન ચાખે લગાર રે . આડી૦
 શાને કાજે મળીને આવી ટોળે વળી દશબાર રે ?
 નરસૈયાનો સ્વામી સાચો, જૂઠી વ્રજની નાર રે . આડી૦
 નરસિંહ મહેતા

૭૩. નં. ૬ કું વ ર

(ઢાળ : જશોદા ! તહારા કા'તુડાને સાદ કરીને વાર રે)

આજ મહારે આંગણિયે પેલો નંનો કુંવર બેઠો ને ;
 હું ગઈતી જમુના જળ લરવા, છાનો ધરમાં પેડો ને . આજ૦
 ધરમાં પેશી એવું કીધું, માંકડલાં બોલાવ્યાં ને ;
 મહી કાઢી મ્હોં આગળ મેલ્યાં, ખાવા સાર આપ્યાં ને . આજ૦
 ગોચિંતી મહિયારી આવી, હરિની બાવડી ઝાલી ને ;
 મોંઢા ઉપર ગોરસ લોલું, ઓચળા લઈ ચાલી ને . આજ૦
 સાંભળજે તું, જશોદા રાણી ! તહારો કુંવર લાવી ને ;
 બાળક તહારો બહુ મસ્તાનો, ટેવ શી પાડી આવી ને ? આજ૦
 કહે જશોદા, જૂઠાબોલી ! જીસ કરો કાંઈ થોડી ને ;
 મહારો કુંવર કાંઈ ન જાણે, બેઠો બેઠે કર નોડી ને . આજ૦
 બાળ જુવે તો પોતા કેરું, લેખને લલળ પામી ને ;
 સહુ ગોપીનાં માન ઉતાર્યાં, એવો અંતર્યામી ને . આજ૦
 એની અક્કલને કોઈ ન પહોંચે, ગતિ એની બહુ ન્યારી ને ;
 દારડાના સ્વામી સંગે અબળા રહી છે હારી ને . આજ૦

દ્વારકા લક્ષ્મી

૭૪. શોભા સલૂણા શ્યામની

(ઢાળ : મુગટ પર વારી જાહે, નાગરનંદા !)

તું જોને, સખિ ! શોભા સલૂણા આ શ્યામની.

કોટિ કંદર્પ લગવે એતું મુખડું ;

ફિક્કી પડે છે કલા દામિની . . તું જોને.

કોટિ આભૂષણનું એ ભૂષણ ;

સીમા છે એ અભિરામની . . તું જોને.

સફળસાગર, નટવર નાગર ,

બલિહારી હું એના નામની . . તું જોને.

સમજે એને એ સાર સરવતું ;

ખીજ વસ્તુ નથી કામની . . તું જોને.

અતુપમ એ અલખેલો રસિયો ,

જીવનમુખી દયારામની . . તું જોને.

દયારામ

૭૫. બંસી

(ઢાળ : મુગટ પર વારી જાહે, નાગરનંદા !)

રાધા ખ્યારી ! દે ! દે ! બંસી હમેરી ;

બંસી હમેરી, એ બંસરી હમેરી . . રાધા૦

યે બંસીમેં મેરા પ્રાન બસત હૈ ;

વોં બંસી લેખ ગધ ચેરી . . રાધા૦

ના સોનેકી, બંસી ના રુપેકી ;

હરે હરે બાંસકી પેરી . . રાધા૦

કાહેસે ગાવું, રાધા ! કાહેસે બળવું ?

કાહેસે લાવું ગઢિયાં ઘેરી ? રાધા૦

મુખસે ગાઓ, કા'ના ! કરસે બળઓ ;

લકરીસે લાવો ગઢિયાં ઘેરી . રાધા૦

ઘટી એક મુખમેં, ઘટી એક કરમેં ;

ઘટી એક અધર ધરી . રાધા૦

મીરાંકે પ્રભુ ગિરિધર નાગર ;

ચરણકમલ પર બરેરી . રાધા૦

મીરાંબાઇ

૭૬. બં સુ રી

(હાળ : મુગટ પર વારી બાંધ', નાગરનંદા !)

બંસુરી ! તૂ કવન ગુમાન ભરી ?

સોનેકી નાહી, રૂપેકી નાહી ;

નાહી રતન જરી . બંસુરી૦

જાત સિક્ત તેરી સખ કોઇ જાને ;

મધુબનકી લકરી . બંસુરી૦

ક્યા રી ભયો જળ હરિમુખ લાગી ?

બાજત બિરહ ભરી . બંસુરી૦

સુરક્ષામપ્રભુ ! અખ ક્યા કરિયે ?

અધરન લાગત રી . બંસુરી૦

સુરદાસ

૭૭. શ્યામ રંગ સમીપે

(હાળ : પ્રેમની પીડા તે કોને કહિયે રે? હો મધુકર !

પ્રેમની પીડા તે કોને કહિયે ?)

શ્યામ રંગ સમીપે ન જાવું,
 મ્હારે આજ થકી શ્યામ રંગ સમીપે ન જાવું.
 જેમાં કાળાશ તે સહુ એક સરખું ;
 સર્વમાં કપટ હશે આવું ? મ્હારે આજઁ
 કસ્તુરીની ખિંદી તે કંઈ નહીં ;
 કાજળ ન આંખમાં અંગવું, મ્હારે આજઁ
 કાકિલાનો શબ્દ મુણું નહીં ;
 કાગવાણી શકુનમાં ન લાવું, મ્હારે આજઁ
 નીલાંજર કાળી કંચુકી ના પહેરું ;
 જમુનાનાં નીરમાં ન ન્હાવું, મ્હારે આજઁ
 મરકત મણિ ને મેઘ દષ્ટે ન જોવાં ;
 જાંબુ વંત્યાક ન ખાવું, મ્હારે આજઁ
 દયાના પ્રીતમ સાથે મુખે નીમ લીધો ;
 મન કહે પલક ના નિલાવું, મ્હારે આજઁ
 દયારામ

૭૮. હિન્દદેવીનું પૂજન

(હાળ : શ્યામ રંગ સમીપે ન જાવું)

જનમભૂમિ પૂજવાને જમ્યે રે, આ જન્મેનીઓ !
 જનનિભૂમિ પૂજવાને જમ્યો .

સ્વર્ગથી ય મોંઘી આ અમોલી હિન્દમૈયા ;
 તનમનધન અર્પી ' ધન્ય ' થઈએ રે : ઓ ખેતીઓ !
 ગાજી મંગલા અનેરી માજીમન્દિરે આ ;
 આરતીની જ્યોત લલિત લઈએ રે : ઓ ખેતીઓ !
 સત્ય, પ્રેમ, ધર્મ, નીતિ ને પવિત્રતાનાં
 પત્ર-પુષ્પ-ધૂપ ધરી રહિયે રે : ઓ ખેતીઓ !
 આચરમાં રમે સાધુ ખાલ, વીર ખાલા ;
 માની ઓ પ્રસાદી વસો હૈયે રે : ઓ ખેતીઓ !
 ભક્તિનો સુવાસ, ત્યાગની મીઠાશ, શીળાં
 આત્મદાન, માતૃપદે ગૃહિયે રે : ઓ ખેતીઓ !
 અશ્વરૂરંગ, તેજ મધુર, માજીમુગટ સ્હોયાં ;
 ગગનપાર હૃદયગાન વહિયે રે : ઓ ખેતીઓ !
 ઘંટારવ, શંખનાદ-ઉદયવાદ્ય વાગ્યાં ;
 જગૃતિનો સાદ બધે દઈએ રે : ઓ ખેતીઓ !
 આવો, માજીમંડપમાં, ખાલ બહાલધેલાં !
 જીવન સકળ સેવનમાં વહિયે રે : ઓ ખેતીઓ !

રામમોહનરાય જસવંતરાય

૭૯. દિવ્ય આશા

(ઢાળ : ગરબે રમવાને ગોરી નીસર્યાં રે લોલ.)

સ્વર્ગમંડળે થઈ હું ઊતરી રે લોલ ;
 સ્વર્ગ માંહિ કંઈ મુજ નિવાસ ,

દિવ્ય આશ હું રે લોલ,
 સર્વ ઠામ મહાલું કુસુમ વેરતી રે લોલ.
 દીન બન્યાં દુઃખભારથી દબી રે લોલ,
 મનુજ બાળ ! ત્યો કુસુમસુવાસ ;
 દિવ્ય હાસ થી રે લોલ,
 સર્વ ઠામ મહાલું કુસુમ વેરતી રે લોલ.
 મર્ત્ય જીવને ચતા કઠોર શોર લોલ,
 તે શમાવો ગાઈ અનુપ ગાન,
 ઉચ્ચ તાનનાં રે લોલ,
 ઠામ ઠામ ચાલું ગીત રેડતી રે લોલ.
 વિશ્વમોહનીનું બીન બેસુરું રે લોલ
 મૂક થાય, જ્યાં તણાય તાન
 દિવ્ય વાદનાં રે લોલ:-
 મનુજલોકમાં હું એમ ખેલતી રે લોલ.
 શાન્ત સિન્ધુ ગાન ગાય જ્યાં ગભીર લોલ,
 સાન્ધ્ય રંગ વ્યોમ રમે રાસ,
 વાસ ત્યાં કરું રે લોલ
 તો ર લા કેણી બની હું એકલી રે લોલ.
 ૐ નરસિંહરાવ લોખાનાથ

૮૦. ભારતી સ્ત્રીગીત

(ઢાળ : ગરબે રમવાને ગોરી નીસર્યાં રે લોલ)

ગરબે રમવા, સાહેલી ! સાંચરો રે લોલ,
 ભારતી મંદિર ચાડ્યો પ્રીતિથી ફરો રે લોલ ;
 આવો બહેની ! ગીતરંગ રેલીએ રે લોલ.

સાખી : શરદ પુન્યમ રજનિ ખીલી, અનિલ સુરભિ મલકાય ;
ચન્દામુખનન્દન શીળી રિમતલહરી લહકાય ;

રમે રમા, શારદા, સોહામણી રે લોલ ,
કુંકુમે જ્યાં સાથિયા પૂરેલ, છે શોભા ઘણી રે લોલ ;
આવો ખહેની ! આજ રાસ ખેલીએ રે લોલ .

સાખી : મિઢાં ઝરણુ ઝરી રહ્યાં મધુરં મધુરં સુરગાન ;
કાકિલ બુલ્બુલ રસભર્યાં, દ્રવે અનુપમ તાન ;

દેશવાડી નવલ પલ્લવે ભરી રે લોલ ,
કુંજ-કુંજ ધારી પુષ્પપુંજ વૃક્ષવલ્લરી રે લોલ ;
આવો ખહેની ! જનનિગાન ગાઇએ રે લોલ .

સાખી : ભાગીરથી, ગોદાવરી, અલ્લપુત્ર શુભ તીર ;
રમે સિન્ધુ, કાવેરી જ્યાં, રમ્ય નર્મદા નીર ;

ગુર્જરી ને બંગ સુન્દરી મળી રે લોલ ,
કાશ્મિરી, દ્રાવીડી, મહારાષ્ટ્રી, રજપુતાણીઓ રે લોલ ;
આવો ખહેની ! ઐક્યતાન વાઇએ રે લોલ .

સાખી : કુસુમિત લીલી લલિતા લતા-લલના તરૂપતિ સંગ ;
ભારતવાડી દિપાવતી, વિવિધ વર્ણ નવરંગ ;

પારસી, ઇસ્લામી, આર્ય, રમણીઓ રે લોલ ,
યુરોપિયન નારીઓ, ઉલ્લાસરસવિલાસિની રે લોલ ;
આવો ખહેની ! હિન્દદેવી વન્દીએ રે લોલ .

સાખી : હીમાલયશિર ઝળકતી, નિર્મળ, એ મન આશ ;
લિન્ન જાતિ-રીતિ, તદ્દપિ રહો એક ઉર અમ વાસ ;

લાવો, લાવો હૃદયપાત્રમાં ધરી રે લોલ ;
 મંગલ પ્રીતિઅર્ધ, લલિત આત્મસુવાસે ભરી રે લોલ ;
 આવો બહેની ! માતૃભૂમિ પૂજ્યે રે લોલ .

રામમોહનરાય જસવંતરાય

૮૧. રાત્રિયે કાચલ

(ઢાળ : કામણ દીસે છે, અલખેલા ! ત્હારી આંખમાં રે)

બહાલી ! સાંભળ્ય પેલી કાચલડી તરુવૃન્દમાં રે
 ગાતી છન્દમાં રે, બહાલી૦

શાન્ત રજનિમાં ચમકોં ચાંદની,
 જો આછી પથરાઈ વાદળી,
 આવે ટહુકો અનિલ દહેર કંઈ મન્દમાં રે,
 ગાતી૦ બહાલી૦

બહાલી ! એ તુજને બોલાવે,
 મીઠી મીઠીને મન લાવે,
 દે ની પાછો ટહુકો કામળ કષ્ટમાં રે,
 ગાતી૦ બહાલી૦

દેહ દેહ કરોં જો ફરી આવ્યો,
 મીઠો રવ અમોરસ જો લાવ્યો,
 કાચલડી રહોં છૂપી ઝાડનાં ઝુંડમાં રે,
 ગાતી૦ બહાલી૦

ચાલો પ્રિય ! મુણિયે એ મીડી,
મહેં મધુરી ગાનનદી દીડી,
ચળકંતી ચાલે જે પેલા ચંદમાં રે,

ગાતીઁ જ્ઞાલીઁ

નરસિંહરાવ ભોળાનાથ

૮૨. ચન્દ્ર દર્શન

(ઢાળ : જ્ઞાલી ! સાંભળ્ય પેલી કોચલડી તરુન્દમાં રે)

જ્ઞાલી ! જોને પેલો ચાંદલીઓ આકાશમાં રે
રમે વિલાસમાં રે !

શરદ્ધ પુનમ રળિયામણી રાતે, સુન્દર તારલિયાઓ સાથે,
રાસ રમે એકાન્તે દિવ્ય અવાસમાં રે :

રમે વિલાસમાં રે, જ્ઞાલી !

વ્યોમમંડળે ખેલે રાહિણી, સરવરિયે તો ખીલે કુમુદિની :
રેલે અમીતે ઉભય પરે ઉલ્લાસમાં રે,

પૂર્ણ વિલાસમાં રે ! જ્ઞાલી !

નલગંગામાં રેનેહે ન્હાતાં, પરસ્પરે પ્રણયામૃત પાતાં,
ગ્રાતાં સમીપ, લઘ રાહિણીને પાસમાં રે,

કહે છે ન્હાસ મા રે ! જ્ઞાલી !

રજનીએ તેજનંબર ધાર્યું, સજનિ ! ત્હારું જીવન ઉજનખ્યું ;
ભાખ્યું મુખ ચકારે ચન્દ્રપ્રકાશમાં રે !

પ્રણયના પાશમાં રે ! જ્ઞાલી !

એ ચાંદલિયા જેવું કાંઈ મેં જોયું જગમાંહે આંહી ,
 મુખકું તહારેં બહાલી । નિર્મલ હાસ્યમાં રે :
 રમ્ય ઉગ્ગસમાં રે ! બહાલી !

જનાદીન પ્રભાસ્કર

૮૩. દેવીનાં નવચેતન

(ઢાળ : બહાલી । સાંભળ્ય, પેલી કોયલડી તરુવન્દમાં રે)

દેવિ ! દીસે શાં નવચેતન તહારી આંખમાં રે !
 પાછું ઝાંખ મા રે ! દેવિ !

મોહનની નવખંસી ખોલે ,
 ભુગભુગનાં પડજો કંઈ ખોલે ;
 અંતર ઝોલે ચઢતાં નવચલિલાખમાં રે :
 પાછું ઝંખ મા રે ! દેવિ !

ભુકુટિનાં તપચાપ ચઢાવે ,
 નયન નયન શર શર ઉડાવે ;
 જ્યોતિ અનેરી લાવે જગની સાખમાં રે :
 પાછું ઝાંખ મા રે ! દેવિ !

ઉરસંયમનાં અંજન કીધાં ,
 સત્ય સનાતન વ્રત મન લીધાં ;
 મૃત્યુ તણાં અમી પીધાં લોટી ખાખમાં રે !
 પાછું ઝાંખ મા રે ! દેવિ !

સ્વાત્મગળે રચવી જગ ન્યારી ,
 નવચેતનની ઓર ખુમારી !
 ઉરના લાખ ઉમળકા વારી રાખ મા રે !
 પાછું ઝાંખ મા રે ! દેવિ !

પ્રગટ ! નીડર ! સદ્ધર્મ પ્રસરવા ,
 એકકુટુંબી વસુધા કરવા ,
 ગરવા ગુણ ઉદ્ધરવા રાજ-રાંકમાં રે !
 પાછું ઝાંખ મા રે ! દેવિ !

દેવિ ! એ નવગૌરવ કાળે ,
 હસતાં બહાણું બહાર વિરાળે ;
 ધસીએ આળે ત્રીસ કોડ તુજ પાંખમાં રે !
 પાછું ઝાંખ મા રે ! દેવિ !

નવજુગમાં નવમોહન ખોલે ,
 રુદ્ર ત્રીભુ લોચન કંઠ ખોલે :
 ઓ દેવિ ! ડાલે અક્ષાંડ જરાકમાં રે !
 પાછું ઝાંખ મા રે !
 દેવિ ! ઉભરે શાં નવચેતન તહારી આંખમાં રે !

અ. ફ. અખરદાર

૮૪. જનનીસેવનનો મધુમધુરો અવસર

(ઢાળ : બહાલી ! સાંભળ્ય પેલી કોયલડી તરુવનમાં રે)

જનનીસેવનનો મધુમધુરો અવસર ક્યાં મળે રે ?

અવસર ક્યાં મળે રે ? જગજીવ્યું ફળે રે , જનની

નવનિધ લાડે નિશદિન ખૂલવે,
ઉરહીર પાતી હૈયે હૂલવે,
અદ્ય સાદું પણ અમિત ભારનું ક્યાં વળે રે ? જનનીં

પ્રભુપૂરગૌરવ વદને મલકે,
મંજુલ મોહક અન્તર ઝલકે,
નવનવ સાને શીખ દે સાને પળે પળે રે ? જનનીં

ઉત્તમ શોણિત જનની કાળે
રેલાયે, શું વધુ કેવાશે ?
કિસ્મત ક્યાંથી ? ભારતીહિત ક્યાં દળે રે ? જનનીં

વસન્તવિનાદી

૮૫. ગિરિકાકિલ

(ઢાળ : અલબેલી રે અંજ માત જોવાને જમ્યો)

ઓ ગિરિકાકિલ ! તું .

શું અદ્ભુત રેલે ગાન, ઓ ગિરિકાકિલ ! તું ,

તુમ્મ ગૂઢ અર્થનું જ્ઞાન પામું ન કા દિન હું .

મેઘશિખર છૂપીં અંદા વરસે સ્મિત-અર્મોધાર અનન્ત રે ,

ને ગિરિ, તરુ, જળ મત્ત જ ધૂમે, -હેવું ગાન રેલતં ,

ઓ ગિરિકાકિલ ! તું .

લતા માધવી-ઉછંગ ઉછળી કળી રમે લાગળ રે ;

સુગન્ધ ને સ્મિત યોગમ વેરે, -હેવું મધુરવધાર

ઝરે, ગિરિકાકિલ ! તું .

ટિટ્ ટિટ્ ગાન કુંડાળે લમતું નલમોઝાર રે ;
ગિરિશૃંગોમાં ધ્વનિ મધુરે દઈ રમ્ય રજતરણકાર
કરે, ગિરિકાકિલ ! તું .

મધ્યરજનિ ચાંદનીમાં ચળકે, સાગવને જૂંચવાયું રે
ધ્રુમસ ફેપેરી, તે પર-તરતું ગાન ચમકતું આવ્યું,
જો ! ગિરિકાકિલનું .

પ્રિય સહચરોને શું તું સોધે ગાન ગાઈ વનવનમાં રે ?
તે થકો શું કંઈ મધુર ગાનને રંગે લાવ કરુણમાં,
ઓ ગિરિકાકિલ ! તું ?

અવિરત મધુર ગાન તણી તુજ કવિતા કદો ન સૂકાય રે,
એ અદ્ભુત ગુણ ક્યાંથી સાંપડ્યો ? મધુર જ મધુર જ ગાય,
ઓ ગિરિકાકિલ ! તું .

માનવજીવનના સૂર ઉંડા, પ્રકુલ ને વર્ણો ઘેરા રે,
તે સર્વેનાં રદસ્ય સાચાં વાંચી સકે જ અતેરાં,
તે ગિરિકાકિલ ! તું .

નૂતનધનરંગે રંગીલી સન્ધ્યા લટકે આવે રે,
મધુર અનિલ-ઉચ્છ્વાસથી કરતી અધરસ્પર્શો લાવે,
ઉંચા ગિરિવરને ;

તોય અડગ ગિરિ સમાધિ ન તજે ; તે ગિરિ પણ દ્રવ ધારે રે,
જેહ વેળ મુરસુન્દરો સન્ધ્યા લલિત સૂરો લલકારે,
આ ગિરિકાકિલના .

ગૂઢ શક્તિ ને ગૂઢ અર્થ તુજ કળી સકું શી પેર રે ?
મૂઢ બને ગિરિવર જ્યાં પીતાં અવિરત અમોરસસેર
તુજ ગિરિકાકિલ ઓ !

૮૬. નવી ભાભી

(ઢાળ : ઓ ગિરિકાંકિલ ! તું)

આજ આંગણલું ઉજળાય, ભાભી આવે છે ;
શીંળો જગની નૌતમ છાંય સાથે લાવે છે .

મંદ મંદ હસતી, મુખ નવ વદતી, લતા લચી લચી જાય રે ;
મીઠી ભાભીના અંતર ઉમળકા ખેલી નયન શરમાય ;
ભાભી આવે છે . આજ૦

નિર્મળ સરિત શી ભાભી અમોલી, વહેશે સાત્વિક ગાન રે ;
સાગર સ્નેહ ભડ બ્રાત રસીલો ઝીલી દેશે નદી તાન ;
ભાભી આવે છે . આજ૦

બહાલી ભાભીની સોડેથી સરશે સરલાં મુંદર ફૂલ રે ;
નિતનિત ખીલતાં વિધવિધ ખૂલતાં તેજવશે વીરકુળ ;
ભાભી આવે છે . આજ૦

માડીજાયાની દેવી ભાલલડી, વીર જ્યમ વૈકુંઠનાથ રે ;
મંગલ હૈયાંહીર અમલાં ગૂંથાતાં ઝળકશે પુણ્યપ્રકાશ ;
ભાભી આવે છે . આજ૦

અનુપમ બોડલું પાશે પ્રભુતા, થાશે જગત રળીઆત રે ;
કુમકુમચાંદલો મોંઘી ભાભીનો અક્ષર રહે, જગતાત !
ભાભી આવે છે . આજ૦

વસન્તવિનોદી

૮૭. ખિરદાળી મા !

(ઢાળ : મા ! પાવા તે ગઢથી હતર્યાં, મહાકાળી રે !)

મા ! સુન્દરગિરિથી હતર્યાં, ખિરદાળી મા !
 મા ! નૌતમ બાળે વેશ, ઝંઝર વાગે, મા !
 આ પ્રાતઃકાળે આલલાં, ખિરદાળી મા !
 તુજે ઘાટડીએ વીંટાય, ઝંઝર વાગે, મા !
 આ સૂરજ સન્મુખ લટકતો, ખિરદાળી મા !
 મા ! સહામી આરમી સહાય, ઝંઝર વાગે, મા !
 આ ચક્રવા ચક્રવી હંસલા, ખિરદાળી મા !
 તુજ પગલે ભમતાં ગાય, ઝંઝર વાગે, મા !
 આ સાયર પાસે નાચતી, ખિરદાળી મા !
 મા ! નદીમાં આવી નહાય, ઝંઝર વાગે, મા !
 અમ સમી સહુ નહાની બાળકી, ખિરદાળી મા !
 એને હૃદયે વસતી માત, ઝંઝર વાગે મા, !
 આ અખિલ વિશ્વમાં વ્યાપતી, ખિરદાળી મા !
 મુજ કાળજડામાં માય, ઝંઝર વાગે, મા !

ગોવર્ધનરામ મા. ત્રિપાઠી

૮૮. રાસેશ્વરી મા !

(ઢાળ : મા ! સુન્દરગિરિથી હતર્યાં, ખિરદાળી મા !)

આ શરદ પુનમ સોહામણી, રાસેશ્વરી મા !
 શો ચંદ્ર તણો ચમકાર ! રાસ રમાડો, મા !

તમે સ્વર્ગસદ્ગતી ઉતર્યાં, રાસેશ્વરી મા !
 રૂડલી રસસરવરપાળ, રાસ રમાડો, મા !
 અમો અમૃતતરશ્યાં હંસલાં, રાસેશ્વરી મા !
 તમો અમૃતરસની ખાણુ, રાસ રમાડો, મા !
 તમ અંખડલીએ અમી ઝરે, રાસેશ્વરી મા !
 ઘો અમૃતનેહનાં દાન, રાસ રમાડો, મા !
 તમ પગલે પગલે ફૂલડાં, રાસેશ્વરી મા !
 ફૂલડે ફૂલડે હરિનામ, રાસ રમાડો, મા !
 મહામાયા કેરી ખંસરી, રાસેશ્વરી મા !
 શી રસશર ને સુખધામ ! રાસ રમાડો, મા !
 શાં ત્રણે ભુવન ડોલી રહ્યાં ! રાસેશ્વરી મા !
 નયવે શકિત ધ્રુવાંડ, રાસ રમાડો, મા !

મૂલજી દુર્લભજી વેદ

૮૯. સં મ્હા રણાં

(ઢાળ : મલહારાવ રાહેરનો સૂણો ક્યારે આવશે રે ?)

૧

કેવડિયે ગૂંધી છાખડી રે ;
 છાખડિયે છલકાતાં ફૂલ રે, માળીડા !
 એક જ ફૂલનું માગણું રે :
 પિયુ વસ્યા પરદેશમાં રે,
 જહાલમને જહાલાં બકુલ રે, માળીડા !
 રતેહલ દે સમ્ભારણું રે .

૨

માણિક્ષારીને માંડવે રે ,
 અમૃતના વરસાદ રે, ચાંદલિયા !
 એક જ બિન્દુનું માગણું રે :
 પિયુ વસ્ત્રા પરદેશમાં રે,
 અધરમુઘાને પ્રસાદ રે, ચાંદલિયા !
 સ્નેહલ દે સમ્ભારણું રે .

૩

કાશિલા વસન્તકુંજમાં રે ,
 પૂરતી પંચમ સૂર રે, ઋતુરાણી !
 એક જ ગીતનું માગણું રે :
 પિયુ વસ્ત્રા પરદેશમાં રે ,
 સંગીત એનાં મધુર રે, ઋતુરાણી !
 સ્નેહલ દે સમ્ભારણું રે .

૪

ધરતી હિન્દાળે ધીકતી રે ;
 શીતળ ત્હારે સમીર રે, મહેરામણ !
 એક જ લહરીનું માગણું રે :
 પિયુ વસ્ત્રા પરદેશમાં રે ,
 હૈયાની હુંદે લગીર રે, મહેરામણ !
 સ્નેહલ દે સમ્ભારણું રે .

૫

ભાદર ભર-પૂર ગાગતો રે ,
 ચપળા કહે ચમકાર રે, મેઘલ મીઠા !
 એક જ જ્યોતિનું માગણું રે :

પિયુ વસ્યા પરદેશમાં રે,
 ગૂંથવા દગેદગ તાર રે, મેઘલ હો !
 સ્નેહલ દે સમ્ભારણું રે .

૬

ફૂલડાંએ છલકાતી છાળડી રે,
 સ્મરણોએ છલકાતું ઉર રે, સાહેલડી !
 છલકાતાં નિંદર સોણલાં રે :
 સ્મરણે જ સંયોગ સાંપડે રે,
 દિલનો દિલાવર દૂર રે, સાહેલડી !
 દર્શન વિણ દિન દોલલા રે !

કેશવ હ. શેઠ

❀

૯૦. વી જ ખી

(ઢાળ : મલહારાવ શહેરનો સૂણો કચ્છારે આવશે રે ?)

આલની લાડલી કન્યકા રે !

આવડા શા રૂપ ઝળકાર રે ? વીજલડી !

કાનાં તે કાળનાં કાપશે રે ?

ઉભી અમરની અટારિયે રે,

દે છે શ્રૂકાવી જગપાર રે, વીજલડી ! કાનાં

વનની ઘટા શાં વાદળે રે,

હીંચે આ તહારા હિંડોળ રે, વીજલડી ! કાનાં

આંજો જગતની આંખડી રે,

ઉઘા તહારા

ઉધડે અમળ અંગવેલડી રે,
 ઉધડે અમળ તુજ રૂપ રે, વીજલડી ! ક્રાનાં
 ઉભર્યા શા આભને અંતરે રે,
 બાણે ક્રા' જ્યોતિના રૂપ રે, વીજલડી ! ક્રાનાં
 આભલે આભલે ઉડતી રે,
 વીંધે તહારી તું રસવાટ રે, વીજલડી ! ક્રાનાં
 ફેંકે શાં બાણ તુજ મોહનાં રે,
 ઉતરે ન ક્રા ઉરઘાટ રે ! વીજલડી ! ક્રાનાં
 એકાકી આભને ગોખલે રે,
 તહારા શા વહ્નિના વિલાસ રે ! વીજલડી ! ક્રાનાં
 ભયથી જગત ભડકાવતું રે,
 ઉતરે તહારું અટલાસ્ય રે, વીજલડી ! ક્રાનાં
 મેહુલિયો માંડે મોરચા રે,
 વીંધી ફેંકે તું તહેને શિર રે, વીજલડી ! ક્રાનાં
 પલકી પતંગિયું પળે પળે રે,
 એવી ઉડાડે તું અધીર રે, વીજલડી ! ક્રાનાં
 મસ્તીલી વ્યોમની પંખિણી રે,
 આંખડિયે ભરી કશી નવાળ રે ! વીજલડી ! ક્રાનાં
 દિલને દઝાડી હાસવું રે,
 એવા શા આગના ઉછાળ રે ? વીજલડી ! ક્રાનાં
 કેવરિયા જેવી ધારીલી રે,
 કાલશે ક્રાણુ તહારી પાંખ રે ? વીજલડી ! ક્રાનાં
 તેજલો કંથ ક્રાણુ આવશે રે ?
 લાજે લપાશે કેવી આંખ રે ? વીજલડી ! ક્રાનાં
 ❀ અ. ફ. ખુખરદાર

૯૧. જોગીરાજ

(હાજ : વેણી ગૂંથી ને મંહી ફૂલ હું તો ભૂલી,
ભૂલ્યું ભૂલાય કેમ એમ ? અલખેલડી !)

જોયા જગત્ ધૂમી એક જોગીરાજને ;
પુરાતન ભારતને એક : અલખેલડી !
જનનીએ દીધ એવા એક જોગીરાજને ,
જગવ્યા જેણે ચૌદ લોક : અલખેલડી ! જોયા૦

કરણે સુણ્યા'તા સાચા એક જોગીરાજને ,
મુખડે જેને ધ્વજભોલ : અલખેલડી !
હૃદયે પૂન્યા'તા પૂન્ય એક જોગીરાજને ,
તપતા ત્રિખંડ રવિ તોલ : અલખેલડી ! જોયા૦

જાણ્યા'તા જીવો જીવન એક જોગીરાજને ,
લયો અમૃતે જેનાં હિર : અલખેલડી !
નિરખ્યા, એ પરખ્યા મુજદેશ જોગીરાજને ,
નયણે જેને વીજ-નૂર : અલખેલડી ! જોયા૦

દીક્ષા, સખિ ! મીઠા એવા એક જોગીરાજને ,
બુદ્ધ શો વિશુદ્ધ દ્યારે'મ : અલખેલડી !
જાણ્યા મન માન્યા તપ-સિદ્ધ જોગીરાજને ,
જીવને ગૂંથેલ કૃષ્ણપ્રેમ : અલખેલડી ! જોયા૦

રસના અખંડ રટ એક જોગીરાજને ,
નીતિમાં રામના નિવાસ : અલખેલડી !
શ્વાસે વસાવ્યા રૂડા એક જોગીરાજને ,
ઝીલ્યા જનક શા સંન્યાસ : અલખેલડી ! જોયા૦

જીવને જડેલ, સખિ ! એક જોગીરાજને ;
'પદ્મચર્યો લીખે લડવીર : અલખેલડી !

મર્ત્યપુરીમાં અમર એક જોગીરાજ એ ,
સત્યે દરિશ્વન્દ્ર-હીર : અલખેલડી ! જોયા૦

દેહે મહેલ દેવ એક જોગીરાજ એ ,
ચરિતે સુવર્ણ શા વિગુહ : અલખેલડી !
ધર્મે ધેનુ શા નમ્ર એક જોગીરાજ એ ,
શૌર્યે સિંહણ પીધ દૂધ : અલખેલડી ! જોયા૦

શાને પૂછ્યું સખિ ! જન્મ-જોગીરાજને ?
ઘોળ્યાં કુંકુમ કનકથાળ : અલખેલડી !
શાને વધાવ્યું એ વિશ્વ-જોગીરાજને ?
ગૂંથી નલતારકની માળ : અલખેલડી ! જોયા૦

જોગી પરજોગી લૂખાં ભૂપણે નારાજ છે ,
જોગીને બહાલો જીવનભોગ : અલખેલડી !
મુકિતને પન્થ મળ્યા એક ગાંધીરાજ એ ,
માનવઉરમન્દિરને ચોક : અલખેલડી !
જોયા પ્રભાન્ધ ધૂમી એક જોગીરાજ એ .

કેશવ હ. શેઠ

૯૨. રંગ હું તો ભૂતી !

(ઠાળ : જોયા જગત્ ધૂમી એક જોગીરાજને)

સાથિયો પૂર્યો ને મહીં રંગ હું તો ભૂતી ;
ભૂલ્યું ભૂલાય કેમ એમ ? અલખેલડી ! સાથિયો૦

બાગમાં ગુલાબ એક ખીલી રહ્યો'તો ;
જોયું મહીં એક રૂપ, અલખેલડી ! સાથિયો૦

જિયે આકાશ એક ખરતાં તારલીઓ ;
દીડી મહીં એક આંખ, અલખેલડી ! સાથિયોં

આગ્યો આકાશ નવચન્દ્રમા લિગીને ;
દીકું મહીં એક મુખ, અલખેલડી ! સાથિયોં

કાચલડીએ આત્રકુંજ કંધ ગાયું ;
મુણ્યો મહીં એક બોલ, અલખેલડી ! સાથિયોં

અંગુલિના સ્પર્શ સમાં ફૂલડાં અડયાં અંગ ;
નાડી હું ઓરડે એકાન્ત, અલખેલડી ! સાથિયોં

જનાદેન પ્રભાસ્કર

૯૩. દેવ-દેશનું સોણલું

(ઢાળ : જોયા જગત્ ધૂમી એક જોગીરાજને)

લાધ્યું સુહાગી દેવ-દેશ કેરું સોણલું ,
જગ્યું મનવીણાનું ગાન : અલખેલડી !
ઝળહળતી તેજરાશિ આંજતી'તી આંખડી ,
દીકું ત્યાં ભારતીનું સ્થાન : અલખેલડી ! લાધ્યું

શાન્તિની છાયા થું શરીરવસ્ત્ર શોભતું ,
કાન્તિછાયા શી કંઠે ઝાલ : અલખેલડી ! લાધ્યું

શિર 'સ્વરાજ્ય' મુકુટમણિ મૌકિતકનો શોભતો ,
'મુકિત' એ શબ્દ લખ્યો ભાલ : અલખેલડી ! લાધ્યું

જ્યોત વૃષ્ટિ કરે વેરી પુષ્પ દ્વિવ્ય દેશનાં ,
ગુંજે આશિષ મંત્ર સૂર : અલખેલડી ! લાધ્યું

ફરફરતો 'ઐક્ય' ફરી 'ધ્વજ' વાયુવેગમાં,
વહેતું ત્યાં મુખસોત-પૂર : અલખેલડી ! લાધ્યું

હિલય પાસ ભારતીની નેયા મહે પુત્ર બે,
હિન્દુ-મુસલમાન લાઈ : અલખેલડી ! લાધ્યું

સ્મરણપટથી ખસે નહિ સ્વપ્ન, સખિ ! દોલકું ;
માનું એ સ્વપ્નને વધાઈ : અલખેલડી ! લાધ્યું

ચાંપશી વિ. ઉદ્દેશી

૯૪. અલખની નેગણ

(ઠાળ : આધવણ ! મન્દેશો કહેજો શ્યામને)

વાંસલડીએ થેલી રાધાને ફરી,
મધુરી વાગે, પણ નવ દીસે ફહાન ને ! વાંસલડી

વાંસલડી કહે, મુલુ, આ રાધા બહાવરી !
અલખમુખ ચહડી કરે છું હું લખગાન ને ! વાંસલડી

અલખપ્રીતડી જગાડું તુજ હર્ષડા વિષે,
અલખ ફહાનની વનમાં ન જડે વાટ ને ! વાંસલડી

અલખની નેગણ ! અલખ નેગ ધરી જગજો,
જગવ અલખરતિ જમુનાજીને ઘાટ ને ! વાંસલડી

ગો, મા, ત્રિપાડી

૯૫. મહેમાનોને પ્રાર્થના .

(ઢાળ : ઓધવણ ! સન્દેશે કહેજે શ્યામને)

મહેમાનો ઓ બહાલાં ! પુનઃ પધારજો !
 તમ ચરણે અમ સદન સદૈવ સુહાય જો ;
 કરજો માફ હજારે પામર પાપ, જો
 દિનચર્યામાં રૂબુ પાસે પણ થાય જો . મહેમાનો
 ઉન્નત ગિરિશૃંગોનાં વસનારાં તહમે ,
 ઉતર્યાં રંક ધરે, શો પુણ્યપ્રલાવ જો !
 શુશ્રૂષા સારી ના અમને આવડી ,
 લેશ ન લીધો લલિત ઉરોનો લહાવ જો . મહેમાનો
 મણિશંકર ૨, ભટ્ટ

૯૬ કલાપીને સંબોધન

(ઢાળ : ઓધવણ ! સન્દેશે કહેજો શ્યામને)

સુરતાની વાડીના મીઠા મોરલા !
 ઉજળતા શા ઉરમાગર ઉલ્લાસ જો !
 નિર્ઝરતી સૌભાગ્ય મુહાગન જ્યોત્સ્નિકા ;
 નયને ઝળકે નમણું નિર્મલ હાસ જો ! સુરતાની
 આંજો ને અજવાળે આંખલડી, સખિ !
 અંતર ઉપર ઉઘડે આલમનૂર જો !
 હેત હૈયાનાં વહતી વાળે વાંસળી ,
 ઉડે સ્વર આકાશે અંદર દૂર જો ! સુરતાની
 નંદનવનના પ્રાસાદોની રોચથી
 ગમે શી ઉભરાય જો !

મુરબીઓની સાથે મંસારે મરી,
અંતરે ગીતા શી અથડાય જો! મુરતાની૦

“ તત્સવિતાનું ભર્ગ વરેણ્ય ધીમહિ ”
ગાયત્રીનો બૂનો ભેદક મંત્ર જો!
આજે અન્ય પ્રકારે આ માથું નમે,
નમતો સાથે આત્માનો એ તંત્ર જો! મુરતાની૦

મણિશંકર ૨. ભટ્ટ

૬૭. બહાલાંને આમંત્રણ

(ઢાળ : ઓધવજી ! સંદેશે કહેજો શ્યામને)

આવો-આવો, બહાલાં ! સાથે ઉડિયે,
ભોગવવાને કેં કેં દિવ્ય વિલાસ જો;
ઊંચા ઊંચા તેજોમય આકાશ છે,
ઊંચા ઊંચા આત્માના અભિલાપ જો. આવો૦

એકલવાયાં ઉડવું મુજને ના ગમે,
ચાહે આત્મા સ્નેહીના મહત્વાર જો;
ઊણાં ઊણાં મુખ સદુ મુજને લાગતાં,
સ્નેહીજન ના સાથે ભોગવનાર જો. આવો૦

મહારાં છો, તે રહેશે મહારાં સર્વદા;
બાંધ્યા પ્રભુજો સ્નેહ ભર્યા સંગંધ જો;
વિધિનિર્મ્યા સંગંધો કરવા સાર્ય કાં
મંચરિયે ના સાથે જોમ અનન્ત જો? આવો૦

ચંદ્રશંકર ન. પંડ્યા

૯૮. વ્યોમવિહાર

(ઢાળ : ઓધવજી ! સંદેશો કહેલો રયામને)

બહાલા ! ચાલો કરિયે વ્યોમવિહાર જો !
 બીજન્યન્ત્રનું કરી અનેરું હોડકું,
 ધૂમકેતુનું લઈ હલેયું હાથ જો !
 રસનાવિકે થજો, પ્રિયતમ ! તહેમાં તહે,
 ધ્રુવતારકે પ્રતિ ધપયું આપણુ સાથ જો ! બહાલા !

(૨)

આલ તણાં ઊંડાં ઊંડાણો ચીરીને
 માર્ગ ક્રમન્તાં વીજ ખતાવે વાટ જો !
 ગ્રહમંડળના જૂદા જૂદા ગોળનાં,
 પરિક્રમણના સુણયું મંજુલ નાદ જો ! બહાલા !

(૩)

રસમૂના મંસાર તણાં સુખદુઃખને,
 ભૂલી, લઈયું દેવદીધા આનન્દ જો !
 જગજૂના છોડીને મનુ-સમાજને,
 આપણુ ધરીયું કેં કેં સ્વર્ગિય સ્વાંગ જો ! બહાલા !

(૪)

ધડીકે મંગળ કેરા ગ્રહ પર ઉતરી,
 નિહાળયું નભતારલીઓના રાસ જો !
 ગુર્જરભૂમિની નીલમલીલી કુંજના,
 રસિક વિહારી કવિ ! મુજ એ અલિલાપ જો ! બહાલા !

જનાર્દન પ્રભાસર

૯૯. આવેલ આશાભર્યાં રે

(ઢાળ : સ્નેહધામ સૂતાં સૂતાં રે)

આશાભર્યાં તે અમે આવિયાં,
તે મ્હારે આલે રમાડ્યા રાસ રે :
આવેલ આશાભર્યાં રે.

શરદ પુનમની રાતડી, ને
કાંઈ ચઢિ ચડયો આકાશ રે : આવેલ૦
વૃંદા તે વનના ચોકમાં
કાંઈ તાચે નટવરજાલ રે : આવેલ૦
જાલે વગાડી રંગવાંસળી, ને
કાંઈ મુણી ત્યાં સહુ લોક રે : આવેલ૦
ગતાં ને વળતાં ચલિયાં
ઑલ્યાં નદીઓ ફેરાં નીર રે : આવેલ૦
અષ્ટકુળ પર્વત ડોલિયા, ને
ઑલ્યા ડોલ્યાં નવકુળ નાગ રે : આવેલ૦
મહેતા નરસિંના સ્વામી શામળા !
સદા રાખો ચરણની પાસ રે : આવેલ૦

નરસિંહ મહેતા

૧૦૦. સંદેશ

(ઢાળ : આવેલ આશા ભર્યાં રે)

લિંચાં આકાશનાં આંગણાં,
સખિ ! નીચા તે મેઘલ મહેલ રે :
આંખડી આંસુલરી રે ।

બિંચે ચન્દા ચળકી રહી,
કંઠ નીચાં દળે એનાં નેણુ રે : આંખડી૦

બિંચે ઉરે હું એકલી,
વહે નીચાં નેણાંની નીર રે : આંખડી૦

ભીંજે હૈયાનો હીરલો,
મહારાં ભીંજાય નવરંગ ચીર રે : આંખડી૦

ચન્દા ! ચટકતી ચાલતાં,
જરી મુણુને વિભેગની વાત રે ! આંખડી૦

એક સન્દેશડો આપને,
મહારી, જૂરી મરે જ્યાં માત રે : આંખડી૦

શાં શાં, એંધાણે ઝોળખું ?
કંઠ જૂરી મરે છે માય રે : આંખડી૦

રોતાં આંખલડી રાતડી,
એનું હૈયું હીંચોળા ખાય રે : આંખડી૦

ધૂમી રહે ધર ઘેલડી,
એને કામ મૂઝે નહીં કાંય રે : આંખડી૦

કાગ ઉડાડતી આંગણે,
એ તો દોડી-દોડી ડોકાય રે : આંખડી૦

ગાય વળાવતી ગોંદરે,
એની એક દિશામાં આંખ રે : આંખડી૦

પ ન્થી પ ન્થી ને પૂછતી,
એનો એકલો અભિલાખ રે : આંખડી૦

આજ નાંખ્યું મેં એટલું,
તહે જાલી ગણીને વેણુ રે :
આંખડી આંસુભરી રે !

દા. ખુ. યોગદંડર

૧૦૧. મોંવાં ગોરસાં

(કાળ : આવેલ આસા ભર્યા રે)

વૃન્દા તે વનને મારગે રે,
તમે જાતાં મટી-વેચણુ કાળ રે :
ગોરસાં માથે ધર્યાં રે !

ઓઢ્યો કમુગ્ધલ સાડલો, ને
કંઠે એ કા વળ હાર રે :
રૂપનાં ગોરસાં ભર્યાં રે !

કાળી કામણ ત્હારી કીકીયું, ને
વળી કાળાં ભમ્બર ત્હારાં નેણુ રે :
આંખમાં જાડાં ભર્યાં રે !

ટાલુકે કાચલડી કુંજમાં, ને ખીજો
ટાલુકે છે ત્હારો કંઠ રે :
હાલમાં અમૃત ભર્યાં રે !

મીઠાં ગોરસાં ત્હારાં મૂલવો રે,
લડે સોંધો, મલિયારી ત્હારો માલ રે :
ગોરસાં અમૃત ધર્યાં રે !

મોઘાં મૂઘાં તે મ્હારાં ગોરસાં રે,
એનો પાડ્યો નથી લેનાર રે.
ગોરસાં મોઘાં ધ્યાં રે!

હીરામાણિક ને મોતીડાં રે દહિં,
સો ના રૂ પા ના ભંડાર રે :
ધનના ઢગલા ધ્યાં રે!

મોતીમાણિક ત્હારાં રાખ રે, કૂહાના !
પથરા બહુ મ્હારે ઘેર રે :
ગોરસાં સોઘાં નથી રે!

છૈયો હું રાજ નન્દનો, સખિ !
આ યું મ્હોં મા ગ્યાં મૂલ રે :
ગોરસાં મ્હારાં ધ્યાં રે!

એવા મમત હોયે, કા'તુડા ! તો
મા ગુ' તે વસ મું થાય રે :
ગોરસાં મ્હારાં ગ્યાં રે!

ટહુકે કોયલડી કુંજમાં ને ખીજાં
ટહુકે છે રાધા ને કૂહાન રે :
ગોરસાં હૈયે ભ્યાં રે!

મુન્દરમ્

૧૦૨. ઊડિયે ઊંચાં ઊંચાં રે!

(ઢાળ : આવેલ આશાભર્યાં રે)

ઊંચા આવાસ અલખેલડા, ને
કેં ઊંચા ઝરખા સોહાગ રે,
ઊડિયે ઊંચાં ઊંચાં રે!

જાંચાં જીવન રસ-ચેલુડાં, ને	
કું જાંચાં જીડે શા પરાગ રે :	જાડિયેં
જાંચે તમે તેમતારલા, ને	
કું જાંચે જીડે શશીરાજ રે :	જાડિયેં
જાંચે કલ્પોલે કલ પખીડાં, ને	
કું જાંચાં જીવન રસ-સાગ રે :	જાડિયેં
જાંચાં સરોવર માનસી, ને	
કું જાંચાં શિખર-કંલાસ રે :	જાડિયેં
જાંચાં જીડે ગિરિરાજ શા ને	
કું જાંચાં સદાશિવ વાસ રે :	જાડિયેં
જાંચે જીડે રસ-વીજળી, ને	
કું જાંચાં જીડે જળ-મેહ રે :	જાડિયેં
જાંચાં જીડે દેવ દેવતા, ને	
કું જાંચાં સાહેલીના મ્નેહ રે :	જાડિયેં
જાંચાં તે ગદના કાંગરા, ને	
કું જાંચાં જીડે આકાશ રે :	જાડિયેં
જાંચે જીડે રવિરાજ શા ને	
કું જાંચે ઉપાના વિલાસ રે :	જાડિયેં
જાંચે જીડે અહગોળ શા ને	
કું જાંચાં પ્રભુજનાં ધામ રે :	જાડિયેં
જાંચાં, આવોની, આજ જાડિયે,	
પ્રિય ! પીયે પ્રભુજ પેગામ રે :	જાડિયેં

વાસુદેવ રા. મેલત

૧૦૩. માનીતીની આંખ

(ઢાળ : આવેલ આશાભર્યા રે)

મેંદી તે વાવી માળવે,
એનો રંગ ગીયો ગુજરાત રે ;
મેંદી રંગ લાગ્યો રે !

ના નો દેરી ડા લાડ કાં, ને
કાંઈ લાગ્યો મેંદીનો છોડ રે ; મેંદી૦

વા દી - ઘૂંટી ને ભર્યા વાટ કા ,
લાભી ! રંગો તમારા હાથ રે ; મેંદી૦

હાથ રંગીને, દેરી ! શું રે કહું ?
એનો બેનારો પરદેશ રે ; મેંદી૦

લાખ ટકા આલું રોડ કા ,
કોઈ જવ બે દરિયા પાર રે ; મેંદી૦

શોક્યના સાંયળાને જઈ એટલું કહેજો,
તારી બેની પરણે, ઘરે આવ્ય રે ; મેંદી૦

બેની પરણે તો ભલે પરણે,
એની ઝાઝા હી રોકજો જાન રે ; મેંદી૦

શોક્યના સાંયળાને જઈ એટલું કહેજો,
તારો વીરો પરણે, ઘરે આવ્ય રે ; મેંદી૦

વીરો પરણે તો ભલે પરણે,
એની જાડેરી જોડજો જાન રે ; મેંદી૦

શોક્યના સાંયળાને જઈ એટલું કહેજો,
તારી માડી મરે, ઘરે આવ્ય રે ; મેંદી૦

માડી મરે તો ભલે મરે,
એને બાળને બોરડી હેઠ રે; મેંદી૦

શોક્યના સાંયબાને જમ એટલું કે'એ,
તારી માનીતીની ઉડી આંખ રે; મેંદી૦

હાલો, સિપાઇઓ ! હાલો, ભાઇબંધીઓ !
હવે હલકે બાંધો હથિયાર રે; મેંદી૦

રઠિયાળી રાત

૧૦૪. અંજલિ ફૂલડે ભરી રે

(ઢાળ : આવેલ આશાભર્યા રે)

ખીલી લીલી ફૂલવાડીએ રે,
મહેારી કલિકાઓ વીણી મધુર રે,
અંજલિ ફૂલડે ભરી રે.

અંજલિનાં એક એક ફૂલડે રે,
ઉર ફૂટે આશાના અંકુર રે : અંજલિ૦

ફૂલડાંની એક એક પાંખડી રે,
સખિ ! સિંચે નવરંગી નૂર રે : અંજલિ૦

નહાતાં એ નૂરને નહાવણે રે,
એકે ભીંજ્યું અણુખોટેલ ઉર રે : અંજલિ૦

ઉરના સરેવર કાંઠડે રે,
સ્નેહ-સૌન્દર્યનાં વહે પૂર રે : અંજલિ૦

એ રે અમૃત એને પૂગવાં રે,
ગ્રીલી છરવે જેને સતી-સુર રે : અંજલિ૦

પૂમરણુ સંચરી મન્દિરે રે,
 લાજ લોકડિયાંની કરી દૂર રે : અંજલિ૦
 આબ્યો ત્યાં ભુંગ કોક ઉડતો રે,
 દિલ વીંધ્યાં, દીધો ડંખ કૂર રે ! અંજલિ૦
 વેરાણાં નવરંગ ફૂલડાં રે,
 સખિ ! વીલાણા ઉગતા અંકુર રે ।
 દિલની દિલડે ઠરી રે ।।

કેશવ હ. શેઠ

૧૦૫. રણવાટ શોભી રહી રે

(ઢાળ : આવેલ આશાભર્યાં રે)

નગ્નો-સિધાવો, મ્હારા બહાલમા !
 જ્યાં દીસે શરવીરોના ધાટ રે ;
 રણવાટ શોભી રહી રે !

વાળે નગારાં કાંઈ શૌર્યનાં,
 ત્યાં ઘોરે ક્ષત્રિય સંખનાદ રે; રણવાટ૦
 ધૂળે ધરા, ધૂળે આભ, ને
 કાંઈ ધૂળે દશે દિક્ષાળ રે; રણવાટ૦
 હણદણતી રણધોડલી, ને
 ડાલે હાથીડા સંત્રામ રે; રણવાટ૦
 ગાયે આરણભાટ ગીતડાં,
 જ્યાં રગરગ નગે શૌર્ય રે; રણવાટ૦
 વાગે છે હાક જ્યાં વીરની,
 જ્યાં આવે શ્રાતનપૂર રે; રણવાટ૦

રાણીજાયા જમ યુદ્ધમાં
 કાંઈ દીપાવે માનાતું નર રે; રણવાટ૦
 ધાઓ વિજય-જય સ્વામીનો.
 એ જ માળા જપું દીન-રાત રે; રણવાટ૦
 ધનગન ધનગન નાચતી,
 જૂઓ, ઘોડલી ખતી અધીર રે; રણવાટ૦
 આજે આનંદ મ્હારે આંગણે,
 પિયુ રણમાં રમવા જાય રે; રણવાટ૦

ગોકુળદાસ દ્વા. રાયચુરા

૧૦૬. કાનુડો કામણગારો

કાનુડો કામણગારો રે, સાહેલી ! આ તો કાનુડો કામણગારો રે !
 કાનુડો કામણગારો, રસભર્યો ને રૂપાળો ;
 આ શું આંખવડીતો આળો રે ! સાહેલી !
 રંગે રાતો, મદ માતો, વાંસળીમાં ગીતો ગાતો ;
 નયણાંશુ દરે વાતો રે ! સાહેલી !
 ભરવા હું ગદ પાણી, પ્રેમપીડા ભરી આણી ;
 ઘેલી થઈ આવી, શાણી રે ! સાહેલી !
 તહે કલું તે મહે ન માન્યું, આજે મ્હારી જાતે જાણ્યું ;
 આવડું મહે નહોતું જાણ્યું રે . સાહેલી !
 બહેનિ ! ત્હારે પાય લાગું, કાના વિના થેણું લાગ્યું ;
 દયાતો પ્રીતમ માગું રે . સાહેલી !

દયારામ

૧૦૭. અભાનોમિ

(ઢાળ: કાનુડો કામલુગારો રે, સાહેલી !)

ગગને આજ પ્રેમની ઝલક છાઇ રે.
પૃથ્વી રહી છવાઇ, પરવતો રહ્યા નાહી ;
સચરાચરે ભરાઇ રે . ગગને૦

ભૂત ને ભવિષ્ય ગયા, વર્તમાન મરે થયા ;
એકમાં અતેક રહ્યાં રે . ગગને૦

કાડીથી કુંજર સુધી ગળી ભેદ બુદ્ધિ ભાંધી ;
વાટડી અભેદ સુધી રે . ગગને૦

વાદ ને વિવાદ ગળ્યા, ઝેર વિખવાદ ટળ્યાં ;
જૂદા સહુ ભેગા મળ્યા રે . ગગને૦

પ્રત ભેગ તપ સેવા, જૂદા છે પ્રસાદ મેવા ;
પડિતો વેદાંતી તેવા રે . ગગને૦

ધન્ય ભાગ્ય તેનાં જેણે પ્રેમ પી નિહાળ્યો નેણે ;
સુખને શું કૃદેશે વેણે રે ? ગગને૦

સાંભળશે-કાણુ કે'શે ? શા થંકી વખાણી લેશે ?
ન કહ્યે કે'વાઇ રે'શે રે . ગગને૦

પ્રેમ જે કહી ખતાવે, પ્રેમ જે કરી ખતાવે ,
મણિ તેને મન ભાવે રે . ગગને૦

મણિલાલ નભુભાઈ

૧૦૮. નીં દ ર ભ રી

(ઢાળ : નીંદરભરી રે ગુલાલે ભરી, આજ મોરી અંખિયાં નીંદરભરી રે)

નીંદરભરી રે ગુલાલે ભરી,
ખેનીખાની આંખડી નીંદરભરી રે !

નીંદરને દેશ ખેની નત્ય નત્ય જતાં,
અંકાશી હીંચકાની હોડી કરી : ખેનીખાની૦

દોરી તાણીને વીર મારે હલેસાં,
હાલાં વાયાં ને હોડી વેગે ચહડી : ખેનીખાની૦

નીંદર ખેડી છે નીલ સમદરના ખેટમાં,
કેસરિયાં દૂધના કટોરા ધરી : ખેનીખાની૦

નીંદરનો બાગ કાંઈ લૂંખે ને ઝૂંખે,
કળીઓ નીતારીને કમોળી ભરી : ખેનીખાની૦

સીંચ્યાં એ તેલ મોરી ખેનીને માથડે,
નાવણુ દેતી રે ચાર દરિયાપરી : ખેનીખાની૦

છીપોની વેલડીને જોડ્યા જળધોડલા,
ખેસીને ખેન જાય મુસાફરી : ખેનીખાની૦

સાતે સિંધુને તીર સફરે રે કીધી,
મૂરજ ઉચો ને ખેન આવ્યાં કરી : ખેનીખાની૦

ઝવેરચન્દ મેઘાણી

૧૦૯. આં દ ની

(ઢાળ : નીંદરભરી રે શુલાલે ભરી, આજ મોરી અંખિયાં નીંદરભરી રે)

ફૂંધે ભરી રે રૂંધે થી ભરી,
આજ બધી પૃથ્વી ફૂંધે ભરી.

આકાશે, બહેન ! કેવો ખીલ્યો છે ચંદ્રમા !
તારું જ મુખ એમાં આવે તરી : આજ બધીં

વાદળપરીનો સાથ રમવાને નીસર્યો,
પાલવડે દુનિયા ઉજળી કરી : આજ બધીં

માતાના હેત સમી મીઠી શી ચાંદની !
ઝીલું ઝીલું ને તો ય જાતી સરી : આજ બધીં

હસતી રસજસતી ફૂંદંતી ને નાચતી,
આવે અકેલી જાય મનડાં હરી : આજ બધીં

દિવસો ન હોત, સખિ ! રૂપેરી રાત બધી !
ફૂંદડી ફરવાની મોજ આવત ખરી ! આજ બધીં

આવોને, બહેની ! રાસ રમિયે રસાળ કંઠ,
ઝાંઝર ઝણકાવિયે નગરી ભરી : આજ બધીં

પોહું પથારિયે તો ચાદર આ ચાંદની,
જાગું તો જાય ક્યાં છાની સરી ? આજ બધીં

વ્રજલાલ શાહ

વર્ષાની એક ખહેન ચાંદની રે લોલ ;
 ચાંદનીએ ચંદ્રકિરણહાર જો : વર્ષાં
 વર્ષાની એક ખહેન વેલડી રે લોલ ;
 વેલડીએ ફૂલમધુહાર જો : વર્ષાં
 વર્ષાની એક ખહેન દેલડી રે લોલ ;
 દેલડીએ પ્રેમવ્રતવિહાર જો : વર્ષાં
 વર્ષાની એક ખહેન રુકિમણી રે લોલ ;
 રુકિમણી તે રૂપનો અંબાર જો : વર્ષાં

દેશળ પરમાર

૧૧૨. પરશ્વહનો વિલાસ

(ઢાળ : ખમ્મા ! વીરાને બહાં વારણે રે લોલ)

સિન્ધુનાં સલીલ નીર નર્તતાં રે લોલ ;
 નર્તનમાં ધ્રુવ કેરા નાચ, ખહેન !
 વિશ્વ આ વિલાસ પરશ્વહનો રે લોલ.
 આલમાં અનન્ત ગોળ ખેલતા રે લોલ ;
 ખેલનમાં ધ્રુવ કેરા ખેલ, ખહેન ! વિશ્વં
 સર્જનની ગેદ શી ઉછાળતો રે લોલ ;
 કરમાં ગ્રહી કાળ કેરો દંડ, ખહેન ! વિશ્વં
 આપણે ય ખેલમાં આણુ સમાં રે લોલ ;
 નાચિયે અનન્ત; શું સુભાગ્ય ? ખહેન ! વિશ્વં

સુદરશ ગા. ખેરાઈ

૧૧૩. ભ મ રો

(ઠાળ : ખમ્મા ! વીરાને બહુ વારણે રે લોલ)

તારા ભમરાને બરી વારણે રે, ખડેન !

મડને રાતદિન રહે છે સનાવતો રે, ખડેન ! તારાં

તાન્નં પૂગતાં વીણું ફૂલડાં રે, ખડેન !

મૂઘી-ચાખી કરે છે અણકડાં રે, ખડેન ! તારાં

એ ગાતાં ગુંથ ગૂંચવાવતો રે, ખડેન !

ભમી વાસે ઘણેરી- ગભરાવતો રે, ખડેન ! તારાં

ને સૂતાં અંખોડલો છૂટી જતો રે, ખડેન !

તો વાળે ભરાઈ છૂપી ખેસતો રે, ખડેન ! તારાં

ફૂલ ફેંકું તો ધા ચૂકાવતો રે, ખડેન !

બહુ ઝાલવા તો ઝટ ઝટકી જતો રે, ખડેન ! તારાં

દેશળથ પરમાર

૧૧૪. સૌ ભા ય્ય ઇ ણ

(ઠાળ : ખમ્મા ! વીરાને બહુ વારણે રે લોલ)

સગ્ગનિ ! સૌભાગ્યદ્ધન વધાયિયે રે લોલ !

ઘોળી કુંકુમ કનકધાળ ને :

છવનનો ધન્ય સ્થાવ લીછએ રે લોલ !

ખીલે ખગીયે રસિક ફૂલડાં રે લોલ !

ભુવને ખીલે રસગાલ ને : સગ્ગનિ !

ભાનુ તપે છે નભોમંડળે રે લોલ !

ભુવને તપંત તેજગાલ ને : સગ્ગનિ !

દેવો પૂજય દેવમન્દિરે રે લોલ !
 ભુવને પૂજય દેવળાલ ને : સજનિ !
 રજનીમાં દીપજ્યોત ઉજળી રે લોલ !
 સૂના લવડુલે દીપળાલ ને : સજનિ !
 આશાભરેલ સ્નેહપતી રે લોલ !
 સંસાર સ્નેહલયાં ખાલ ને ;
 વિભુની એ વિભૂતિ વધાવિયે રે લોલ !

કેશવ હ. શેઠ

૧૧૫. વી ર

(ઢાળ : ખમ્મા ! વીરાને જહં વારણે રે લોલ)

માનસરે રાજહંસ ખીલતા રે લોલ ;
 ગૃહમાં ખીલે છે મહારો વીર ને :
 ખમ્મા ! વીરાનાં લહિં મીઠાં રે લોલ .
 સૂરજ ને સોમ જગતઆંખડી રે લોલ ;
 મહિયરની આંખ મહારો વીર ને ! ખમ્મા !
 જીવનઆધાર વાયુ વિશ્વનો રે લોલ ;
 પિયરની પાંખ મહારો વીર ને ! ખમ્મા !
 પીયૂષે પર્જન્ય ભૂમિ ભીંજવે રે લોલ ;
 ધરમાં અખીધાર મહારો વીર ને ! ખમ્મા !
 વાદિકા વિરાજે ફૂલફેરમે રે લોલ ;
 ગૃહની સુવાસ મહારો વીર ને ! ખમ્મા !

અનુપમ, અખેડ, અલખેલડો રે લોલ ;

જગમાં લાખેણો મહારો વીર જો ! ખમ્મા !

ચન્દ્રકાન્ત મં. ઓઝા

૧૧૬. વેરણ વાંસલડી

(ઢાળ : સુણો, ઓધવજી ! પ્રેમ તણો પંચ અગમ, તહમે શું નણો ?)

વ્રજનારી :

ઓ વાંસલડી ! વેરણ થઈ લાગી રે ! વ્રજની નારને ;

શું શોર કરે ? જાતલડી ત્હારી તું મન વિચારને .

તું તો જંગલ કાષ્ટ તણો કટકો ;

રંગરસિયે દીધો રંગચટકો ;

અલી ! તે પર આવડો શો લટકો ? ઓ વાંસલડી !

તને કા'નકુંવર કરમાં રાખે ;

તું અધર તણો રસ નિત ચાખે ;

તું તો અમને દુઃખડાં બહુ દાખે . ઓ વાંસલડી !

તું તો મોહનના મુખ પર મ્હાલે ;

તુજ વિના નાથને નવ ચાલે ;

તું તો શોકય થઈ અમને સાલે . ઓ વાંસલડી !

ત્હને હરિએ હાથ ગ્રહી લીધી ;

ત્હને સૌમાં શિરોમણિ કીધી ;

ક્ષણ મુખથી નવ મૂકે વીલી . ઓ વાંસલડી !

હું તુજને આવી નવ જાણતી ;

નહિ તો તુજ પર મહેર ન આણતી ;

તારાં ડાળ મૂળ સાહીને તાણતી . ઓ વાંસલડી !

દયાના પ્રીતમને પૂરણ પ્યારી ;
 તહને અળગી નવ મૂકે ન્યારી ;
 તહારો ભેદ ગુણ દિસે ભારી . ઓ વાંસલડી !

દયારામ

૧૧૭. ઓ જશોદાજી !

(ઠાળ : ઓ વાસલડી ! વેરણ યહ લાગી રે ! પ્રજની નારને)
 ઓ જશોદાજી ! એવડો લાડકવાયો લાલ ન કીજયે .
 રે ! કચ્છાં સુધી સુતનાં ચોરચરિત્ર જોધને રીઝિયે ?

જહાલે કૌતુક કીધું મન્દિરમાં ;
 એક માખણપિંડ લીધો કરમાં ;
 એણે માંકડલાં ધાલ્યાં ધરમાં. ઓ જશોદાજી !

જહાલો સંતાડ્યાં શોધી કૂહાડે ;
 હોય ગંચાં પણ હેઠાં પાડે ;
 એ તો ખાય ખવરાવે વણસાડે. ઓ જશોદાજી !

જહાલો સૂતાં બાળકનાં અંગ મોડે ;
 મહારાં બાંધ્યાં વાછરૂં છોડી મેલે ;
 દહીં દૂધ તણી રંજાડ ક રે. ઓ જશોદાજી !

દયાના પ્રીતમ સ્વામી રસિયા ;
 કૂહાન ગોરસ પર આવે ધસિયા ;
 ધન્ય ભાગ્ય અમારું પ્રજમાં વસિયાં. ઓ જશોદાજી !

દયારામ

૧૧૮. મ ન ભ મ રા !

(ઢાળ : જો વાંસલડી ! વેરણુ યમ લાગી રે ! મળની નારને)

હે મનભમરા ! હૃદયકમળમાં પેસી હરિમય થાને ;
ભવ મૃત્યુ જરા જન્માદિ ભયથી તું સહજ ટળી જાને . હે મન

બોધ ભવાટવિ તું ભૂલ્યો છે ;
તનવૃક્ષ સરસ ગણી ફૂલ્યો છે ;
થઈ લુપ્ત વિપરમે ફૂલ્યો છે. હે મન

ધમ્મ અનુપમ રસની ધારે ;
તો આવ મુજનતરુને ક્યારે ;
જે સિંચાયાં છે ષ્ણજળધારે. હે મન

તે તરુદ્ધ-શબ્દ સરસ બેળે ;
અનુભવી સર્વે સંશય ખોળે ;
અર્થરમસવાદે તું સદા મ્હોળે. હે મન

તે અમૃતરસને નિત્ય ચાખી ;
તું તૃપ્ત થજે સ્થિરતા રાખી ;
ના અન્ય મુખે કિંચિત્ લાખી. હે મન

તને ગંધ તણી અતિશય ભૂખ છે ;
તે હૃદયકમળમાં સૌ મુખ છે ;
તુજ ઘર સન્મુખ જેનું મુખ છે. હે મન

મુખપૂર્વક કમળ વિષે રહેજે ;
ત્હાં વિરમી સુગંધ સદા લેજે ;
થઈ અમર નૃસિંહને આ કહેજે. હે મન

શ્રી નરસિંહાચાર્ય

૧૧૯. બીજું બોલ મા

ઢાળ : પ્રેમની, પ્રેમની, પ્રેમની રે !

મહુને લાગી ક્યારી પ્રેમની .)

રાધા-કૃષ્ણ વિના બીજું બોલ મા ;
 બોલ મા, બોલ મા, બોલ મા રે . રાધા-કૃષ્ણ૦
 સાકર-શેરડીનો સ્વાદ તજીને
 કડવો લીમડો ઘેળ મા રે . રાધા-કૃષ્ણ૦
 ચાંદા-સૂરજનું તેજ તજીને
 આગિયા સંગાથે પ્રીત જોડ મા રે . રાધા-કૃષ્ણ૦
 હીરા રે માણેક ઝવેર તજીને
 કથીર સંગાથે મણિ તોળ મા રે . રાધા-કૃષ્ણ૦
 મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધર નાગર,
 શરીર આપ્યું સમતોલમાં રે . રાધા-કૃષ્ણ૦

મીરાંબાઈ

૧૨૦. રસભર દગ

(ઢાળ : રાધા-કૃષ્ણ વિના બીજું બોલ મા)

દગ રસભર મોરે દિલ છાઇ રહી ;
 છાઇ રહી છલકાઈ રહી : દગ૦
 ઝાંખ ઝપટ નિદ્રા નવ ઝાંખ ,
 પલક પલટ આણખાઇ રહી : દગ૦
 પૂર્ણલરી મદ મંદ વિલાસિની
 નવીન સુધા વરસાવી રહી : દગ૦

દુઃખી સુખી વળી વિધવિધ રંગી
ખલક ચુરંગ મચાવી રહી : દગ
ભીતર બાહેર, ઉપર નીચે,
મણિમય મોદ મચાવી રહી : દગ

મણિલાલ નભુભાઈ

૧૨૧. શામળો ધરેણું સાચું રે

(ઢાળ : કચ્છાં ગયો રે પેલો મોરલીવાળો, અમારા ધૂધટ ખોલી રે ?)

મુજ અળખાને મોટી મીરાંત, બાઈ ! શામળો ધરેણું મ્હારે સાચું રે.

વાળી ઘડાવું વિકૂલવર ફેરી, હાર હરિનો મ્હારે હૃદયે રે ;

ચિત્ત માળા, ચતુરભુજ ચૂડલો, શીદ સોની ઘેર જઈયે રે ? મુજ

ઝાંઝરિયાં જગજીવન ફેરાં, કૃષ્ણજી કલ્લાં ને કાંખી રે ;

વિંછુવા ધૂધરા રામનારાયણના, અણુવટ અંતરજનમી રે . મુજ

પેટી ઘડાવું પુરુષોત્તમ ફેરી, ત્રિકમ નામનું તાળું રે ;

કૂંચી કરાવું કરુણાનંદ ફેરી, તહેમાં ધરેણું મ્હારું ધાલું રે . મુજ

સાસરવાસો સજીને જોડી, હવે નથી કાંઈ કાચું રે ;

બાઈ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધરનાગર હરિને ચરણે જાયું રે . મુજ

મીરાંબાઈ

૧૨૨. સખીને આમંત્રણ

(ઢાળ : મુજ અળખાને મોટી મીરાંત, બાઈ !)

આલોને, સહિયર ! ઉત્તર જીવનજલ જીલવાને જઈયો રે !

પુણ્યસલિલઅવગાહનથી, સખિ ! અંતર પાવન, ચઈયો રે !

સાખી : પ્રભુના ગિરિથી અવતરે શાંત સદાશિવ નીર ;
 શમવે મનકુલતાપને છાયા તરુવર તીર !
 શીતલ સૌમ્ય મુધારસ, મુંદરિ ! રેલી રહ્યો, જઈ લઈએ રે ! ચાલોને૦

સાખી : સ્ફટિક વિશદ વરસી રહ્યા મુરમગિતાના ધોધ :
 લલિત કરી ફૂલાંતાત્મને પ્રેરે પ્રાણુ પ્રબોધ !
 સાડી સગ્ગે, સખિ ! સ્નેહસુરંગી : વારિ પરસ્પર દધ્યે રે ! ચાલોને૦

મણિશંકર ૨. ભટ્ટ

૧૨૩. ગુણવંતી ગુજરાત

ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !
 નમીએ-નમીએ, માત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !

મોંધેરા તુજ મણિમંડપમાં ખૂંટી રહ્યાં અમ શીષ ;
 માત મીઠી તુજ અરણ્ય પડીને માગીએ શુભ આશિષ ! અમારી૦

મીઠી મનોહર વાડી આ તહારી નંદનવન શી અમોલ ;
 રસફૂલડાં વીણતાં વીણતાં ત્યાં કરીએ નિત્ય કલ્લોલ ! અમારી૦

સંત મહંત અનંત વીરોની બહાલી અમારી માત !
 જય જય કરવા તહારી જગતમાં અર્પણ કરીએ જાત ! અમારી૦

ઊંડા ઘોર અરણ્ય વિષે કે સુંદર ઉપવન માંચ ;
 દેશ વિદેશ અહોનિશ અંતર એક જ તારી છાંય ! અમારી૦

સર સરિતા રસભર અમીઝરણાં, રત્નાકર ભરપૂર ;
 પુણ્યભૂમિ ફળફૂલ ઝઝૂમી, માત ! રમે અમ ઉર ! અમારી૦

હિંદુ, મુસલમિન, પારસી, સર્વે માત ! અમે તુજ બાળ !
અંગ ઉમંગ ભરી નવરંગે કરીએ સેવા સહુ કાળ ! અમારીં

ઉર પ્રભાત સમાં અજવાળી ટાળી દે અંધાર !
એક સ્વરે સહુ ગગન ગજવતો કરીએ જય જયકાર ! અમારીં

અ. ફ. ખુબરદાર

૧૨૪. જગવીશું જયકાર

(ઢાળ : ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવતી ગુજરાત !)

ભરતભૂમિનાં બાળ, અમે તો ભરતભૂમિનાં બાળ :
અમોને કેવળ એ પર બહાલ, નિરંતર કેવળ એ પર બહાલ . અમેં

સ્વર્ગ સમી પરભૂમિ સુન્દર ભલે રસમાં રમનાર ;
અમ અન્તરમાં એને તેજે પળભર નહીં અમકાર . અમેં

રંક ભલે રહી માત અમારી, તદ્દપિ એ અમ પ્રાણુ ;
હૈયાંગેલ સલ્લણાં દેતી શીખવી ઉન્નત ગાન . અમેં

અવર ભૂમિની ભૂરખીમાં નહીં ભારત અમે ભૂલનાર ;
પરમાતાનાં લાડ લૂખેરાં, તે શું દુઃખ દળનાર ? અમેં

અનેક વ્રત કંઈ અમે ઉજવીશું, ઝગતા સૂરઝમકાર ;
ઉપા સમી ખમ્મ ભરત હસાવી જગવીશું જયકાર . અમેં

વસન્તવિનોદી

૧૨૫. ગાંધીનું ગુજરાત

(લાળ : ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત !)

ગાંધીનું ગુજરાત, ગણાયે ગાંધીનું ગુજરાત.
ગુજરાતેશે વિરલ મૂર્તિ એ વિમલ સરલ સાક્ષાત ;
દર્શનથી કંઈ એતન પ્રકટે જોતાં એની જમાત ;
જેમાં સાચા સાધુઓ, બ્રાત ! ગાંધીનું

સાખરમતીના સુન્દર તટ પર પ્રગટ્યું નૂતન પ્રભાત :
મોહન ! તુજ સત્યાગ્રહખંડીસર મુણી સહુ જાત
કરે મીડી ઐશ્યની વાત . ગાંધીનું

દેશભક્તિ ને રાજભક્તિની સાચેસાચી વાત ;
નિર્ભયતા ને સત્ય વચનની દીક્ષા દઈ તહે, તાત !
ખનાવ્યું નવું ગુજરાત . ગાંધીનું

ગોકુળદાસ દ્વા. રાયચુરા

૧૨૬. કુંગરોમાં બોલે છે મોર

કાળી કાળી વાદળીમાં વીજળી ઝખૂકે ;
મેઘ કરે ધન ધોર :
કુંગરોમાં બોલે છે મોર.

“ પિયુ ! પિયુ ! ” ઝખતાં મૂરે બપેયા ;
પિયુ કાળજડાની દોર :
કુંગરોમાં બોલે છે મોર.

હર હર દેશથી મેઘજી પધાર્યા ;
ના'બ્યો એ ચિત્તડાનો ચોર :
કુંગરોમાં બોલે છે મોર.

રસિયો રસરાજ દ્રાધ અંઝરી બળવે ;
પીડે વાંસલડીનો ચોર :
કુંગરોમાં બોલે છે મોર.

ઝરમર ઝરમર મેહુલો વરમે ;
લીંજે મહારા સાળુડાની કાર :
કુંગરોમાં બોલે છે મોર.

થનગન થનગન મોરલો નાચે ;
નાચે એ ચિત્તકું ચક્રાર :
કુંગરોમાં બોલે છે મોર.

નદીઓનાં નીરપૂર હેલે મ્હડયાં આ ;
હૈયે ઉભરાય રસહિલોલ :
કુંગરોમાં બોલે છે મોર.

હુલ્લભજી ભ. જોશી

૧૨૭. નન્દનો છંયો નઠોર

(હાળ : કાળી કાળી વાદળીમાં વીજળી ઝચ્ચકે)

મોહનજી મનમોર, નન્દનો છંયો નઠોર.

બન્સી બળવે ક્હાનો યમુનાને કાંઠે ;
વેણુ વાયે ચિત્તચોર :
નન્દનો છંયો નઠોર.

આછા આ આલ મહી તારલિયા ટમકે ;
ચળકે ચાંદરણાં ચકાર :
નન્દનો છેયો નઠાર.

અન્સીનો સૂર મધુ કાળજડાં કારતો ;
કારમી એ અન્સી કઠોર :
નન્દનો છેયો નઠાર.

નર્તનતાં ઢેલડી ને મોરલિયા કાંઠે ;
નર્તનતો ક્ષહાનજી કિશોર ;
નન્દનો છેયો નઠાર.

ખહાવરી ખનીને કુંજ રાધા પુકારે ;
“ક્યાં છો ? ક્ષહોને, કિશોર !”
નન્દનો છેયો નઠાર.

આછેરાં રિમતડિયે દિલડાં ઉજળતો ;
આવે એ ક્ષહાનજી કિશોર :
નન્દનો છેયો નઠાર.

મયૂખ

૧૨૮. શક્તિઓનો રાસ

(ઠાળ : ઓધવ ! અલખેલાને કહેજે કે જન્મ હુમે કહાવિયે રે લોલ)

ઉર્ગી આજુ નગ આયમણી રાત કે ડો લે કુંગરા રે લોલ ;
ડોલતા કુંગર કુંગર રાસ કે ગાળે કાળ ધૂધરા રે લોલ .
કાળજકાળાં આયમણાં કંઈ પૂર કે ધૂમે ધરતી ઉરે રે લોલ ;
ગાળે ઘોર ગંબીર કાળમયૂર કે દહોકા નભે સ્ફુરે રે લોલ .

આલમાં અખડે ઝીણી વીજ દે વજ્જર રૂમેઝૂમે રે લોલ ;
 સુણી રવ કાળકા નીસર્યાં બહાર દે ઊંડે નભે જુવે રે લોલ .
 આવ્યાં વળી ભારતી ખુલ્લે ચોદ દે આવ્યાં સરસ્વતી રે લોલ ;
 આવ્યાં તણ કમળા વિજયુ લોક દે આવ્યાં ઉમા સતી રે લોલ .
 દેવીએ કરિયલ દ્રષ્ટિપાત દે છલક્યા સાગરો રે લોલ ;
 દેવીએ ભોમે માંડ્યા પાય દે ગાથ કાળ કન્દરો રે લોલ .
 દેવીએ ત્રિશૂળ ધરિયલ દાય દે દેશ છૂટા મૂક્યા રે લોલ ;
 ગરજ રજની કાલ-કરાલ દે ખૂઝ્યા નભતારલા રે લોલ .
 માથે ગરબે મૂક્યા દીપ દે રમણે દેવી ચહડ્યાં રે લોલ ;
 આથમણી સળગી ઊડી ભોમ ઉગમણે દીવા થયા રે લોલ .
 દીવડે દીવડે ચેતન વાર જ ગાડે ભારતી રે લોલ ;
 કાજળ કાળી રજની દેરે ઘાટ ઉગમણી પ્રભા ઝળી રે લોલ .
 ઝાંઝર ઝમડે ચગિયો રાસ દે કુમ્કુમ પગ ઝરે રે લોલ ;
 જંગે સુરજની ભોમના લોક દે આભે ઉપા જુવે રે લોલ .

સ્નેહરશ્મિ

વરસશે સ્વાતિના વરસાદ આકાશથી આવશે રે લોલ ;
માણ ! બે છીગે મોઢિ મૂલ મોતીડાં પાકશે રે લોલ .

જાગશે રામ વિનામાં રામ ગર્વગંજન થશે રે લોલ ;
જાગશે, જાગશે જાદવચન્દ્ર અધમ ઉદ્ધારશે રે લોલ .
જાગશે કર્ણાભુન થઈ એક ધનુર્વેદ ધારશે રે લોલ ;
જાગશે ભીમ અને ભડ ભીષ્મ લીધાં પણ પાળશે રે લોલ .

જાગશે મેવાડી ભડવીર પ્રતાપનાં પણ ધણાં રે લોલ ;
માણ ! એને યુગયુગના અપવાસ કરશે પારણાં રે લોલ .
જાગશે શિવાજીનાં સેન ધરતી ધૂળવશે રે લોલ ;
જીતશે કુડકપટના ખેલ કુડ ત્યાં ધૂળ થશે રે લોલ .

માણ ! ત્હારી કુખનાં કીર્તિગાન ગૌરવ ગાજશે રે લોલ ;
માણ ! ત્હારા દૂધમલ પીશે દૂધ, દૂધ દીપાવશે રે લોલ .
મંદ, મૃદુ હિમાળાના વાય ઉત્તરના વાયા જશે રે લોલ ;
માણ ! જશે રોગ દોગ શોકના થોડ શીતળતા શાંતિ થશે રે લોલ .

ઝરશે અમી ઝરણાં વરસાદ ભૂમિ ભીંજાવશે રે લોલ ;
ક્યારડે કલ્પતરૂનો પાક કણુના કળશી થશે રે લોલ .
માણ ! એવા મ્હોં માગ્યા વરસાદ કુન્દનના વરસશે રે લોલ ;
આવતી સાગરિયાની છાળ રતનથોડ રેલી જશે રે લોલ .

માણ ! ત્હારો ભાગ્ય સવિતાભર્ગ સિંચતો ચડતો જશે રે લોલ ;
પ્રભુના શરદ પુનમના ચન્દ્ર સમો મધ્ય સ્થંભી જશે રે લોલ .
માણ ! ત્હારું ભારત બનશે સ્વર્ગ નંદનવન ઝાંખાં થશે રે લોલ ;
માણ ! ત્હારો જય જય જયકાર જગત ત્રણ ગાજશે રે લોલ .

વિહારી

૧૩૦. બંસીબટનો ચોક

(ઢાળ : આધવ ! અલખવાને કહેજો કે જેમ હમે કહાવિયે રે લોલ)

આ શો રૂડો બંસીબટનો ચોક, કે મળી મહી વેચવા રે લોલ ;
મારગ મળિયા મહારા નાથ, કે મુજ ને આંતરી રે લોલ .
ફેડયાં મહારાં મહીનાં માટ કે ગોરમ મહારાં દોળિયાં રે લોલ ;
ગોપી ચાલી નન્દ દરબાર, કે ગો કુળ ગામની રે લોલ .
વારો, જશોદા ! તમારા ફૂલાન, કે નિત આડી ક રે રે લોલ ;
ફેડયાં મહારાં મહીનાં માટ, કે ગોરમ મહારાં દોળિયાં રે લોલ .
જશોદાને ચડિયલ રીસ, કે લટકે નીસર્યાં રે લોલ ;
હાથમાં લીધી કરેણની સોટી, કે કૃષ્ણ કદંબ ચહડયા રે લોલ .
ઊતરો-ઊતરો, મહારા બાળ ! કે કહું એક વાતડી રે લોલ ;
માતા જશોદા ! તમારી આણ, કે ગોપી સર્વે જૂકડી રે લોલ .

લોકગીત

૧૩૧. મેહુલો અને માધવ

મેહુલો ગાજે ને માધવ નાચે,
રૂમરૂમ વાગે પાય ધૂધરડી રે.
તાલ પખાજ વગાડે રે ગોપી,
કૃષ્ણ વગાડે વેણ વાંસલડી રે : મેહુલો
પહેરણ ચરણાં ને ચીર ચૂંદલડી,
ઝોઢણ આછી લોમલડી રે : મેહુલો
દાદુર મોર બપૈયા રે બોલે,
મધુરી શી બોલે પેલી કાયલડી રે : મેહુલો

ધન્ય બન્સીધર, ધન્ય જમુનાતટ,
ધન્ય વૃન્દાવન અવતાર રે : મેહુલોં

ધન્ય નરસૈયાની જીભલડી, જેણે
ગાયો રાગ મહાર રે : મેહુલોં

નરસિંહ મહેતા

૧૩૨. રમવા આવો

વા વાયા ને વાદળ ઉમટયાં ;
ગોકુળમાં ટહુક્યા મોર :
કે રમવા આવો, સુન્દરવર શામળિયા !

તહમે રમવા તે નાવો શા મટે ?
નહિ આવો તો નન્દજીની આણુ :
કે રમવા આવો, સુન્દરવર શામળિયા !

તહમે ગોકુળમાં ગોધણ ચારન્તા ;
તહમે છો રે સદાયના ચોર :
કે રમવા આવો, સુન્દરવર શામળિયા !

તહમે કાળી તે કામળી ઝોઢન્તા ;
તહમે ભરવાડના ભાણેજ :
કે રમવા આવો, સુન્દરવર શામળિયા !

તહમે વ્રજમાં તે વાંસળી વાજન્તા ;
તહમે ગોપિયોનાં ચિત્તના ચોર :
કે રમવા આવો, સુન્દરવર શામળિયા !

મહેતા નરસૈના સ્વામી, શામળિયા !

અમને તેડી રમાડ્યાં રાસ :

કે રમવા આવો, મુન્દરવર શામળિયા !

નરસિંહ મહેતા

૧૩૩. રાધાજીની નથની

નાગર નન્દજીના લાલ ! રાસ રમન્તાં મ્હારી નથની ખોવાઈ ;
ફૂલના ! જડી હોય તો આલ , રાસ રમન્તાં મ્હારી નથની ખોવાઈ .

ન્હાની સરખી નથની ને મહીં જડ્યાં છે મોતી ;

વૃન્દાવનની કુંજગલીમાં આલું જોતી જોતી જોતી . નાગર૦

નથનીને કાજે હું તો ઢૂંઢી વૃન્દાવન ;

નથની આપોને, મ્હારા પ્રાણજીવન ! વન ! વન ! નાગર૦

એક એક મોતી માંહે સોના કેરે તાર ;

સોળશત ગોપીમાં, ફૂલના ! રાખો મ્હારે ભાર ભાર ભાર . નાગર૦

ન્હાની સરખી નથની ને મહીં જડ્યા છે હીરા ;

નથની આપોને, જહેની સુલખાના વીરા ! વીરા ! વીરા ! નાગર૦

ન્હાનેરી ઘડાવો મ્હારે નાકે ના સોહાય ;

મોટેરી ઘડાવો મ્હારા મુખ પર જોલા ખાય ખાય ખાય . નાગર૦

વૃન્દાવનની કુંજગલીમાં ટોકા કંરે છે મોર ;

રાધાજીની નથનીનો શામળિયો છે ચોર ચોર ચોર . નાગર૦

નથની આપો તો, પ્રભુજી ! માનું ત્હમારો પાડ ;

નરસૈયાના સ્વામી, પર વારી જઈ જલિહાર હાર હાર . નાગર૦

નરસિંહ મહેતા

૧૩૪. માધવ લ્યો !

હાં રે કાઈ માધવ લ્યો, માધવ લ્યો !

વેચંતી વ્રજનારી રે ; હાં રે કાઈ

માધવને મટુકીમાં ધાલી

ગોપી લટકે લટકે ચાલી રે ; હાં રે કાઈ

હાં રે ગોપી ! ઘેલું શું ખોલતી જાયે ?

માધવ મટુકીમાં ન સમાયે રે ; હાં રે કાઈ

નવ માનો તો જૂવો ઊતારી ;

માંહી જૂવે તો કુંજવિહારી રે ; હાં રે કાઈ

વૃંદાવનમાં જાતાં દુહાડી

બહાલો ગૌ ચારે છે ગિરિધારી રે ; હાં રે કાઈ

ગોપી ચાલી વૃંદાવનવાટે ,

સૌ વ્રજની ગોપીઓ સાથે રે ; હાં રે કાઈ

મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધર નાગર ,

જેનાં ચરણકમળ સુખસાગર રે ; હાં રે કાઈ

મીરાંબાઈ

૧૩૫. બાલ હ ઠ

લેને ત્હારી લાકડી ને લેને ત્હારી કામળી ;

વાછરું ચરાવા નહિ જઈ, માવડલી !

માખણ તો બલલદ્રે ખાધું,

અમને મળી ખાટી છાસલડી. લેને.

વૃન્દાવનને મારગ જતાં,
પગમાં ચૂમે ઝીણી કાંકરડી. લેતે०

સધન વનમાં કાંઈ ખચર પડે નહિ,
સાથી ગોવાળ કરે ડરકલડી. લેતે०

દાદુર મોર બગેચા બોલે,
ખીચવે કહી, “કાળી કરસનડી” ! લેતે०

મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધર નાગર,
ચરણ કમળ ચિત્ત રાખતડી. લેતે०

મીરાંબાધ

૧૩૬. મન હરિ મળવાને

(કાળ : કે દહાડે મળશે મહને ક્ષણ ?
જેસીડા ! જેસ જીવોને)

માછીડા રે ! હોડી હલકાર ;
મં ન હરિ મળવાને .
મહારે જીવું છે પેલે પાર ,
મં ન હરિ મળવાને .
તહારી રે હોડીએ હીરલા જડાવું ;
ફરતી મૂકાવું વૃંધરમાળ : મં ન હરિ०

સોનાં બી દહંગી, ને રૂપાં બી દહંગી ;
દહંગી ગલનકો હાર : મં ન હરિ०

આણી તીરે ગંગા, ને પેલી તીરે જમુના ;
ગિચમેં ખડા રે નન્દલાલ : મં ન હરિ०

મન કરું મધુવો, ને તન કરું તધુવો ;
 જીવ મૂકું રે રખેવાળ : મન હરિં
 શાન્તિદારનો સ્વામી રસિકશિરોમણિ ;
 કૃષ્ણજી ઉતારે પેલે પાર : મન હરિં
 શાન્તિદાસ

૧૩૭. હો વાંસલડી !

(ઢાળ : શેરી વળાવી સજ કરું, ઘેર આવોને,
 આંગણિયે વેરું ફૂલ, મહારે ઘેર આવોને.)

માનીતી તું છે મોહન તણી, હો વાંસલડી !
 તહને બહાલમ કરે છે ઘણું બહાલ રે, હો વાંસલડી !
 મીઠો આવડો શો શોર ? મોહો નન્દનો કિશોર ;
 તહારે આવડું શું ભેર ? ભૂંડી ! ડાળજડું મા ડોર રે,
 હો વાંસલડી !

વાજી વાજીને વિકલ કર્યાં, હો વાંસલડી !
 તું તો પીડે અમારા પ્રાણ રે, હો વાંસલડી ! મીઠો

મુણતાં પડે છે હરે સોંસરાં, હો વાંસલડી !
 તહારા ટહુકારાથી મોહબાણ રે, હો વાંસલડી ! મીઠો

ઝેર ઘણું છે તહારી ઝપટમાં, હો વાંસલડી !
 લલા તુંથી લાલા-તલવાર રે, હો વાંસલડી ! મીઠો

ઐપ્રીવારે તું લણી નાંખની, હો વાંસલડી !
 ભૂંડી ! થોડે થોડે મા માર રે, હો વાંસલડી ! મીઠો

ગરજે ગુમાન ભરી આવડી શું? વાંસલડી !
 તું તો જોતી વિચારી ત્હારી જાત રે, હો વાંસલડી ! મીઠાં
 જોતાં તું કાષ્ટ કેરો કરકડો, હો વાંસલડી !
 તુંને આજ મળી છે ઠકરાત રે, હો વાંસલડી ! મીઠાં
 ચોરની સંગે શીખી ચોરવા, હો વાંસલડી !
 બહાલે માખણ ચોરું ને ત્હેં તો મેન રે, હો વાંસલડી ! મીઠાં
 માન ન રાખ્યું માનિની તણું ત્હેં, વાંસલડી !
 ત્હેં તો સહુને ક્યાં પાયમાલ રે, હો વાંસલડી ! મીઠાં
 દયાના પ્રભુની દૂતી તું ખંરી, હો વાંસલડી !
 સહુને તેડે તું બેઠી ઠામ રે, હો વાંસલડી ! મીઠાં

દયારામ

૧૩૮. શ શિ વ દ ની ?

હવે, સખિ ! હું નહીં બોલું રે, કદાપિ નંદકુંવરની સંગે;
 મુને શશિવદની કહી છે રે,
 ત્યારની દાઝ લાગી છે મ્હારે અંગે. હવેં
 અંદરિયમાં લાંછન છે, વળી રાહુ ગળે ખટ માસે રે;
 પક્ષે વધે ને પક્ષે ઘટે કળા,
 નિત્ય ન પૂર્ણ પ્રકાશે રે. હવેં
 તે કરતાં અંદરવદની કહી તો ક્યાં હું ને અંદર એક રાશે રે;
 ભારે મુજ મુખ પાળે શું અટક્યું છે ?
 જો શે અંદર આ કાશે રે. હવેં

નહીં તો શિવને સમીપ રાખશે, ને લાલે ચંદ્ર દેખાશે રે;
 પ્રસન્ન થઈ પાસે રહેશે, નહીં તો
 કહેવાય નહીં નિજ દાસે રે. હવે૦

એવડો શ્રમ પણ શીઠ્ઠે કરે ? જુઓ, ચંદ્ર પોતાની પાસે રે;
 વામ ચરણમાં ઈંદુ અચળ છે,
 શીઠ્ઠ રહે અન્યતી આશે રે ? હવે૦

દયાના પ્રીતમને કહે, સખિ ! જુઓ, શશિમુખ સરખું સુખ પાસે રે;
 કાટી પ્રકારે હું નહીં આવું
 એવા પુરૂષની અડાસે રે. હવે૦

દયારામ

૧૩૯. વાં સ ણી

વાગે વૃંદાવનમાં વાંસળી રે બિભો બિભો વગાડે દૂધાન;
 નાદે વેધી મુનિવર પાંસળી રે નવ રહી કોને સાન.

તરુની શાખાઓ ખૂબી રહી રે ચરણે નમવાને કાળ;
 વેલી વૃક્ષ સાથે ખૂલી રહી રે, (ર)
 ભાગ્ય અમારાં આજ !

જમનાનીર ચાલે નહીં રે, મૃગમન મોહ જ થાય;
 પંખી માળામાં હાલે નહીં રે, (ર)
 નાદ સુણી ન રહેવાય .

ફૂલ્યાં કમળ જળ ટાટડી રે, દીમે ઉદીઓ છે ભાણ;
સંકર સમાધિ મેલી રહ્યા રે (ર)

થયું જગતને જાણ .

વાગે૦

કાને પડીઓ તે વ્રજનારને રે, બહાલાહનો રે નાદ;
સાંભળતાં તણ નિજ ધામને રે (ર)

ધાઇ ગયાં સૌ સાથ .

વાગે૦

લીલા કેવી કુંજધામની રે ! પવન થયો ગતિભંગ;
દેવતા વૃષ્ટિ કરે પ્રસન્ન થઇ રે (ર)

દેખી વ્રજનો ઉભંગ .

વાગે૦

દયારામ

૧૪૦. હરિ વેણુ

(ઢાળ : કુંજું ત્હાં હૈયું સંભાળ એક, નન્દિની !)

હરિ વેણુ વાય છે રે હો ! વનમાં ,
તેનો વ્રેહ વાધ્યો મારા તનમાં ;
ચિત્તગ્રામાં ચટપટો રે હો ! લાગી ,
જીવણુ જોવાને હું જાગી . હરિ વેણુ૦

રસિયાહને રે હો ! રાગે ,
બ્યાકુળ કીધાં છે વૈરાગે ;
ગતમત ભૂલી રે હો ! ગૃહની ,
વનમાં વાંસળી વાગી વ્રેદની . હરિ વેણુ૦

સેંચે કાજળ, રે હો ! માર્યાં ,
વ્રેહમાં બાળકને રે વિસાર્યાં ;
ધીરજ રળિયાં રે હો ! ધ્યાને ,
કંકણુ નૃપુર પહોર્યાં કાને . હરિ, વેણુ૦

પ્રીતે પરવશ રે હો ! કીધાં,
 લગ્ન લોપી મન હરી લીધાં ;
 વાલમ બોલ્યા રે હો ! વનમાં,
 મૂળદાસ મહાસુખ પામ્યા મનમાં , હરિ વેણુ

મૂળદાસ

૧૪૧. દિવ્ય મુન્દરીઓનો ગરબો

(ઢાળ : લોચનમનનો રે કે કંઘડો લોચનમનનો)

ત્રણે ગગન તેજે ઘડ્યાં અમ-અંગ, અમોલાં તેજે ઘડ્યાં છે ;
 મુન્દરી : કરિયે ન તિભિરનો સંગ, તિભિર અમ વેરી ધ્યાં છે .

સાખી : દિવ્ય લોકમાં ઘૂમતાં કરિયે સહુ રસભેર,
 ને પ્રેમે કંઠ રેડિયે, મર્ત્યલોકે અમીની સેર,
 અમોલી સેર અમીની. તેજે ઘડ્યાં

ચંદા : સાખી : “ પ્રેમી બેડાં કલહમાં રીસાએ ક્ષણ વાર,
 લેનાં હૃદયે રેડતી ચંદા હું પ્રેમ-અમીની ધાર,
 રસીલી ધાર અમીની.” તેજે ઘડ્યાં

ચંદા : સાખી : “ મુઝા મૂર્તી અ ગા સિ યે ચિન્તનમાં હોગાય,
 સીચી લેના હૃદયને ખોલવું પ્રેમકળી હું કાંઈ,
 ઉગર્જોશી પ્રેમકળી હું.” તેજે ઘડ્યાં

શુકતારા : સાખી : “ હાસ કરતું આકાશમાં નીરખેન્દાતું ખાગ,
 લેને હૃદયે રાધું હું શુકતારા કવિત્વ રસાગ,
 અતિ મૃદુ ખીજ કવિત્વું.” તેજે ઘડ્યાં

શુકેતારા : સાખી : “ હૃદય વિકસૌ કવિજન જિભો, નીરખે અનિમિષ નેન ,
ત્યાં ઝરતી હું પ્રેમથી કાંઈ કવિત્વરિતનાં બેણુ ,
કવિતની દિવ્ય સરિતનાં.” તેને ઘડ્યાં

તારાસખી : સાખી : “ ચિત્રકાર કવિમિત્ર જે જિભો કલક સમીપ ,
તત્ત્વદર્શી તહેને હૃદય પ્રગટાવું હું પ્રતિભાદીપ ,
પૂર્વો દિવ્ય દીપ અમીએ.” તેને ઘડ્યાં

ત્રણે ગગન સાખી : હમે તેજનાં બાળ સહુ સીંચીને નિજ નૂર ,
સુન્દરી : મનુજહૃદય જૂંઝળાવતું હરિયે અન્ધ તિમિરનું પૂર ,
હર્ષરિપુ પૂર તિમિરનું. તેને ઘડ્યાં

નરસિંહરાવ ભોળાનાથ

૧૪૨. એક ચાચના

દિલના અળોલ બોલ ઝીલતાં બતાવો કાઠ !
ઝીલતાં બતાવો કાઠ !
ગુંજતાં બતાવો કાઠ !
ઉરસૂર પડખન્દ ગેખી ગુંજતાં બતાવો કાઠ !
બહાલાં ! એ બતાવો કાઠ !

સાખી : પુણ્યાત્મા પ્રિયજન, પ્રભુ, દિલ વસનારાં દેવ !
એ તો હસી બોલાવતાં રેલાવે રસરેલ !
રસની એ રેલમાં બસ ! ઘૂમતાં બતાવો કાઠ !
ઘૂમતાં બતાવો કાઠ !
ચૂમતાં બતાવો કાઠ !
નેહ નિતરતાં નયણાં ગેખી ચૂમતાં બતાવો કાઠ !
બહાલાં ! એ બતાવો કાઠ !

સાખી : આત્મકિરણ એતન ભરે, શાંતિ સ્વજનનાં હેત ;
 એને તેજહિંડોલ વિભુ, ખૂલે એક અનેક !
 એવું એક અનેકમાં આનન્દતાં ખતાવો કોઇ !
 નન્દતાં ખતાવો કોઇ !
 વન્દતાં ખતાવો કોઇ !
 બહાલાં જનમાં વિભુવરને વન્દતાં ખતાવો કોઇ !
 બહાલાં ! એ - ખતાવો કોઇ !

લલિતજી

૧૪૩. અદ્વૈતવાત આપણી

(ઢાળ : ઓધવ ! નન્દનો છારો તે નમેરો થયો જો !)

બહાલા ! ભૂલ મા અદ્વૈતવાત આપણી જો !
 જોગી-જ્ઞાની જપે છે રસખાવની જો ! બહાલા !
 માયા લક્ષ્ય ને પુરૂષ તે અલક્ષ્ય છે જો !
 એની ગાંઠથી સંસાર આ સમક્ષ છે જો ! બહાલા !
 એના સ્નેહનું અદ્વૈત રસપૂરમાં જો !
 માયા વળગી રહી જ બ્રહ્મ હિરમાં જો ! બહાલા !
 બહાલા ! પ્રીત તણી રીત એવી જાણજો જો !
 અલખ જ્ઞાની ! લખ લાખ રસ માણજો જો ! બહાલા !
 ગોવર્ધનરામ મા. ત્રિપાઠી

૧૪૪. ઝેર

(ઢાળ : પૂઠું ગણપતિના પાય (૨)
 પૂઠું આંખિજાની પાવડી રે લોલં)

હું તો આંગણિયે આજ (૨)
 ફૂલ વેલીનાં વીણતી રે લોલ ,

એની શીળી મુવાસ (૨)
હંદ્ય રીઝીને ઝીલતી રે લોલ .

ડર્યો કાળુડો નાગ (૨)
એક આવીને આકરે રે લોલ .
આવે અન્ધારી આંખ (૨)
જવા ઊંડે શો જીવડો રે લોલ !

કરે સાસુ કલ્પાન્ત (૨)
નેષ નેકાણી મૂરતાં રે લોલ .
રમે દેરાણી રાંક (૨)
ઊનાં આંસુનાં લૂછતાં રે લોલ .

કરે કું કું ઉપાય (૨)
જેઠ ઉરની ઉતાવળે રે લોલ .
હઠે જરિયે ના ઝેર (૨)
એ તો ઊંડેઠે ઊતરે રે લોલ .

આવ્યો જોગી લ્યાં એક (૨)
દેવ જેવો દેખાવડો રે લોલ .
છાંટયાં નેણાંમાં નીર (૨)
એક ટહુકા કરો રે લોલ .

ગૂયાં ઝડપેથી ઝેર (૨)
હું તો ઝળઝળી જાગી ગઈ રે લોલ .
એના ઊંડા કું બેદ (૨)
પાય પડતી પૂછી રહી રે લોલ .

“ આબ્યા કચ્છાંથી ? અવધૂત ! (૨)
જટા આ શી શિરે ધરી રે લોલ ? ”
આવી જાદૂની જાણુ (૨)
હાથ કચ્છાંથી કહો કરી રે લોલ ?

“ ઘેલી ઘેલી હો નાર ! (૨)
ગઈ ભૂલી શું ભીંતડી રે લોલ ?
દીધાં દાદાએ દાન (૨)
પેલા માંડવની પ્રીતડી રે લોલ । ”

“ હ થે વાળા નાં હે ત (૨)
ચાર મંગળ ચોરી તણાં રે લોલ ।
ભાવભીના એ ભેખ (૨)
એ જ કામણુ કાડામણાં રે લોલ । ”

અહો ! દ્રેષીલા ડંખ ! (૨)
હશે આવા અનૂગતા રે લોલ ?
જગતજૂનાં એ ઝેર (૨)
ભાન આવું ભૂલાવતાં રે લોલ ?

દા. ખુ. ખોટાદા

૧૪૫. મીઠડાં જીવન હ્યો !

(ઢાળ : મીઠડું ગોરસ હ્યો, ગોરસ હ્યો !)

મીઠડાં જીવન હ્યો, જીવન હ્યો ।
હ્યોને લરતભૂમિના નરનાર રે ! મીઠડાં

ઝરે વેગે ઝળકન્તાં ને ઊજળાં ;
ધર્મ ધેનુનાં દૂધ અમી ધાર રે : મીઠડાં

ધેન સેવે શ્રી સ્વામિનીજી સોહાવાં ;
નીરે પાંડે પ્રભુજી જળચાર રે : મીઠડાં

ગોપગોપિકા ઝીલન્ત દૈવી તેજાં ;
કનકકળશે વહે અનન્ત ધાર રે : મીઠડાં

રસઝરણે કુંજનવન લીંછ્યાં ;
સર્વા કાંલિન્દીમાં મુધાસાર રે : મીઠડાં

સકળ વિશ્વમાં વિલોલ રમે રંગીલાં ;
લહે પાન એતું અમર જીવનપાર રે : મીઠડાં

પીયો, પારસી, ખ્રિસ્તામી, આર્ય આલુડાં !
પ્રીતે પ્પીટનનાં પીળે, કુમાર રે ! મીઠડાં

પૂર બહેણે જૂલેલ ઊર ફૂલડાં ,
નન્દન નન્દન કંઠે સુહાય હાર રે : મીઠડાં

રામમોહનરાય જસવંતરાય

૧૪૬. દૂધડાં દોહતી

(ઢાળ : ઊંચા આકારા, ઊંચી વાદળી, અલી કોયલડી !

કાંઈ ઊંચા તહારા રણવાસ :

મીઠડું ટહુક્યે રે, અલી કોયલડી !)

ગોરા ઉજ્જસ, ગોરાં વહાણલાં , મનમોહનજી !

ગોરાં ગોરાં ગોકુલનાં ગામ :

દૂધડાં દોહું રે , મનમોહનજી !

ગોરી ચમેલી, ગોરી વાદળી, મનમોહનજી !

ગોરી ગોરી હું ને તહમે શ્યામ :

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

કાળી ભૂકુટિ, કાળી આંખડી, મનમોહનજી !

કાલી કાલી તહમારી વાત :

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

આબી અડપલાં મા કરો, મનમોહનજી !

મહારા દૂધ દોહવણિયા હાથ :

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

કાળાં અખાડિયાં આલલાં, મનમોહનજી !

કાળા કાળળિયા અધાર :

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

કાળી કાળી મહારી ગાવડી, મનમોહનજી !

તહેની ગોરી આ દૂધની ધાર :

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

કાળા ભ્રમર ભમે વાડીમાં, મનમોહનજી !

ગોરાં ગોરાં કમળનાં ફૂલ :

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

દિલે સિંહાસન દેવના, મનમોહનજી !

કરને કાળાંગોરાંનાં મૂલ :

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

કાળી ફૂલે કહિં કોકિલા, મનમોહનજી !

ગોરા ગોરા આંખાના મહોર :

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

આથે વગાડો તમ વાંસળી, મનમોહનજી !

દો'તાં દહાડો જશે ચઢી ખેડાર :

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

કાળાં તળાવ, ગોરાં હંસલાં, મનમોહનજી !

ઊંડા ઊંડા જીવનના બોલ :

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

લાવો, મટુટી તમ આત્મની, મનમોહનજી !

આ દૂધડાંના સ્વાદ છે અમોલ !

દૂધડાં દોહું રે, મનમોહનજી !

અ. કે. અખરદાર

૧૪૭. ઉ પા

ધીમે ધીમે સરકતી સરતી ચાલી ઉપા
ચાલી ઉપા, એ લાલ-ખ્યાલી ઉપા
ધીમે ધીમે સરકતી.

ક્યાં છે તે કંકણોની લાલી ગુમાની ?
ક્યાં ગધ તે ન્યોતિભરતી જલ્દુધ જીવાની ?
કાણે આ દેવ જાડી માં જાલી ઉપા ?
ધીમે ધીમે સરકતી સરતી ચાલી ઉપા .

કાણે આ તેજકાંઠે એને ડરાવી ?
કાણે અરુણી એની મૃગલી મરાવી ?
મૂતા કા મિંહે બીધી ખાલી ઉપા :
ધીમે ધીમે સરકતી સરતી ચાલી ઉપા .

એવાં કો કૂર હોશે જગમાં દિવાનાં ?
 નેવા સૌંદર્ય ચીરે સૌંદર્ય-પાનાં ?
 એવે જગ ઝાઝી ક્યમ રહે મહાલી ઉપા ?
 ધીમે ધીમે સરકતી સરતી ચાલી ઉપા :
 નેતાં નેતાં સરકતી સરતી ચાલી ઉપા .

અ. ફ. ખખરદાર

૧૪૮. દરિયો

(ઢાળ : નાણું નાખ્યે, દાહુલા ! નૈ મળે)

દરિયો ડોલે રે માઝમ રાતનો,
 બૂલે જાણે પારણે મહારે વીર રે ! મધરાતે માતા
 રેતા વીરાની દોરી તાણતી .

છલકે મોળાં ને છોળો મારતાં,
 ખૂંદે જાણે જોળલા મહારે વીર રે ! મધરાતે માતા
 રેતા વીરાની દોરી તાણતી .

આલમાંથી ચાંદો રેલે ચાંદની,
 પાયરે જાણે વીરાના ઓછાડ રે ! મધરાતે માતા
 રેતા વીરાની દોરી તાણતી .

ઝલકે ઝલકે રે જળ માછલી,
 ઝલકે જાણે વીર મહારાની આંખ રે ! મધરાતે માતા
 રેતા વીરાની દોરી તાણતી .

ઉધડે ઉધડે ને બીડાય તારલા,
 ઉધડે જાણે મા-ગળ્યાનાં નેન રે ! મધરાતે માતા
 રેતા વીરાની દોરી તાણતી .

અળકે અળકે રે ઝીણી વીજળી,
અળકે જાણે સોણલે મ્હારો વીર રે ! મધરાતે માતા
રોતા વીરાની દોરી તાણતી .

દરિયો ગાળે રે માઝમ રાતનો,
માવડી જાણે વીરને હાલાં ગાય રે ! મધરાતે માતા
રોતા વીરાની દોરી તાણતી .

દરિયો મલકે ને ડોલર શીણ વળે,
મલકે જાણે વીર મ્હારાનાં મુખ રે ! મધરાતે માતા
રોતા વીરાની દોરી તાણતી .

ઝવેરચન્દ મેઘાણી

૧૪૯. ચુંદડી

(લાળ : ધુ'ળડી સહિયરમાં રમે)

ચુંદડી ચૌદ લોકમાં ગોતું,

આલમાં ગોતું,

જેખમાં ગોતું;

સાત પાતાળે ધૂમંતી ગોતું . ચુંદડી૦

ચુંદડી ચાર રંગમાં બોળી !

લાલ પીળા પરભાતમાં બોળી ,

ચાંદલી પુનમ રાતમાં બોળી ,

વીજળી કેરા હોજમાં બોળી ,

મેઘધનુના ધોધમાં બોળી . ચુંદડી૦

ચુંદડી ચાર ચોકમાં ચોડું !

મા ન સ રો વ ર ઝીલ તી ચોડું ,

આલની વેલ્યે વીણતી ચોડું ,

કું ગ રે કું ગ ર દો ડ તી ઝોહું ,
વા ય રા ઉપર પોઢતી ઝોહું . સુદડી૦

સુદડી ચાર છેડલે ફાટી !

રા સ ડ લેતાં,

તાળીઓ દેતાં,

સાગરે ના'તાં નીરમાં ફાટી . સુદડી૦

ઝવેરચન્દ મેઘાણી

૧૫૦. સૂરજ ! ધીમા તપો !

મહારી મેંદીનો રંગ ઉડી જાય રે ,
સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મહારે કંકુનો ચાંદલો ચોળાય રે ,
સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મહારી વેણી લાખેણી કરમાય રે ,
સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મહારાં કાળજી નેણેથી ઝરી જાય રે ,
સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મહારી ચૂડી અણુમોલી નંદવાય રે ,
સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

મહારા સેંચેથી હીંગળો રેલાય રે ,
સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો

મહારી પાની સુવાળી જળી જાય રે ,
સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો

મહારા કેમે તો પંથ પૂરા થાય રે,
સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

જેને શોધું તે દૂર સરી જાય રે !
સૂરજ ! ધીમા તપો, ધીમા તપો !

ઝવેરચન્દ મેઘાણી

૧૫૨. આપાઢી સહાંજ

(ઢાળ : અંધારી રાતના હુંગર ડોલે રે)

આપાઢી સહાંજનાં અંખર ગાજે,
અંખર ગાજે, મેઘાડખર ગાજે ! આપાઢી૦

માલતો મોરલાના ટૌંકા બોલે,
ટૌંકા બોલે, ધીરી ઢેલડ ડોલે : આપાઢી૦

ગરવા ગોવાળીઆના પાવા વાગે,
પાવા વાગે, સૂતી ગોપી નાગે : આપાઢી૦

વીરાની વાડીઓમાં અમૃત રેલે,
અમૃત રેલે, લાભી ઝરમર ઝીલે : આપાઢી૦

લાભીની રાતીચોળ ચૂંદડ લીંજે,
ચૂંદડ લીંજે, બોળે બેટા રીઝે : આપાઢી૦

ઝવેરચન્દ મેઘાણી

૧૫૨. ચાંદલિયા !

(ઢાળ : સોના વાટકડી રે કે કેસર ઘોળ્યાં વાલમિયા !

નહાનો દિયરિયો રે કે રંગમાં રોળ્યાં વાલમિયા !)

આ જ અ મા રે રે કે ગ ગ ને પધારો, ચાંદલિયા !

બાર બાર માસનાં રે કે તિ મિ રે વિદારો, ચાંદલિયા ! ૧

મેઘ મૂશળધાર રે કે ગ ર જી ને વરસ્યા, ચાંદલિયા !

તા રા અ મી નાં રે કે તો ય સૌ તરસ્યાં, ચાંદલિયા ! ૨

આલનાં આંગણાં રે કે વાળી સમાર્યાં, ચાંદલિયા !

કુ સુ મો નક્ષત્રનાં રે કે મહી મહી વેર્યાં, ચાંદલિયા ! ૩

સ્વારીમાં ભૂપતી રે કે મો ખ રે દોડે, ચાંદલિયા !

આ ગળ વધામણી દે કે તે જ ને ઘોડે, ચાંદલિયા ! ૪

આલને કાંઠડે રે કે જિગ્યો ન જિગ્યો, ચાંદલિયા !

ગિરિઓને શેખરે રે કે હાથ તુજ પૂગ્યો, ચાંદલિયા ! ૫

પૃથ્વીના શીશને રે કે હાથ જરા અડિયા, ચાંદલિયા !

સા તે સમુંદરે રે કે હેલે ચડિયા, ચાંદલિયા ! ૬

મહુવરને નાદે રે કે ફણીધરે ડાલે, ચાંદલિયા !

હૈડાં માનવનાં રે કે તેમ ચડ્યાં ઝોલે, ચાંદલિયા ! ૭

ભૂમિ-આકાશને રે કે આજ સ્વચ્છ કીધાં, ચાંદલિયા !

સચરાચર જીવને રે કે અમીઠાન કીધાં, ચાંદલિયા ! ૮

વિશ્વ અનન્તમાં રે કે ક્યાં તમ જનારા ? ચાંદલિયા !

પામર શાં મુખડે રે કે ક્યાં અમ ગાનારાં ? ચાંદલિયા ! ૯

મંગીત વિશ્વનું રે કે ક્યાં ય નહિ માયે, ચાંદલિયા !

નાની શી મોરલી રે કે તો ય ત્રીજી વાયે, ચાંદલિયા ! ૧૦

જીંધે આકાશમાં રે કે આનન્દે ફરતા, ચાંદલિયા !
 તોય અમ દુઃખનો રે કે ડાઘ દિલે ધરતા, ચાંદલિયા ! ૧૧
 સતત સંતાપથી રે કે કુમુદો મીંચાયાં, ચાંદલિયા !
 હળવા શાલાયથી રે કે અમૃત સીંચાયાં, ચાંદલિયા ! ૧૨
 જેવા કુમુદને રે કે પ્રેમે સંભાળે, ચાંદલિયા !
 તેથી અમ આરજું રે કે મનમાં ધારે, ચાંદલિયા ! ૧૩
 જેવા ગગનમાં રે કે અઢળક રેલો, ચાંદલિયા !
 દીન મન્દિરિયે રે કે તેમ આજ મહાલો, ચાંદલિયા ! ૧૪
 એક કટાક્ષે રે કે આલ અજવાળો, ચાંદલિયા !
 અંધારાં અંતરે રે કે તેમ આજ ન્યાળો, ચાંદલિયા ! ૧૫
 મેઘે અલીંગિયા રે કે અમીએ ભીંગવો, ચાંદલિયા !
 પત્થરના ઉરથી રે કે ફૂલ પ્રગટાવો, ચાંદલિયા ! ૧૬
 હાસ્ય અમી વેરતા રે કે જગત બધે પળજે, ચાંદલિયા !
 વરસ વીતે ન ત્યાં રે કે જહેલા વળજે, ચાંદલિયા ! ૧૭

રામનારાયણ પાઠક

ગાવાન માટે ગીત ટૂંકું કરવું હોય તો ૯, ૧૦, ૧૩ કડીઓ છોડી
 દેવી. તેથી પણ વધારે ટૂંકું કરવું હોય તો જરૂર લાગે ત્યાંસુધી ૧૪, ૫,
 ૭, ૪ એક પછી એક અનુક્રમે છોડવી. રા.

૧૫૩. શું રે કહું ?

(ઢાળ : મારા ઘર પછવાડે રે વાડિયું)

મારા ઘર પછવાડે રે મોગરો,
 એ તો ફૂલડે લળી લળી જાય રે ;
 સહીયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?

મારે આંગણ મ્હોર્યો રે આંખલો ,
 એને લૂમ લૂમ-
 હાં રે એને પાન પાન ભરત ભરાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?
 મારા ધરને માથે રે અગાશિયું ,
 એમાં ચાંદની ભરી છલકાય રે ;
 હાં રે એમાં ચાંદની છગછગ થાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?
 મારા ધરમાં નવરંગ રે વાંસળી ,
 એમાં ગેખી પ્રાણ પૂરાય રે ;
 હાં રે એમાં ગેખી સૂર ગવાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?
 મારે હૈયે જડેલો રે હીરલો ,
 એ તો અમથો હત્ય હત્ય થાય રે ;
 હાં રે અમથો અમથો હત્ય હત્ય થાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?
 મારે તેલ પૂરેલી રે દીવિયું ,
 એમાં એકમાં અતેક પ્રગટાય રે ;
 હાં રે દીવા એકમાં અતેક પ્રગટાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?
 મારે હૈયે હજારે રે વાતડી ,
 કે ભગી હૈયે હજારે રે વાતડી ;
 હું તો કહું, કહું ને એક ન ફેલાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?

રામનારાયણ

૧૫૪. વિલમ્બ

(હાળ : રમે રમે મારગડો મેલીને
 નહિ તો ખામશ મારા મુખડાની ગાળ,
 ગોવાળિયા !
 રમે મારગડો મેલીને)

ઊગ્યો—ઊગ્યો આંદલિયો ઊગ્યો રે ,
 જામે જમુનાને કાંડે રાસ :
 આંદલિયો

ઊગ્યો, આંદલિયો ઊગ્યો રે .

ગોપ—ગોપીનાં ટાળાં ઊલટયાં ,
 જઈ ઊભાં છે નટવર પાસ : આંદલિયોં

ફહાનમુખે મોહિની મોરલી ,
 હૈમાં ફહાડે છે ગહરા સૂર ! આંદલિયોં

ફહાન ! કોની જુવે તું વાટડી ?
 અ જ વાળાં થયાં ભરપૂર : આંદલિયોં

ફહાન ! કોને ખોલાવે વાંસળી ?
 ફહાન ! કોના વિન્નેગે વાર ? આંદલિયોં

ફહાન ! કોના તે કાળે આંખડલી
 સૂતી સૂતી શોધે સંસાર ? આંદલિયોં

ફહાન ! મૂંગી કરોને મોરલી ,
 આમ કોનાં ધરે છે ધ્યાન ? આંદલિયોં

ત્યાં રાધા રાણીનાં ઝાંઝરના
 ઝણકારે નાચે છે ફહાન : આંદલિયોં

રસિકલાલ છે. પરીખ

મારે આંગણ મહેરોં રે આંખલો ,
 એને લૂમ લૂમ-
 હાં રે એને પાન પાન ભરત ભરાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?
 મારા ઘરને માથે રે અગાશિયું ,
 એમાં ચાંદની ભરી છલકાય રે ;
 હાં રે એમાં ચાંદની છખછખ થાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?
 મારા ઘરમાં નવરંગ રે વાંસળી ,
 એમાં ગેળી પ્રાણ પૂરાય રે ;
 હાં રે એમાં ગેળી સૂર ગવાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?
 મારે હૈયે જડેલો રે હીરલો ,
 એ તો અમથો હત્ય હત્ય થાય રે ;
 હાં રે અમથો અમથો હત્ય હત્ય થાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?
 મારે તેલ પૂરેલી રે દીવિયું ,
 એમાં એકમાં અનેક પ્રગટાય રે ;
 હાં રે દીવા એકમાં અનેક પ્રગટાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?
 મારે હૈયે હમરં રે વાતડી ,
 કે બગી હૈયે હમરં રે વાતડી ;
 હું તો કહું, કહું ને એક ન ફહેવાય રે ,
 સહિયર ! શું રે કહું ? શું ના કહું ?

રામનારાયણ પાઠક

૧૫૪. વિલમ્બ

(ઢાળ : રમે રમે મારગડો મેલીને
નહિ તો ખામશ મારા મુખડાની ગાળ,
ગોવાળિયા !
રમે મારગડો મેલીને)

ઊગ્યો—ઊગ્યો ચાંદલિયો ઊગ્યો રે,
જનમે જમુનાને કાંઠે રાસ :
ચાંદલિયો

ઊગ્યો, ચાંદલિયો ઊગ્યો રે .

ગોપ—ગોપીનાં ટોળાં ઊલટયાં,
જઈ ઊભાં છે નટવર પાસ : ચાંદલિયો૦

ફૂલનમુખે મોહિની મોરલી,
તહેમાં ફૂલાડે છે ગહરા સૂર ! ચાંદલિયો૦

ફૂલન ! કોની જુવે તું વાટડી ?
અ જ વાળાં થયાં ભરપૂર : ચાંદલિયો૦

ફૂલન ! કોને ગોલાવે વાંસળી ?
ફૂલન ! કોના વિન્નેગે વાર ? ચાંદલિયો૦

ફૂલન ! કોના તે કાળે આંખડલી
સૂતી સૂતી શોધે મંસાર ? ચાંદલિયો૦

ફૂલન ! મૂંગી કરોને મોરલી,
આમ કોનાં ધરે છે ધ્યાન ? ચાંદલિયો૦

ત્યાં રાધારાણીનાં ઝાંઝરના
ઝંજીરનાં નાચે છે ફૂલન : ચાંદલિયો૦

રસિકલાલ છા. પરી

૧૫૫. બંસીની ધૂન

(ઢાળ : ઝીણા મોર ટહુકે આ લીલી નાથેરમાં)

ફૂહાન ભાન ભૂલવે જો ! બંસીની ધૂનમાં ;
બંસીની ધૂનમાં, ખેલે રસતાનમાં . ફૂહાન૦

ડોલી રહ્યો ફૂહાન, બંસીની ધૂનમાં ;
થંભ્યાં કાલિન્દીનાં નીર, રાજ ! ફૂહાન૦

ફરકે અલકલટ, બંસીની ધૂનમાં ;
નયને જાહૂના પ્રકાશ, રાજ ! ફૂહાન૦

થંભ્યાં પંખેરું કંઈ બંસીની ધૂનમાં ;
છેડે અજમ કું સૂર, રાજ ! ફૂહાન૦

ધેલી ગોપાંગના બંસીની ધૂનમાં ,
અવળાં ભૂષણ સજી ધાય, રાજ ! ફૂહાન૦

પ્રેમનીપક ઝગે, બંસીની ધૂનમાં ;
ભંવનાં બંધન છૂટી જાય, રાજ ! ફૂહાન૦

સૌ. દીપકબા દેસાઈ

૧૫૬. અન્ધારાં

(ઢાળ : ચન્દ્રીએ અમૃત મોહક્યાં, રે બહેન !)

આભથી અન્ધાર ઘેરાં બિતર્યાં, રે બહેન !

ના'બ્યો પ્રકાશ પગથાર :

જગે એકલી, રે બહેન !

શોધું, ભાસું ને પથ ભૂલતી , રે બહેન !

શોધ્યો વસન્ત લીલી કુંજમાં, રે ખેન !

ખીલી કળીઓ કરમાય :

દિલ દાઝતાં, રે ખેન !

શોધું ભમું ને પથ ભૂલતી, રે ખેન !

શોધ્યો મહેં માનવીનાં યુથમાં, રે ખેન !

મેલા કુટિલ એ વ્યવહાર :

ઝેર વરસતાં, રે ખેન !

શોધું, ભમું ને પથ ભૂલતી, રે ખેન !

શોધ્યો કથા પુરાણ-મન્દિરે, રે ખેન !

દીકાં ત્હાં દંભ, અનાચાર :

જીવન શોષતાં રે ખેન !

શોધું, ભમું ને પથ ભૂલતી, રે ખેન !

શોધું હું કલ્પનાની સ્થાયથી, રે ખેન !

ઝીકું-ઝીકું ને પકું છેક :

વને એકલી, રે ખેન !

શોધું, ભમું ને પથ ભૂલતી ! રે ખેન !

જયોત્સ્ના શુક્લ

૧૫૭. વાડીનો મોરલો

વાડીના મોરલા ! આવજો હો !

મહારી વાડીના મોરલા ! આવજો હો !

મહારા ધરચોકમાં નિત નિત આવજો ;

વાડીના મોરલા ! આવજો હો !

ત્હારી કળાએ ઉગી અગણિત ભાતો ;
 એમાંની એક તો આલેખજે હો !
 વાડીના મોરલા ! આવજે હો !

કલ્પનાની મંજરી શી કનકની કલગી ;
 દોડજે, ઉમંગે ડોલાવજે હો !
 વાડીના મોરલા ! આવજે હો !

મીઠા લાગે મ્હને ત્હારા ટહુકડા ;
 ટહોટી, કળાયલ ! નાચજે હો !
 વાડીના મોરલા ! આવજે હો !

અન્તરની પ્રીત સમી આલ ત્હારી, મોરલા !
 ફૂદજે તું, ફર ના ઉડજે હો !
 વાડીના મોરલા ! આવજે હો !

અજ્ઞાત

૧૫૮. ખંજરી ગીત

રે ! જગો, જીવાનો ! જગો ! (ર)
 પવન ફરીને લાગ્યો વાવા ;
 વાદળ માંડયું છે ઘેરાવા ;
 કહીં કહીં વીજળી કરે સળાવા :
 જગો, જીવાનો ! જગો !
 રે ! જગો, જીવાનો ! જગો !

પૃથ્વી જાણે પીઠ હલાવે ;
 મહાસિંધુ તોફાન મચાવે ;
 જીંડેથી એવા ધ્વનિ આવે . જગો, જીવાનો !

પ્રચંડ વાવાઝોડું થાશે,
વંટોળા ચ દ શે આકાશે,
ધરધરનાં આંગણ ઘેરાશે : જાગો, જીવાનો !

સચિંત દુઃખના ભારે સોતી,
જનની મુખડાં જોતી જોતી,
જિભી છે રણવગડે રેતી : જાગો, જીવાનો !

તન મન ધનથી છેક થઈ ક્ષીણ,
અંકટ સહતી પડી પરાધીન,
ઝંખે સ્વતંત્રતાનો એ દિન : જાગો, જીવાનો !

વિલાસની વાતોમાં ગાંડી,
પ્રેમકથાનાં સ્વપ્નાં છાંડી,
પરાક્રમે કંઈ પગરણ માંડી : જાગો, જીવાનો !

આંખ મહીંથી બિંધ ઉડાડો,
સકલ આપણો સાથ જગાડો,
યૌવનની રણતૂર વગાડો : જાગો, જીવાનો !

ત્રિભુવન ગૌ. વ્યાસ

૧૫૯. વાદળી ધૂમે છે

વીજ ચમકે, મેહુલિયો ગાળે છે,
કરે મોર મીઠા ટહુકાર :
વાદળી ધૂમે છે.

નેન ચમકે, હેતલડાં ગાળે છે,
કરે હૈયાં મીઠા ટહુકાર :
વાદળી ધૂમે છે.

દિવસ ચમકે, રાતલડી ગાજે છે,
એમાં મીઠા જીવન ટહુકાર :

વાદળી ધૂમે છે.

અહા ચમકે ને અહાંડ ગાજે છે,
ઠરે આત્મા ઝીંડા ટહુકાર :

વાદળી ધૂમે છે.

ત્રિભુવન ગૌ. વ્યાસ

૧૬૦. અહા અંસરી

ઘેરી મધુરી શી દૂર દૂર ગાજે ,
અ નં ત અહા-અંસરી !

નાદ શ્રવણ સુણતાં, સંખિ રે !
પ્રાણ પરવશ થઈ જાય ; અહા-અંસરી. ઘેરી૦

દોડું હું દેખવા ખારણે, ત્યાં
આંગણિયે ધ્વનિ થાય ; અહા-અંસરી. ઘેરી૦

આંગણ આતું ઉતાવળી, ત્યાં
મંદિરિયે લહે કાચ ; અહા-અંસરી. ઘેરી૦

મંદિરિયે જઈ પેખતી, ત્યાં
મુજ ઉરમાં સંભળાય ; અહા-અંસરી. ઘેરી૦

અંતરમાં જ્યાં સાંભળું, ત્યાં
અખિલ જગતમાં ગાય ; અહા-અંસરી. ઘેરી૦

દૂર અતિ દૂર, તોય પાસવે રે ,
, અણ-અણમાં ઊભરાય ; અહા-અંસરી. ઘેરી૦

સુરતથી ઐ શાંભળે, તે

મસ્ત મગન થઇ જાય ; પહાન-ખંસરી. ઘેરી૦

ત્રિભુવન ગૌ. વ્યાસ

૧૬૧. રામનામ

સીતારામનાં સન્તાન ।

પુણ્યભૂમિનાં સન્તાન ।

આવો, હો ! રામનામ ઝીલવા .

નીતિરાન્ય નિપુણતામાં રામરાન્ય શોભતું ;

સ્નેહલગ્ન શુદ્ધતામાં રામજીવન ઓપતું .

ઐવાં મેંધિરાં ગાન

પ્રભુ ગીત ડાંને તાન

આવો, હો ! રામનામ ઝીલવા .

માતૃપ્રેમ-પિતૃપ્રેમ-બ્રાતૃપ્રેમ દર્શવા ,

પતિપ્રેમ-પત્નીપ્રેમ-મિત્રપ્રેમ નીરખવા ;

રામજીવનમાં માન

લઈ, ભારતીસન્તાન ।

આવો, હો ! રામનામ ઝીલવા .

પુનિત પગલે ગૃહેગૃહે સીતા સતી પધારે ,

પત્નીલક્ષ્મી પતિ રામ જીવનમાં ઉતારે ;

હિંદ સ્વર્ગને સમાન :

રામસીતાને ગાન :

સહુ ભારતીસન્તાન !

આવો, હો ! રામનામ ઝીલવા .

ગૌ. દ્વા. રાયચુર

દિવસ ચમકે, રાતલડી ગાળે છે,
એમાં મીઠા જીવન ટહુકાર :

વાદળી ધૂમે છે.

અલ ચમકે ને અલાંડ ગાળે છે,
કરે આત્મા ઊંડા ટહુકાર :

વાદળી ધૂમે છે.

ત્રિભુવન ગૌ. વ્યાસ

૧૬૦. અલખંસરી

ઘેરી મધુરી શી દૂર દૂર ગાળે ,

અ નં ત અલ-અંસરી !

નાદ શ્રવણ મુણતાં, સખિ રે !

પ્રાણ પરવશ થઈ જાય ; અલ-અંસરી. ઘેરી૦

દોહડું હું દેખવા ખારણે, ત્યાં

આંગણિયે ધ્વનિ થાય ; અલ-અંસરી. ઘેરી૦

આંગણ આલું ઉતાવળી, ત્યાં

મંદિરિયે લહે કાચ ; અલ-અંસરી. ઘેરી૦

મંદિરિયે નઈ પેખતી, ત્યાં

મુજ ઉરમાં સંભળાય ; અલ-અંસરી. ઘેરી૦

અંતરમાં ન્યાં સાંભળું, ત્યાં

અખિલ જગતમાં ગાય ; અલ-અંસરી. ઘેરી૦

દૂર અતિ દૂર, તોય પાસવે રે ,

, આણુ-અણુમાં લિભાય ; અલ-અંસરી. ઘેરી૦

સુરતથી એ સાંભળે, તે

મસ્ત મગન થઇ જાય ; બ્રહ્મ-બંસરી. ઘેરી૦

ત્રિભુવન ગૌ. વ્યાસ

૧૬૧. રામનામ

સીતારામનાં સન્તાન !

પુણ્યભૂમિનાં સન્તાન !

આવો, હો ! રામનામ ઝીલવા .

નીતિરાજ્ય નિપુણતામાં રામરાજ્ય શોભતું ;

સ્નેહલગ્ન શુદ્ધતામાં રામજીવન ઓપતું .

એવાં મેધિરાં ગાન

પ્રભુગીતડાંને તાન

આવો, હો ! રામનામ ઝીલવા .

માતૃપ્રેમ-પિતૃપ્રેમ-બ્રાતૃપ્રેમ દર્શવા ,

પતિપ્રેમ-પત્નીપ્રેમ-મિત્રપ્રેમ નીરખવા ;

રામજીવનમાં માન

લઈ, ભારતીસન્તાન !

આવો, હો ! રામનામ ઝીલવા .

પુનિત પગલે ગૃહેગૃહે સીતા સતી પધારે ,

પત્નીભક્ત પતિ રામ જીવનમાં ઉતારે ;

હિંદ સ્વર્ગને સમાન :

રામસીતાને ગાન :

સહુ ભારતીસન્તાન !

આવો, હો ! રામનામ ઝીલવા .

ગો. દા. રાયચુરા

૧૬૨. બોલે છે મોર

(ઢાળ : મોંઘા આલાપ, લોલ હરના વિલાપ :
વેગળી વસન્તના મોંઘા આલાપ .)

બોલે છે મોર, બાલા ! બોલે છે મોર ;
કાને કાને બારણે બોલે છે મોર ? બોલે છે
ચમકંતી વીજ, છાયું બાદલ ધનધોર ;
કાને કાને બારણે બોલે છે મોર ? બોલે છે
ચનગનચન નાચે ને ટિહ ટિહ ટહકે ;
ટહકડે દિગંત લરે આઠે ય પ્હોર ;
કાને કાને બારણે બોલે છે મોર ? બોલે છે
ગજાંતો મેઘ, મીઠાં વર્ષાં અમૃત ;
સૃષ્ટિ એ વૃષ્ટિમાં કરતી અધોળ ;
આજ કાને બારણે બોલે છે મોર ? બોલે છે
બોલે છે મોર, બહાલા ! બોલે છે મોર ;
નંદણને પારણે બોલે છે મોર . બોલે છે
નયણે સૂરજ, મુખડે ચંદ્ર ચ કા ર ;
પ્રહ્લાંડનો નાથ ખૂલે ન વલ-કિશોર ;
આંગણે આંગણે એનો કલશોર .

કેશવ હ.

૧૬૩. સૌભાગ્યચાંદલો

(ઢાળ : જમનાને કાંઠડે કળાયલ મોરલો,
મોરલા રે ! ત્હારાં મનગમતાં મૂલ .)

સૃષ્ટિસોદાગ, રાજ ! પુનમનો ચાંદલો ;
ચાંદલો રે, ચમકે પોયણીને પ્રાણ :

વનને સોહાગ રાજ ! માણીગર મોરલો ;
 મોરલો રે , નાચે ઢેલડને ધ્યાન : સૃષ્ટિ
 ગાળે છે મેહુલો, ને ઝખૂકે છે વીજળી ;
 વીજળી રે , નાચે ધનને રસપાન : સૃષ્ટિ
 સંસારે સોલલો રે , માણીગર મોરલો ;
 મોરલો રે , સોહે ભવને મુકાન : સૃષ્ટિ
 છવનસોહાગ, રાજ ! સૌભાગ્યચાંદલો ;
 ચાંદલો રે , સોહે શીલને સન્માન : સૃષ્ટિ

કેશવ હ. શેઠ

: ૧૬૪. અ મૃ ત વ ષ ણુ

(ઢાળ : એક ન્હાનું સરીખું બાળ, રે બહેન !
 આંખું છે આપણે આંગણિયે)

તીરે તરસ્યાં બીડે છે પેલાં પંખેરુબાળ,
 મે હુ લા ! મી ઠ હું વ ર સી જા :
 તપોવનનાં પંખેરુ ઝંખે હવા હંકાળ,
 વાદળી ! ઝર મર વ ર સી જા : તીરે
 કોકે ઝીંટી કંટાળી ઝાડિયો બે ,
 હાં રે કીધી વેરાનશી વાડિયો બે :

લૂંટી કલ્પલતા, ને ગૂંથી માયાવી જાળ,
 • મે હુ લા ! મી ઠ હું વ ર સી જા :
 તપોવનનાં પંખેરુ ઝંખે હવા હંકાળ,
 વાદળી ! ઝર મર વ ર સી જા : તીરે

ફૂટે સ્વાતિ-ફૂવારા ત્હારા સિન્ધુડે ને !

છલકાવી દે ક્યારા અમીખિન્દુડે ને :

પ્રાણપંખેરુ ઝંખે મુકિતમેળો રસાળ,

દૂધ ડે, દેવ દૂત ! વરસી ન :

હાં રે ભારતને લેખ તપે તપસી ત્રિકાળ :

ભારતિ ! અમૃત વરસી ન : તીરે

કેશવ હ. શેઠ

૧૬૫. કોઈ કહો એ આંદલિયાને

(ઢાળ : કોઈ કહો એ કાયલડીને ગાયાં કરે.)

કોઈ કહો એ આંદલિયાને બહેલો બગે ;

બહેલો બગે, રાત આખી ઝગે ! કોઈ

સરખી સાહેલી મળી રાસ રચ્યો છે ;

પ્રેરે બિનસ, ફેંકી કિરણ જગે : કોઈ

નહાના નહાના તારલિયાઓ સાથે બગે ;

અમીરસને સીંચે અમ રગે રગે : કોઈ

અમ રાસ નેવાને જરા થોભે નભે ;

જેથી શોભે અતુલ અમ રાસ જગે : કોઈ

જનાદીન પ્રભાસ્કર

૧૬૬. અહા અંસરી

બડી બડી આંખલિયાની કુંજે, હો રાજ !

છેડે એ કાણ અહા અંસરી ?

કાણુ તહીં એ પ્રણયમંત્ર ગુંજે ? હો રાજ !

છેડે એ કાણુ અલખંસરી ?

સાખી : કાણુ અમારી કુંજમાં રેલે મધુરાં ગીત ?

મેર કળાયલ નાયતા સુણી અલ્લસંગીત !

કાઠ કહેશે 'કુઠ' છે કોની વૈખરી ? હો રાજ !

છેડે એ કાણુ અલખંસરી ?

સાખી : અંતરનાં જીંડાણમાં બિતરે એ પડછન્દ ;

ઉર બિજળે રસ ઝીલતાં, દે દેવી આનન્દ :

કાઠ વાળશે મૂરાવલિ જતાં સરી ? હો રાજ !

છેડે એ કાણુ અલખંસરી ?

સાખી : ફૂલફૂલડે તરૂંપાંદડે જાઠ રહી વસન્ત ;

કવિકુલનાં રસગીતમાં કા રસભાવ ભરન્ત :

હું તો વસન્તવધામણે નીસરી, હો રાજ !

છેડે એ કાણુ અલખંસરી ?

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

૧૬૭. ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

ખાલે ખાલે ને ખરી જાય રે,

ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

આજ બિગે, કાલે કરમાય રે,

ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

વીણું સુવાય ને વાગે કાંટા રે,

ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

એવા કુદરતના છે આંટા રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

તહો ય એમાં પરોયા મુજ પ્રાણ રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

મહને દુલવવાની દો એને આણ રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

બેઠાં મૂનાં સરોવર તીર રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

બહીતી બહીતી પેસું આછે નીર રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

ધીરી લહરી ડોલાવે કમલ-અંગ રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

લાં લમરો આવી દે ડંખ રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

તહો ય એમાં પરોયા મુજ પ્રાણ રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

મહને ડંખવાની દો એને આણ રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

એમ ફૂલડાં વીણતાં હું હારી રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

ગઢ ચપા પાસે પરભારી રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

નહિ કાંટા કે લમરોનો ત્રાસ રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

ત્યારે દીઠો ત્યાં સર્પ તણો વાસ રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

તોય એમાં પડેલા મુજ પ્રાણ રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

મૃતને કરડવાની દો એને આણ રે,
ફૂલડાં કેમ વીણીયે ?

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

૧૬૮. ભારેલો અગ્નિ

(ઢાળ : લે ! લે ! માતી વેરાયલ ગ્રોધમાં)

લે ! લે ! અગ્નિ ભાર્યો છે અહીં રાખમાં ,
એમાં ભસ્મે છૂખ્યા છે અંગાર : લે ! લે !

લે ! લે ! કરતાં ન કાઢી એની છેડ ,
એ તો કરશે સ્વાહા સંસાર : લે ! લે !

એ માં જ્વાલા મુખી તું ને મ છે ,
ચિનગારીના થાશે ચમકાર : લે ! લે !

કદી પુણ્ય પ્રકોપ એ તો થતાં ,
મહાનલને લાગે નહિ વાર : લે ! લે !

બધે કાન્તિ એ કૂર સળગાવશે ,
કરી દેશે દુનિયાને ખુવાર : લે ! લે !

બધે પ્રલયની જ્વાલા ફેલાવશે ,
એની સાથે રમતાં ખાશે હાર : લે ! લે !

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

૧૬૯. શરદનો રાસ

આજ મારી ચૂંદડીએ
ચાંદની ચળાવ રે,
ચાંદની ચળાવ,
પ્રાણપાંદડી ડગાય રે. આજ૦

અજવાળી કળીઓની
માળાઓ ખૂલતી;
ચક્ષુનાં નીલ ફૂલ
ઢગલે ઢળાય રે. આજ૦

ઢોળાયલું ધવલ હાસ વિધાત્રી કેરું
રોપી જશે નવલ બાલમુકુંદ ઘેરું;
અપ્સરાનાં બોલવૃન્દ
દેવ નૃત્ય માંડે;
ગગન અટારીઓની
શોભા ખૂલાય રે. આજ૦

સૌન્દર્યના કિરીટ શો અલિરામ ચંદ્ર
ડોલાવતો હૃદય ભિમિલી પૌર્ણિમાનું;
જે સાંભળે પ્રથમ મંગલ ઘોળ લગ્ને.
શરદ-વિરાટ કેરો
પ્રગટ ઉઘાડ ખૂલ્યો;
અંતરનો એક રંગ
આલે લળાય રે. આજ૦

દેશળી પરમાર

૧૭૦. ફૂલખાળાનો રાસ

હાં રે, થેલી-થેલી અંકલી ફૂલખાળા !

હો ! રાસ રઢિયાળા મૂઢી જશે ન લોલ :

હાં રે, પેલી-પેલી અધૂરી ફૂલખાળા

હો ! રંગ એ રૂપાળા મૂલી જશે ન લોલ .

સાખી : લોચન ચઢશે મેઢુલો, ચાતક કરસે સાદ ;

પલપલ હેત-હિતસમાં ખીલે મહુલ ગુલામ .

હાં રે, જેવી-જેવી મધૂરી વીજજ્વાળા ,

હો ! પંથ એ નિરખા ચૂકી જશે ન લોલ ;

હાં રે, એવી-એવી હડીલી ફૂલખાળા !

હો ! રાસ રઢિયાળા મૂઢી જશે ન લોલ .

સાખી : મસ્તક ધરશું મોગરો, ચરણે હોલર-પુંજ ;

પધાર, પ્રભુની લાડિલી ! કરિયે થડીની ગુંજ .

હાં રે, પ્રાણુક્યારા હસે છે હરિયાળા ,

હો ! સાથ એ રસાળા તણ જશે ન લોલ ;

હાં રે, બેઢી-બેઢી, રીસેલી ફૂલખાળા !

હો ! રાસ રઢિયાળા મૂઢી જશે ન લોલ .

સાખી : ફૂલ ફૂલ વાસ-પરાગમાં ભરી ન અંતરલાવ ;

આપ જગતને, ખોદે ન ઓ ! ફૂલજીવનના લ્હાવ .

હાં રે, ગૂંથો-ગૂંથો અમર વરમાળા ,

હો ! આત્મ હિજમાળા મેલી જશે ન લોલ ;

• હાં રે, થેલી-થેલી અંકલી ફૂલખાળા !

હો ! રાસ રઢિયાળા મૂઢી જશે ન લોલ .

૧૭૧. મધુવનમાં

મધુવનવિટપે ભમતાં ભમતાં કુસુમામોદ શું ઝીલ્યો રે !
 સુર-સરિતાનીરસિંચનથી શો બાગ અલૌકિક ખીલ્યો રે !
 મધુવન વિટપે ભમતાં ભમતાં કુસુમામોદ શું ઝીલ્યો રે !

સાખી : સમીર ઉરે પ્રભુતા ઝરે, ખગ લાગ્યું ઇશિતાન ;
 નિર્ઝર ફેનિલલાસ્યમાં કરતો પ્રભુગુણગાન .
 પ્રાસાદિકામાં પ્રસાદ ઇશિનો ગ્રહી ચિત્ત ખેલી લ્યો રે ;
 મધુવનવિટપે ભમતાં ભમતાં કુસુમામોદ શું ઝીલ્યો રે !

સાખી : બંસી મંજુલ વાજતી . છેડી આત્મ-સુતંત્ર ;
 પ્રભુમય ઉર ઘેલાં કર્યાં છાના ગુંજ મંત્ર .
 ખ્યાલી ભરી એ મધુવન મધુની, બહાલાં પીઓ-પીઓ રે ;
 મધુવનવિટપે ભમતાં ભમતાં કુસુમામોદ શું ઝીલ્યો રે !

સાખી : અમીઅંજન નયને કરી રસમય કીધાં ઉર ;
 દ્વૈત સ્મૃતિપથથી જતાં વહે સ્નેહનું પૂર .
 આવો, આવો, રમિયે, બહાલાં ! સ્નેહરસે ખેલી લ્યો રે ;
 મધુવનવિટપે ભમતાં ભમતાં કુસુમામોદ શું ઝીલ્યો રે !

કાશમલન

૧૭૨. દી પ ક

દીવો ધરો હો ! દીવો ધરો,
 ભૂલ્યાંને પન્થ, સન્ત ! દીવો ધરો હો !
 દીવો ધરો હો ! દીવો ધરો,
 આત્માનાં અમૃતનો દીવો ધરો હો !

જગની ઝાડી ઘેર, ભીપણ ભૂલામણી
 અન્ધારાં કારમાં એનાં હરે !
 ભૂલ્યાને પન્થ, સન્ત ! દીવો ધરે હો !
 કાટિ-કાટિ હૈયાંને નિત્યે અજવાળતો,
 કહોને, હશે ક્યાં એ ચેતનઝરે ? ભૂલ્યાંને
 નીલમ માણેક તે મોતીનાં તેજે,
 અન્નયાંનો ક્યાં તે હીરો ખરે ? ભૂલ્યાંને
 ઓથાર દાખ્યાં ઉરને જગાડી,
 આશાનાં તહેમાં કિરણો ભરે ! ભૂલ્યાંને
 નિજનાં-પરાયાંના ભેદો ભૂલાવતા,
 જગને ચેકે કાટિ દીવા કરે ! ભૂલ્યાંને
સ્નેહરશ્મિ

✽
 ૧૭૩. એ

(દાળ : હું તો દોલે રમું ને હરિ માંભરે રે)

હું તો કુંગર ચહકું ને આલ બિતરું રે !
 એનાં પગલાં જડે નહિ ક્યાંય રે ;
 કુંગર ચહકું ને આલ બિતરું રે !

હું તો વીણા વગાડું નામ બિચરું રે ,
 મહારે વણસુણ્યો સાદ શમી જાય રે ;
 કુંગર ચહકું ને આલ બિતરું રે !

હું તો દીવા કરું ને જગત્ નીરખું રે ,
 એના ઝોળા પડે નહિ ક્યાંય રે ;
 કુંગર ચહકું ને આલ બિતરું રે !

હું તો વીજે ખૂલું, સમુદ્ર બિછળું રે,
મ્હારાં સોણાં સરી-સરી ન્ય રે :
કુંગર ચ્હકું ને આલ ઊતરું રે !

હું તો ચાંદાસૂરજ બિચું, આથમું રે,
એનાં બિગમણાં તેજ ના લળાય રે :
કુંગર ચ્હકું ને આલ ઊતરું રે !

સ્નેહરશ્મિ

૧૭૪. ભ ત વા રી

ગોધણુ ધણીની ભતવારી રે,
હું ગોધણુ ધણીની ભતવારી ;
આંખો ને હું પ્રેમ-ક્યારી રે,
પતિ આંખો ને હું પ્રેમ-ક્યારી .
સેંથડે સિંદૂર : પ્રેમનાં આંજણુ,
આં જ્યાં આં ખે મ ત વા રી ;
ઢેલડી જેવી હું થનગન નાચું,
આવને, મોરલા રખારી । રે : હું ગોધણુ
રમખૂમ રમખૂમ ઝાંઝર ઝમકે,
ભાલે શી સ્નેહની સિ તા રી ;
ખેતર ખૂંદીને કંથ થાકીને આવે,
દેખે ત્હાં થાકે દે ચિસારી રે . હું ગોધણુ
હળવે ઉતારી ભાત, મહીડાં પીરમું,
ફૂલ ડાંની પા થ રું પ થારી ;
કંથડને કાજ ઘર રેહું મૂકીને,
આવું સીમે દા'ડી દા'ડી રે : હું ગોધણુ

જાલમને છોગલે ગૂંથું ચંમેલડી ,

પીં જાં ગૂંથું હું સમારી ;

જોષ જોષને એ મુખ રળિયામણું ,

હૈયામાં બિડતી કુવારી રે : હું ગોધણું

✽ કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી

૧૭૫. વીજળી છુપાઈ જાય ક્યાં ?

ઝખડી ઝખડીને જરી વિશ્વને ઉઝળતી,

વીજળી ! આલમાં છુપાઈ જાય ક્યાં ?

સાગરનાં નીરનાં તરંગને પરાવતી,

વીજળી ! આલમાં છુપાઈ જાય ક્યાં ?

કાળા ધનધોર દુર્ગ નયને ભેદાય ના ,

આવે ને જાય તોય માર્ગ કો જણાય ના ;

જગનું અધારપૂર ભયંથી ભરી ભરી

વીજળી ! આલમાં છુપાઈ જાય ક્યાં ?

તેજના કટાક્ષ તીક્ષ્ણ હૈયે રહેવાય ના ,

તેજ હોલવાતાં અધારે રહેવાય ના ;

આવી આવીને દૂર જઈને સતાવતી,

વીજળી ! આલમાં છુપાઈ જાય ક્યાં ?

વાદરાયણ

✽

૧૭૬. ક ન્હૈયા ને

(ઢાળ : મધુરી શી મોરલી બનવળે, કન્ટૈયા !)

મોરલીમાં ગાયું એવું થું ત્હેં ? કન્ટૈયા !

મોરલીમાં પાયું એવું થું ત્હેં ? કન્ટૈયા !

છીપી તૃષા ન મહારા આત્મની , કન્હૈયા ।
 છેડી જળે એ મોરલી ફરી , કન્હૈયા । મોરલીમાં
 સૂતું મધુવન ફરી ગળવળે , કન્હૈયા ।
 અચેતમાંડી ચેતના જગાવળે , કન્હૈયા । મોરલીમાં
 અજળ અંગનો અમીનાં આંજળે , કન્હૈયા ।
 અમતે રસઝંકારમાં ભીંજવળે , કન્હૈયા । મોરલીમાં
 મેઘેરી ગા ફરી તું રસગીતા , કન્હૈયા ।
 વિશ્વસ્તેહ કેરી એહ સંહિતા , કન્હૈયા । મોરલીમાં
 મોરલીમાં જગત્લાન ભૂલાવળે , કન્હૈયા ।
 રસછોળે આતમ છલકાવળે , કન્હૈયા । મોરલીમાં
 રમણીક કી. મહેતા

૧૭૭. પ નિ હા રી

પનિહારી ! પનિહારી !

જરા ધીરી ધીરી ધીરી ચાલ :

જળે ભીંજે તારી ચુંદલડી રે .

પનિહારી ! પનિહારી !

સૂરજ સમ ચળકે તુજ ગગરી :

નયન વિકાસી નીરખે નગરી :

ધીરી ધીરી ધીરી ચાલ : જળે

પનિહારી ! પનિહારી !

જમુનાજળ મહીંથી ઉભરાયે :

બિભરાય એ તુજ પર ઢોળાયે :

ધીરી ધીરી ધીરી ચાલ : જળે

પનિહારી ! પનિહારી !

મુખડું લીંઝયું, પાંપણુ લીંઝયું :

પચરંગી આ ચુંદડી રંગાઈ :

ધીરી ધીરી ધીરી ચાલ : જળે૦

રમણીક કી. મહેતા

૧૭૮. પનથટ વાટે

(ઢાળ : મહારી વાડીમાં આંખો ફાલ્યો)

પનથટ વાટે પનિહારી, એ

ધીરાં ડગલાં ધરતી, પગલી ખરતી રે ;

ગગરી છલકે હો !

કંચન ખેડલું ને રૂપલા ઇંદોણી,

રૂમઝૂમ ઘૂંઘરી ધમકે, ધરતી ધમકે રે ;

ગગરી છલકે હો !

લજ્જાશીલ લલના પાલવ જોતી,

આછા ઘૂંઘટ ખોલે, મદભર ડોલે રે ;

ગગરી છલકે હો !

ભાલે કુમકુમ ટીલડી સોહે,

આંખોડે ફૂલની વેણા, સર્પની ફેણા રે ;

ગગરી છલકે હો !

• ફવાને કાંઠે હેલ લરી ઉભી,

સહિયર શું ગોઠડી કરતી, દુઃખ પલ લરતી રે ;

ગગરી છલકે હો !

વૃક્ષોને ઝોચડે, સન્ધ્યાની સુરખી,
શીળી સમીર લહેરો ફરકે, મુખકું મલકે રે ;
ગગરી છલકે હો ।

ધેનુનાં ધણુ ચારી જાતા ગોવાળા,
ધીરી ધીરી બંસરી બોલે, હૈયાં હીલોળે રે ;
ગગરી છલકે હો ।

સાસને બોલે, નણંદને મેણલે,
પનિહારી પંથે પળતી, કે સન્ધ્યા ઢળતી રે ;
ગગરી છલકે હો ।

શાન્તિકુમાર પંડ્યા

૧૭૬. કાલિંદી કાંઠડે

(ઢાળ : કેમ કરી પાણીડાં ભરાય રે ભમ્ભરિયા કુવાને કાંઠડે ?)

મથુરાથી નીસરી ગોવાલણી રે, રાજ ।
રાધા રંગીલી પ્રજનાર રે ;
ફૂહાનેા કાલિંદીને કાંઠડે .

મહીની મટુકી ભરી સંચરી રે, રાજ ।
પ્રજના મારગડે જાય રે ; ફૂહાનેા

ઘેરી ઘટા ને ઊંચા ટેકરા રે, રાજ ।
ઊંડા યમુનાજી કેરા ઘાટ રે ; ફૂહાનેા

ગોધણુ ચરે ને બંસી બજે રે, રાજ ।
કાનુડો કદબ કેરી ડાળ રે ; ફૂહાનેા

ગોરસ દે ને, ગોવાલણી ! રે, રાજ ।
મારગનાં મૂલ મોંઘાં થાય રે ; ફૂહાનેા

ધનના ગોવાળ ! થા મા આકળો રે, રાજ !
 હું છું મ્હોટાં કરી બાળ રે : કૂહાનો
 ગોરસ દોતે, ગોરી ! દાણમાં રે, રાજ !
 ય મુ ના ઘાટ રખેવાળ રે : કૂહાનો
 માખણના ચોર, કાળા કા'નુડા ! રે રાજ !
 ઘેર ઘેર છૂપી પીતો છાશ રે : કૂહાનો
 ખેંચી ગોવાલણીની ગોરસી રે, રાજ !
 ફેડયાં મહી કરાં માટ રે : કૂહાનો
 ગોરસ હળે ને ગોરી નીતરે રે, રાજ !
 મુખડાની લટ ભીંજાય રે : કૂહાનો
 જોજે, જશોદાના લાડકા ! હો રાજ !
 કેવો ઘડાવું ત્હારો ઘાટ રે ! કૂહાનો
 શાન્તિકુમાર પંડ્યા

૧૮૦. મૈયા મધુરી શારદા

મૈયા મધુરી શારદા, સુભાવદા ;
 નિરંજની, બ્રહ્મનાંદિની, બ્રહ્મચારિણી ;
 જીવન-પ્રાણદા . મૈયા૦

સરલ સત્ય અમલ જીવનમંત્રથી રે ,
 સ્વતંત્રતા ને શુદ્ધતાના તંત્રથી રે ,
 ચેતનમાં અમકાર કરે, અંતરમાં અંમાર ભરે ;
 જીવનના મનમોહ હરે, અણગણ ઉપકાર કરે ;
 પ્રાણ-પ્રેરણા . મૈયા૦

સાખી : રસમય સંગીત રાગિની, લયમય ખીન ઝંકાર ;

૩૫ દર્શાવે હૃદયનાં, હિર રમણા ઉઝકાર :

વિમલ રિમત વિલસે વદનચંદ્રમાં રે ;

જવલંત જ્યોત ઝલકે નયનદ્વંદ્વમાં રે :

ચેતનમાં૦

સાખી : ઘેરાં મંથી જળ ધણાં વમળે ફૂળે પ્રાણ ;

તારી અમૃતતેજથી કરતી તું કલ્યાણ :

ચેતનમાં૦

ચૂનીલાલ ત્રિ. તારકસ

૧૮૧. યુ ગ રે ખા

ખહેકે ભારતનો ખાગ (૨)

ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં ;

ગહે પ્રેમનો પરાગ (૨)

ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં .

નવજીવનપ્રભાતના વિશુદ્ધ વાયુ વાય છે ;

જનનીતો અળહજે સોહાગ :

ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં . ખહેકે૦

સત્યને સહકાર દિવ્ય ચેતના મધુ હસે ;

દહુકે હૃદય-કોકિલાના રાગ :

ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં . ખહેકે૦

સ્વાર્પણની દેવસરિત વૃક્ષવૃક્ષ વહી રહી ;

શીખવતી તળાવોને ત્યાગ :

ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં . ખહેકે૦

ઐક્યમૂળ-વૃક્ષ વિમળ શીતળ છાંય ઢોળતાં ;

ઉ તા રે હૈં યા નો યા ક :

ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં . ખહેકે૦

કૃત્રિમતાતણી ઉતારી કાંચળી, કુદરતલીલા

છોડે પિનાડીના પિ ના ક :

ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં . ખહેકે૦

ઋતુ ઋતુના રાજની વિરાજે મુકુટમંજરી ;

મ્હાલે જગ મધુકર મહાલાગ :

ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં . ખહેકે૦

ફૂલફૂલે કવિબુલબુલો મુણાવે આત્મખોલડા ;

શે થશે સ્વરાજ ફૂલ વિ પા ક !

ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં . ખહેકે૦

પ્રણવનાદપૂર્ણ માળી મોહનતી મોરલી ;

ડોલાવે દિશ-દિશના નાગ :

ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં . ખહેકે૦

અધકવિ હંસરાજ

૧૮૨. સ્વરાજ્યનો સન્દેશ

અનિલ ! આજ કહેજે સદેશો સ્વરાજ્યનો ;

ગહે ગહે તું કહેજે સદેશો સ્વરાજ્યનો .

પૂર્વ ને પશ્ચિમ પડ્યાં ભારતનાં બાળ જે .

ઉત્તર ને દક્ષિણે વસેલી આર્ય શક્તિને ;

ભૂગર્ભમાં ને બ્યોમમાં વિહારી હિન્દશક્તિને . કહેજે૦

આર્ય જ્ઞેન પારસી આ વિશ્વમાં પ્રખ્યાત છે ;
 હિન્દદેવીખેળે આજ ગૌર-ખ્રિસ્તી બ્રાત છે ;
 હિન્દુ મુસલમાન શીખ ભારતીસંતાનને. કહેજે
 સ્વરાજ્યને હિંડોળે હિન્દખાળને હીંચાવજે ;
 આર્ય પત્નીઓને પાઠ ત્યાગના પઢાવજે ;
 સ્વરાજ્યભેરીનાદે ભારત-વીરને જગાડજે. કહેજે
 પ્રેમ શૌર્ય હર્ષ આશ ને પ્રકાશ નેણમાં ;
 બિવેક સત્ય ન્યાય ને માધુર્ય હશે વેણમાં ;
 ઐક્ય ત્યાગ સંયમોના ધર્મને સ્થમજાવજે. કહેજે

અજ્ઞાત

૧૮૩. અમૃત ઘડલી

અમે તો લીધી છે આજ અમૃતઘડલી ;
 ભરિયે ભરિયે ને ઠલવિયે , હો રાજ ! અમે
 સ્વર્ગની સુરગંગાએ એ સાંપડી ;
 જગતે ઠલવવા નીસરિયે , હો રાજ ! અમે
 કંઈ કંઈ કરમાય છે માનવકલિકા ;
 તેને સુધાએ ભીંજવિયે , હો રાજ ! અમે
 સ્નેહ-સૌજન્યની દેવી અમે સહુ ;
 હોંસે હોંસે વિકસવિયે , હો રાજ ! અમે
 દેવોનાં દારનો અમુલ્ય આશનો
 મોંઘો સન્દેશો પાઠ વિયે , હો રાજ ! અમે
 નૈરાશ્યે ઘેરાયેલ કુમળાં ઉરોનાં
 અશ્રુ લૂછીને હસવિયે , હો રાજ ! અમે

કુસુમાકર

૧૮૪. વેણુ ના દ

સાખી : નિજ નિજ વિષયે સ્વાદ લે ઇન્દ્રિય થઈ રસલીન ;
વિષય એક વશ સર્વને, સૂર મધુરા સહ મીન .

મધુર વેણુનાદ આવે,
સુણ, સખિ ! મનહર કેવો
મધુર વેણુનાદ આવે.

યમુના તે તટ રણિયામણું રે,
શ્રી કુંજઘટા શ્યામ છાઇ !
વજ્રડે શ્યામ મુરલી, સખીરી ! સુણ સખિ૦

મીઠી મૃદુલ સમીરલહેર, શીતલ વારી,
આલિંગી વહે ઉપવને-વને;
કુંજ કેરાં રે, આળ કેરાં રે,
શ્વેત મુકતા લૂંટી લાવતી.

કલાન્તિ-બ્રાન્તિ ટાળતી, શાન્તિ પરમ વાળતી. મીઠી મૃદુલ૦

પશુપક્ષી વૃક્ષ વિષે
બની અધીર કુંજ ધસે;
સૂર દિશે :

મૃદ્ધિ, સદન, અવની, ગગન, હસિત વદન મગન ભાળિયે;
મુરતિ, મૂરથી, રાયતી રોયતી,
વિરહી વિરહીએ.

મધુર૦

વૃક્ષપર્ણ, સરિતનીર, હીન ગતિ ભાળિયે;
ભાનુ, ચંદ્રબિંબ, વીજ ચમકતી રે ન્યાળિયે:

શ્વાસમાં, પાસમાં,
લલિત વશ વિભુ.

મધુર૦

અજ્ઞાત

૧૮૫. ર સ રે લ

રસની રસરેલ, સખિ ! કંઠારે રેલાવશો ?

રેલીને રસમાં ડૂબાવશો ? સાહેલડિ ! રસની૦

સાખી : હૃદયે રસભક્તિ ભરી, પ્રભુતા પૂરી પૂર !

આત્મોજ્જ્વલ અણુમૂલ વડે પ્રકટાવી કાંઈ નૂર !

એથી જીવન ક્યારે વિશ્વનું ઉન્નતશો ?

ચેતના નવીન જગાડશો ? રસવેલડિ ! રસની૦

સાખી : પવિત્રતાને પ્રેમના પરાગ રસતા પ્રાણ !

અજવાળે જગહૃદયને પુણ્યકિરણ રસભાણ !

એવા રસલહણે વિશ્વ સ્વર્ગ થું સુદાવશો ?

માનવને દેવ બનાવશો ? અલબેલડિ ! રસની૦

સાખી : સ્વદેશ રસ રેલાવતાં, માતૃચરણ ચમ લીન ,

આત્માને પ્રભુભય કરી, બળવી તું-તું ખીન ;

જગી-જગાડી જગત્ ઐક્યથી રસાવશો ?

ધરધર રસહેલી મયાવશો ? ઓ ઘેલૂડિ ! રસની૦

સાખી : લક્ષ્ય ધરી લક્ષ્મીરત્ન, પૂરક-રેચક-પ્રાણ !

કુંભક ધરને સ્થાપતાં ધ્વજરત્ન એ'ધાણ !

યોગિની બનીને કંઠારે વિશ્વને ઉદ્ધારશો ?

મણિમય પ્રભુને પમ પાડે પારેવરિ !

૧૮૬. ૨ જ ની

મહારી સજનિ ! ચાલો, રમિયે રજની ,
 રે...મનડાં ઠરતાં ઉપવનકુંજમાં ;
 શાણી ભગિની ! આવો, ભરિયે મટ્ટી ,
 રે...ઝરણાં ઝરતાં પર્વતશૃંગમાં .

કુંજ નિકુંજ, પુષ્પનાં પુંજ ,
 વૃક્ષનાં ઝૂંડ, રાનસર ખૂંદતાં . મહારી૦

સાખી : બંસી બજ બજચંદ્રની નંદનવનની માંહ ;
 સુણતાં સુણતાં ગોપીનાં ઉરમન ઘેલાં થાય :

જોને, સખિ ! પેલી કળા ખીલી ,
 વિકસેલી વેલી હશે થઈ વેલી ,
 કેવી નાચે વળી તરુવરશૃંગમાં ! મહારી૦

સાખી : માત હિન્દની ભૂમિમાં કરવા લીલા લહેર ,
 દીધા અવતાર પ્રભુજીએ, સફળ હુવો આ દેહ :

બહાલી બહેની ! ચાંદની ચમકે ,
 તારલા ઝખકે, સરોવર સળકે ,
 કુમુદ વિકસે અણુમેલી પ્રીતમાં ;
 સારસ જોડલાં, રમતાં હંસલાં ,
 બોલતા મોરલા, મેઘ રૂડો ગાજતાં . મહારી૦

સાખી : સમીર સુખકર, વાડી ન્યારી, અંગ ઉમંગ ન માય ;
 કળા અકળ કિરતારની, પામી ના જ શકાય :

રા...સ...ઝ...રં...તાં... મહારી૦

૧૮૭. નયન રસીલે

નન્દકુંવર ! તોરે નયન રસીલે, સખિ !

જાદૂભરે, જાદૂભરે .

માથે મુગટ, કા'ના ! મુખમેં જંસરિયાં ;

કૃષ્ણ લેકે ખડે, લેકે ખડે ,

મુરલી જળ શ્યામકી, સખિ !

જાદૂભરે, જાદૂભરે . નન્દકુંવર !

નટ જમુનાકે તીર ;

અખ ગોપીયન મન બસી ,

જખ ધરત કણુ નાહી ધીર, રસીલે સખિ !

જાદૂભરે, જાદૂભરે . નન્દકુંવર !

સાખી : ઐસે નિર્દય નાથસે નેહા કૌન લગાય ?

કૃષ્ણ મથુરા જા બસે, અખ કુમજાકે મનભાય .

રસીલે, સખિ !

જાદૂભરે, જાદૂભરે .

નન્દકુંવર ! તોરે નયન રસીલે, સખિ !

જાદૂભરે, જાદૂભરે .

અજ્ઞાત

૧૮૮. ડોલરિયો દરિયા પાર

દળ હાલ્યાં ને વાદળ જિમટ્યાં ,

મધ દરિયે ફૂલેરાં વ્હાણુ : મોરલી વાગે છે.

એકે હાલાર ગહેરના હાથીડા ,

કાંઈ આવ્યા અમારે દેશ : મોરલી વાગે છે.

છેલછોગાળો હોય તો મૂલવે ,
ડોલરિયો દરિયા પાર : મોરલી વાગે છે.

એક થોઢા તે શહેરના ઘોડલા ,
કાંઈ આઘ્યા અમારે દેશ : મોરલી વાગે છે.

છેલછોગાળો હોય તો મૂલવે ,
ડોલરિયો દરિયા પાર : મોરલી વાગે છે.

એક વાળાક શહેર વેલડી ,
કાંઈ આવી અમારે દેશ : મોરલી વાગે છે.

છેલછોગાળો હોય તો મૂલવે ,
ડોલરિયો દરિયા પાર : મોરલી વાગે છે.

એક ચીતળ શહેરની ચુંદડી ,
કાંઈ આવી અમારે દેશ : મોરલી વાગે છે.

છેલછોગાળો હોય તો મૂલવે ,
ડોલરિયો દરિયા પાર : મોરલી વાગે છે.

એક સૂરત શહેરની સાડીઓ ,
કાંઈ આવી અમારે દેશ : મોરલી વાગે છે.

છેલછોગાળો હોય તો મૂલવે ,
ડોલરિયો દરિયા પાર : મોરલી વાગે છે.

એક મુંઝ શહેરનાં મોતીડાં ,
કાંઈ આઘ્યાં અમારે દેશ : મોરલી વાગે છે.

છેલછોગાળો હોય તો મૂલવે ,
ડોલરિયો દરિયા પાર : મોરલી વાગે છે.

એક દખણ શહેરના ડોળિયા ,
કાંઈ આઘ્યા અમારે દેશ : મોરલી વાગે છે.

છેલછોગાળો હોય તો મૂલવે,
ડોલરિયો દરિયા પાર : મોરલી વાગે છે.

લોકગીત

૧૮૬. ઝેરી કાંટો

હું તો ભૂંભલાં વીણવા ગઈતી રે, રાજલ મારવાડી !
મને ઝેરી કાંટો વાગ્યો રે, રાજલ મારવાડી !

મારા સસરાને તેડાવો રે, રાજલ મારવાડી !
મારા સસરા વૈદ તેડાવે રે, રાજલ મારવાડી !
નૈ જીવું, કેસરિયાલાલ ! કાંટો ઝેરી છે .

મારા જોડને તેડાવો રે, લાગલાગ સોંપી દઉં .
મારા જોડ વૈદ તેડાવે રે, રાજલ મારવાડી !
નૈ જીવું, કેસરિયાલાલ ! કાંટો ઝેરી છે .

મારી સાસુને તેડાવો રે, ધરઆર સોંપી દઉં .
મારી સાસુ વૈદ તેડાવે રે, રાજલ મારવાડી !
નૈ જીવું, કેસરિયાલાલ ! કાંટો ઝેરી છે .

મારી શોક્યને તેડાવો રે, પરણ્યો સોંપી દઉં .
મારી શોક્ય વૈદ તેડાવે રે, રાજલ મારવાડી !
નૈ જીવું, કેસરિયાલાલ ! કાંટો ઝેરી છે .

મારા પરણ્યાને તેડાવો રે, છોકરાં સોંપી દઉં .
મારા પરણ્યો વૈદ તેડાવે રે, કાંટો ઝેરી છે .
મારા પરણ્યાનો વૈદ સાચો રે, કાંટો કાઢ્યો છે ;
જીવી-જીવી, કેસરિયાલાલ ! કાંટો કાઢ્યો છે .

મારી સામુને તેડાવો રે, ઘરઆર માટે છે ;
 છ વી-છ વી, કેસરિયાલાલ ! કાંટો કાઢ્યો છે .

મારાં જેઠને પાછા વાળો રે, લાગલાગ માળી થઈ ;
 છ વી-છ વી, કેસરિયાલાલ ! કાંટો કાઢ્યો છે .

મારી શોક્યને તેડાવો રે, સાયબો પાછો લઉં ;
 છ વી-છ વી કેસરિયાલાલ ! સાયબો મારો છે .

લોકગીત

૧૯૦. પ્રે મ ક લ હ

(ઢાળ : લાંબી લાંબી પરસાળે કંઈ કારેલાં વેરાય ને !)

લવિંગ ફેરી લાકડિયે રામે સીતાને માર્યાં ને !

ફૂલ ફેરે દહુલિયે સીતાએ વેર વાળ્યાં ને !

રામ ! ત્હમારે બોલડિયે હું પરધેર બેસવા જઈશ ને !

તમે જશો ને પરધેર બેસવા, હું વાતુડિયો થઈશ ને !

રામ ! ત્હમારે બોલડિયે હું પરધેર દળવા જઈશ ને !

ત્હમે જશો ને પરધેર દળવા હું ધંડુલો થઈશ ને !

રામ ! ત્હમારે બોલડિયે હું પરધેર ખાંડવા જઈશ ને !

ત્હમે જશો ને પરધેર ખાંડવા હું સાંબેલું થઈશ ને !

રામ ! ત્હમારે બોલડિયે હું જળમાં માછલી થઈશ ને !

ત્હમે થશો ને જળમાં માછલી હું જળમોતું થઈશ ને !

રામ ! ત્હમારે બોલડિયે હું આકાશનીજળી થઈશ ને !

ત્હમે થશો ને આકાશનીજળી હું મેહુલિયો થઈશ ને !

રામ ! ત્હમારે બોલડિયે હું અળીને ઢગલી થઈશ ને !

ત્હમે થશો ને અળીને ઢગલી હું ભઝૂતિયો થઈશ ને !

લોકગીત

૧૯૧. સાયબાની મીડી શીખ

સૈયર મોરી ! ગરબા ઢાપ્યા ગાર ને,
 ગરબડીએ રમે રે તેવતેવડી રે લોલ.
 સૈયર મોરી ! દરદ પુતમની રાત ને,
 અજવાળાં પડે રે માણેકચોકમાં રે લોલ.
 હુ લિખી મારા ઓરડિયાની બા'ર ને,
 સૈયર આવે રે મુજને તેડવા રે લોલ.
 સૈયર મોરી ! સ સ ર ને જગાડો ને,
 મસરાનાં મોઢલિયાં રમવા આવશું રે લોલ.
 સૈયર મોરી ! સા સૂ ને જગાડો ને,
 સાચનાં મોઢલિયાં રમવા આવશું રે લોલ.
 સૈયર મોરી ! જેઠ ને જગાડો ને,
 જેઠનાં મોઢલિયાં રમવા આવશું રે લોલ.
 સૈયર મોરી ! જેઠાણીને જગાડો ને,
 જેઠાણીનાં મોઢલિયાં રમવા આવશું રે લોલ.
 સૈયર મોરી ! સાયબાને જગાડો ને,
 સાયબાના મોઢલિયાં રમવા આવશું રે લોલ.
 ગોરી મોરી ! આછા સાળુ ઓઢો ને,
 પરજતડી બીડો તો દીસો પાતળાં રે લોલ.
 ગોરી મોરી ! હળવે તાળી પાડો ને,
 હાથડિયા ચમચમશે, ખંભા દુઃખશે રે લોલ.
 ગોરી મોરી ! હળવે ફૂદડી ફરજે ને,
 ફેરડિયા ચડશે, ને થાશે આકળાં રે લોલ.

ગોરી મોરી ! ઝીણે રાગે ગાજે બેઃ
જશોદાનો જીવણ બેવા આવશે રે લોલ.

રઠિયાળી રાત

૧૯૨. ગરબો ઘેલો કીધો

ફહાન ! ત્હારી મોરલીએ જી રે મહારા મન હર્ધા .

સમી સાંઝની જી રે વિન્નેગણુ કચ્ઢાં રે વાગી ?

ગૂઢા રા ગ ની જી રે મોરલી કચ્ઢાં રે વાગી ?

મ ધ રા ત ની જી રે અલાગણી કચ્ઢાં રે વાગી ?

સરવા સાઢની જી રે મોરલી કચ્ઢાં રે વાતી ?

ફહાન ! ત્હારી મોરલીએ જી રે ગરબો ઘેલો કીધો .

સમી સાંઝનીં વિ .

ફહાન ! ત્હારી મોરલીએ જી રે મા ને બાપ મેલ્યાં .

સમી સાંઝનીં વિ .

ફહાન ! ત્હારી મોરલીએ જી રે રેતાં બાળ મેલ્યાં .

સમી સાંઝનીં વિ .

ફહાન ! ત્હારી મોરલીએ જી રે સૈયફનો સાથ મેલ્યો .

સમી સાંઝનીં વિ .

ફહાન ! ત્હારી મોરલીએ જી રે કાઠીએ કણ ખૂટ્યા .

સમી સાંઝનીં વિ .

લેહંગીત

અનુક્રમણિકા

અંક	રાસ	કર્તા	રાસકુંજ સ્વરલિપિ	
			પાનું	પાનું
૧	અનિલ ! આજ ફૂલેજે	અન્નાત	૧૭૯	૧૦૧
૨	અમે તો લીધી છે	કુમુમાકર	૧૮૦	૧૧૮
૩	અહો ! ધ્વજનાદ ગાળે	ફૂલચંદલાઈ શાહ	૭૫	૨૪
૪	આ શરદ પુનમ સોહામણી	મૂળજી વેદ	૯૧	૫૩
૫	આ શો રૂડો બંસીબટનો	લોકગીત	૧૩૧	
૬	આજ અમારે રે કે	રામનારાયણ પાઠક	૧૫૨	
૭	આજ આનન્દ જળજીલણી	ખોટાદકર	૨૩	૮૩
૮	આજ આંગણુલું ઊજળાય	વસન્તવિનોદી	૯૦	૪૯
૯	આજ ફાગણુને ફાગ	મેઘાણી	૪૯	
૧૦	આજ મહારી ચૂંદડીએ	દેશજી પરમાર	૧૬૮	૧૧૩
૧૧	આજ મહારે આંગણિયે	દારકો ભક્ત	૭૭	૨૬
૧૨	આજની ઘડી રળિયામણી	નરસિંહ મહેતા	૩૧	૭
૧૩	આલથી અંધાર ઘેરાં	જ્યોત્સ્ના શુક્લ	૧૫૬	૪૬
૧૪	આલની લાડલી કન્યકા રે	ખમરદાર	૯૪	૫૪
૧૫	આલમાં આવડા શેના	મેઘાણી	૪૫	
૧૬	આવશો નહિ, કોઈ	ચન્દ્રવદન મહેતા	૫૪	૫૧
૧૭	આવશો મા, છ રે !	કેશવ શેઠ	૫૪	૫૧
૧૮	આવો—આવો, પધારો	મનદરરામ મહેતા	૬૯	૨૦
૧૯	આવો—આવો, બહાલાં !	ચન્દ્રશંકર પંડ્યા	૧૦૧	૩૨
૨૦	આવો, ફૂલડાં મધુરં રે !	નરસિંહરાવ	૬૪	૧૯

અંક	શાસ્ત્ર	કર્તા	રાસકુંજ પાનું	સ્વરલિપિ પાનું
૨૧	આવો, રખારણ હો !	અજ્ઞાત	૨૦	
૨૨	આવ્યા આ સુભદ્રાના	સુદામા	૩૦	૫
૨૩	આવ્યા, આવ્યા અષાડિલા	લલિતજી	૬૦	૮
૨૪	આશાભર્યાં તે અમે	નરસિંહ મહેતા	૧૦૩	૩૯
૨૫	આષાઢી સહાંજના અંબર	મેઘાણી	૧૫૧	
૨૬	ઊગતે તે પ્હોર અમે	રામપ્રસાદ શુક્લ	૪	૧૦
૨૭	ઊગી આજ જગઆથમણી	સ્નેહરશ્મિ	૧૨૮	
૨૮	ઊગ્યો-ઊગ્યો આંદલિયો	રસિકલાલ પરીખ	૧૫૫	
૨૯	ઊગ્યો પુનમનો ચન્દ	જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૬૩	૧૩
૩૦	ઊડતી ઉતરે કુંકુમવરણી	કેશવ શેઠ	૪૧	૧
૩૧	ઊંચા આકાશનાં આંગણાં	ખોટાદકર	૧૦૩	૩૯
૩૨	ઊંચા આવાસ અલખેલડા	વાસુદેવ સેલત	૧૦૬	૩૯
૩૩	ઊંચેરા આલ કેરા આરે	વાસુદેવ સેલત	૩૫	૭૬
૩૪	ઊંડી-ઊંડી આંખલિયાની	જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૧૬૪	૧૦૭
૩૫	એ તો ટહુકી રહ્યો છે	શ્રી ઉપેન્દ્રાચાર્ય	૭૦	૨૦
૩૬	ઓ ગિરિકાકિલ ! તું	નરસિંહરાવ	૮૮	૪૯
૩૭	ઓ જશોદાજી !	દયારામ	૧૨૦	૩૦
૩૮	ઓ વાંસલડી !	દયારામ	૧૧૯	૩૦
૩૯	કા'ન ! ત્હારી મોરલીએ	લોકગીત	૧૮૯	
૪૦	કા'ન ! ત્હારે તળાવ	લોકગીત	૪૮	
૪૧	કા'ન ભાન ભૂલવે	સૌ. દીપકમા	૧૫૬	
૪૨	કાનુડો કામણુગારો રે	દયારામ	૧૧૧	૪૧
૪૩	કાળી-કાળી વાદળીમાં	દુર્લભજી બેશી	૧૨૬	૧૩૬
૪૪	કુંજનવનમાં ફૂંજે	જગુભાઈ રાવળ	૫	૧૦૮-૧૦
૪૫	કેવડિયે ગૂંથી છાખડી રે	કેશવ શેઠ	૯૨	૫૪

અંક	રાસ	કર્તા	રાસકુંજ સ્વરલિપિ	પાનું	પાનું
૪૬	કાઠ કહો એ ચાંદલિયાને	જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૭૪	૨૨	
૪૭	કાઠ મીઠાં, અમૂલાં	શ્રી ઉપેન્દ્રાચાર્ય	૭૪	૨૨	
૪૮	કાટિ-કાટિ મહારા જ્યોતિ	ખખરદાર	૬૧	૮	
૪૯	કાણે હિલોળી આ	ત્રિભુવન વ્યાસ	૫૦	૯૦	
૫૦	ખીલી લીલી ફૂલવાડીએ	કેશવ શેઠ	૧૦૯	૩૯	
૫૧	ખીલે-ખીલે ને ખરી	જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૧૬૫		
૫૨	ખોખા સમોવડી ભરી	ત્રિભુવન વ્યાસ	૧	૧૦	
૫૩	ગગને આજ પ્રેમની	મણિલાલ નભુભાઈ	૧૧૨	૪૩	
૫૪	ગરબે રમવાને, સાહેલી	રામમોહનરાય	૮૨	૪૬	
૫૫	ગાજે ગગને મેહુલિયા રે	મેઘાણી	૬૫	૧૯	
૫૬	ગાંધીનું ગુજરાત ગણાયે	રાયચુરા	૧૨૬	૩૭	
૫૭	ગુણવંતી ગુજરાત	ખખરદાર	૧૨૪	૩૭	
૫૮	ગોધણુ ધણીની ભતવારી	શ્રીધરાણી	૧૭૨		
૫૯	ગોરા ઉઝાસ, ગોરાં વહાણુલાં	ખખરદાર	૧૪૫	૬૯	
૬૦	ઘૂંટડા ભરી-ભરી પીઓ	ખખરદાર	૫૮	૧૬-૧૫	
૬૧	ઘેરી મધુરી શી દૂર દૂર	ત્રિભુવન વ્યાસ	૧૬૦	૮૮	
૬૨	ચન્દન તલાવડીને તીરે	કેશવ શેઠ	૯	૧૦	
૬૩	ચાલો, એ ડુંગરને શિર	રમણ વઝીલ	૩૩	૭૬	
૬૪	ચાલોને, સહિયર !	મણિશંકર ભટ્ટ	૧૨૩	૩૫	
૬૫	ચાંદની રાત ને	ખખરદાર	૧	૧૦	
૬૬	ચુંદડી ચૌદ લોકમાં	મેઘાણી	૧૪૯		
૬૭	જનની સેવનનો	વસન્તવિનોદી	૮૭	૪૭	
૬૮	જન્મભૂમિ પૂજવાને	રામમોહનરાય	૮૦	૨૯	
૬૯	જશોદા ! ત્હારા કાનુડાને	નરસિંહ મહેતા	૭૬	૨૬	
૭૦	જળ ભરવાને ચાલો રે	રામમોહનરાય	૬૮	૧૯	

અંક	સાસ	કર્તા	સાસકુંજ પાતું	સ્વરલિપિ પાતું
૭૧	જાઓ, સિધાવો, મહારા	રાયચુરા	૧૧૦	૩૯
૭૨	જો ! જો ! અગ્નિ બાર્યો	જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૧૬૭	
૭૩	જો ! જો ! સખિ પેલો	ખોટાદકર	૨૬	
૭૪	જો ! પશ્ચિમ કેરે દ્વાર	સ્નેહરશ્મિ	૫૩	૮૭
૭૫	જોયા જગત ધૂમી	કેશવ શેઠ	૯૬	૫૫
૭૬	ઝમકી ઝમકીને જરી	બાદરાયણ	૧૭૩	
૭૭	તીરે તરસ્યાં બેઠે છે	કેશવ શેઠ	૧૬૩	
૭૮	તું જોને, સખિ ! શોભા	દયારામ	૭૮	૨૭-૨૮
૭૯	તેજે ધડ્યાં અમ અંગ	નરસિંહરાવ	૧૪૦	૮૦
૮૦	તહારા ભમરાને જરી	દેશળજી પરમાર	૧૧૭	૫૭
૮૧	ચનગન વનમાં નાચે	ખખરદાર	૧૩	૧૦
૮૨	દરિયો ડોલે રે	મેઘાણી	૧૪૮	
૮૩	દળ હાટ્યાં ને વાદળ	લોકગીત	૧૮૪	
૮૪	દિલના અબોલ બોલ	લલિતજી	૧૪૧	
૮૫	દીવો ધરો હો !	સ્નેહરશ્મિ	૧૭૦	
૮૬	દૂધે ભરી રે, રૂપેથી	મજલાલ શાહ	૧૧૪	
૮૭	દેવિ ! દીસે શાં	ખખરદાર	૮૬	૪૭
૮૮	દગ રસભર મોરે દિલ	મણિલાલ નભુભાઈ	૧૨૨	૩૪
૮૯	ધીમે ધીમે સરકતી સરતી	ખખરદાર	૧૪૭	
૯૦	નન્દકુંવર ! તોરે નયન રસીલે	અઝાત	૧૮૪	૧૨૫
૯૧	નાગર નન્દજીના લાલ !	નરસિંહ મહેતા	૧૩૩	
૯૨	નિજ નિજ વિષયે સ્વાદ લે	અઝાત	૧૮૧	૧૧૯
૯૩	નિર્જન વન્નવગડે, અલી વાદળી !	કેશવ શેઠ	૪૦	૧
૯૪	નીંદરભરી રે ગુલાલે ભરી	મેઘાણી	૧૧૩	
૯૫	પનખટ વાટે પનિહારી	શાન્તિકુમાર પંડ્યા	૧૭૫	

અંક	રાસ	કર્તા	રાસકુંજ સ્વરલિપિ	પાનું	પાનું
૯૬	પનિહારી ! પનિહારી !	રમણીક મહેતા	૧૭૪	૧૧૬	
૯૭	પુનિત સ્નન્તોનાં વૃન્દ	મંજુલાલ મજમુદાર	૬૪	૧૩	
૯૮	પૂરવતી પુણ્યજ્યોત	ન્હાનાલાલ પટેલ	૪૪	૩	
૯૯	ફૂલની પાંખડી	લલિતજી	૫૭	૧૫	
૧૦૦	ફૂલને હિન્ડોલ ગૂંથી	સા. દીપકબા	૫૧	૯૦	
૧૦૧	બંસુરી ! તું કવન	સુરદાસ	૭૯	૨૭-૨૮	
૧૦૨	બોલે છે મોર, બાલા !	કેશવ શેઠ	૧૬૨	૧૦૪	
૧૦૩	બોલો, બોલો, જરી ઓ	શરતચન્દ્ર મહેતા	૭૧	૨૦	
૧૦૪	બહેકે ભારતનો આગ	અંધકવિ હંસરાજ	૧૭૮	૯૯	
૧૦૫	બહેનાં ! પધારો રાસમન્દિરે !	રાયચુરા	૧૧૫	૫૭	
૧૦૬	ભરતભૂમિનાં બાળ	વસન્તવિનોદી	૧૨૫	૩૭	
૧૦૭	ભીંતે બૂલે છે તલવાર	મેઘાણી	૩૭		
૧૦૮	ભોમિયા વિના મ્હારે	ઉમાશંકર જોશી	૭	૧૦	
૧૦૯	મથુરાથી નીસરી ગોવાલણી	શાન્તિકુમાર પંડ્યા	૧૭૬		
૧૧૦	મધુવનવિટપ ભમતાં ભમતાં	કાશ્મલન	૧૭૦	૧૩૪	
૧૧૧	મલકાતો આવે મોરલો	ચન્દ્રકાન્ત ઓઝા	૨૨		
૧૧૨	મહેમાનો ઓ જહાલાં !	મણિશંકર ભટ્ટ	૧૦૦	૩૨	
૧૧૩	માછીડા રે ! હોડી હલકાર	શાન્તિદાસ	૧૩૫		
૧૧૪	માનસરે રાજહંસ ખીલતા	ચન્દ્રકાન્ત ઓઝા	૧૧૮	૫૭	
૧૧૫	માનીતી તું મોહન તણી	દયારામ	૧૩૬		
૧૧૬	મા ! સુન્દરગિરિથી ઊતર્યા	ગોવર્ધનરામ	૯૧	૫૩	
૧૧૭	માજી ! હવે બિજળી થાશે	વિહારી	૧૨૯		
૧૧૮	મીઠાં જીવન લ્યો	રામમોહનરાય	૧૪૪	૪૩	
૧૧૯	મુજ અબળાને મોટી	મીરાંબાઈ	૧૨૩	૩૫	
૧૨૦	મેઘલી રાત મહીં ધ્રુવ	કેશવ શેઠ	૩	૧૦	

અંક	રાસ	કર્તા	રાસકુંજ પાતું	સ્વરલિપિ પાતું
૧૨૧	મેહુલો ગાળે ને માધવ	નરસિંહ મહેતા	૧૨૧	
૧૨૨	મેંદી તે વાવી માળવે	રઠિયાળી રાત	૧૦૮	૩૯
૧૨૩	મૈયા મધુરી શારદા	ચૂનીલાલ તારક્ષ	૧૭૭	૯૬
૧૨૪	મોરલીમાં ગાયું એવું શું ?	રમણીક મહેતા	૧૭૩	
૧૨૫	મોરલી વાગી રે	દયારામ	૩૨	૭
૧૨૬	મોહનજી મનમોર નન્દનો	મયૂખ	૧૨૭	૧૩૬
૧૨૭	મહારા અન્તરમાં જ્યોતિ	શ્રી ઉપેન્દ્રાચાર્ય	૭૩	૨૨
૧૨૮	મહારા અન્તરમાં વીણા	શ્રી જયન્તીદેવી	૭૨	૨૨
૧૨૯	મહારા ધર પછવાડે રે	રામનારાયણ	૧૫૩	
૧૩૦	મહારા સૂતા મન્દિરિયા	ત્રિભુવન વ્યાસ	૫૯	૮
૧૩૧	મહારી મેંદીનો રંગ	મેઘાણી	૧૫૦	
૧૩૨	મહારી વીણા તણા તારો	શ્રી જયન્તી દેવી	૭૫	૨૪
૧૩૩	મહારી સજનિ ! ચાલો,	અજ્ઞાત	૧૮૩	૧૩૨
૧૩૪	મહારે અંગ આંદાસૂરજ	ગગનન નેશી	૪૭	
૧૩૫	મહારે આંગણુ સુન્દર	ગિરીશ	૧૨	૧૦
૧૩૬	રજનીના ઝોળા આવે	સ્નેહરશ્મિ	૪૩	૩
૧૩૭	રસની રસરેલ, સખિ !	પાદરાકર	૧૮૨	૧૩૭
૧૩૮	રાધા-કૃષ્ણ વિના બીજું	મીરાંબાઈ	૧૨૨	૩૪
૧૩૯	રાધા પ્યારી ! દે ! દે !	મીરાંબાઈ	૭૮	૨૭-૨૮
૧૪૦	રે ! જંગો, જુવાનો !	ત્રિભુવન વ્યાસ	૧૫૮	
૧૪૧	લવિંગ કેરી લાકડીએ	લોકગીત	૧૮૭	
૧૪૨	લાખું મુહાગી દેવ	ચાંપરી ઉદેશી	૯૮	૫૫
૧૪૩	લીલા છે મોર,	મેઘાણી	૨૪	૮૩
૧૪૪	લૂછશે ના, કાષ	જ્યોત્સ્ના શુક્લ	૫૫	૫૧
૧૪૫	લેતે ત્હારી લાકડી	મીરાંબાઈ	૧૩૪	

અંક	રાસ	કર્તા	રાસકુંજ સ્વરલિપિ	પાનું	પાનું
૧૪૬	વર્ષા તો સાત-સાત	દેશળજી પરમાર	૧૧૫	૫૭	
૧૪૭	વાગે વૃન્દાવનમાં વાંસળી	દયારામ	૧૩૮	૬૪	
૧૪૮	વાહીના મોરલા ! આવજો હો !	અગ્રાત	૧૫૭		
૧૪૯	વાયે કાં મોરલી મધુર ?	સૌ. પુષ્પા વકીલ	૩૯		
૧૫૦	વા વાયા ને વાદળ	નરસિંહ મહેતા	૧૩૨		
૧૫૧	વાંસલડીયે ઘેલી રાધાને	ગોવર્ધનરામ	૯૯	૩૨	
૧૫૨	વીજ ચમકે, મેહુલિયો	ત્રિભુવન વ્યાસ	૧૫૯		
૧૫૩	વૃન્દા તે વનને મારગે	સુન્દરમ	૧૦૫	૩૯	
૧૫૪	વ્યોમને વિશાળ પાટ	જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૩૪	૭૬	
૧૫૫	બહાલા ! હિચ્ચો પુનમનો	ત્રિભુવન વ્યાસ	૫૨	૮૭	
૧૫૬	બહાલા ! ચાલો,	જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૧૦૨	૩૨	
૧૫૭	બહાલા ! જૂલ મા અદ્વૈતરાત	ગોવર્ધનરામ	૧૪૨	૭૯	
૧૫૮	બહાલી ! જોને પેલો ચાંદલિયો	જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૮૫	૪૭	
૧૫૯	બહાલી ! સાંભળ્ય પેલી કાચલડી	નરસિંહરાવ	૮૪	૪૭	
૧૬૦	શાને લીધા, મ્હારા સ્યામ !	સુદામા	૩૮		
૧૬૧	સ્યામ રંગ સમીપે	દયારામ	૮૦	૨૯	
૧૬૨	સખિ ! ગગને ચઢતો	રસિકલાલ પરીખ	૨૧		
૧૬૩	સજનિ ! સૌભાગ્યદળ	કેશવ શેઠ	૧૧૭	૫૭	
૧૬૪	સમઘરનાં નીર ભરી	રામપ્રસાદ શુક્લ	૧૧	૧૦	
૧૬૫	સહિયર ! મ્હારી હેમકટારી	ચન્દ્રદાનત ઝોઝા	૨૭		
૧૬૬	સંખ્યાસીમડિયેથી સૂનેલી	ધન્દુ	૧૫	૧૦	
૧૬૭	સાગર-સાગર જહીં ભેટીને	ચુ. દા. પાટડિયા	૬	૧૦	
૧૬૮	સાતમે પાતાળ મ્હારા	શ્રીધરાણી	૧૪	૧૦	
૧૬૯	સાથિયો પૂર્યો ને મહીં	જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૯૭	૫૫	
૧૭૦	સીતારામનાં સન્તાન	રાયચુરા	૧૬૧	૧૦૨	

અંક	રાસ	કર્તા	રાસકુંજ પાત્રું	સ્વરલિપિ પાત્રું
૧૭૧	સિંધુનાં સલીલ નીર	ખેટાઇ	૧૧૬	૫૭
૧૭૨	સુખદ આ વસન્તમાં	નરસિંહરાવ	૫૬	૧૫
૧૭૩	સુરતાની વાડીના મીઠા	મણિશંકર ભટ્ટ	૧૦૦	૩૨
૧૭૪	સૃષ્ટિ સોહાગ, રાજ !	કેશવ શેઠ	૧૬૨	
૧૭૫	સૈયર મોરી ! ગરબા દ્રાર્યા	રઢિયાળી રાત	૧૮૮	૯૪
૧૭૬	સોળ-સોળ પાંખડીનાં કમળ	જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૨૯	૫
૧૭૭	સ્વર્ગમંડળે થકી હું ઉતરી	નરસિંહરાવ	૮૧	૪૬
૧૭૮	સ્વપ્નાનાં સોણુલાં આવે,	જ્યોત્સ્ના શુક્લ	૮	૧૦
૧૭૯	સ્હાંજની શોભા	કવિ નર્મદાશંકર	૩૩	૭
૧૮૦	હરિ વેણુ વાય છે	મૃણદાસ	૧૩૯	
૧૮૧	હવે, સખિ ! હું નહિ ખોલું રે	દયારામ	૧૩૭	૬૩
૧૮૨	હાં રે કાષ્ઠ માધવ દ્યો	મીરાંબાઇ	૧૩૪	૫૯-૪૩
૧૮૩	હાં રે ઘેલી-ઘેલી અકેલી	દેશળજી પરમાર	૧૬૯	૧૨૮
૧૮૪	હાં રે સખિ ! મીઠી મધુરી	સ્નેહરશ્મિ	૨૭	૫-૧૧૪
૧૮૫	હું તો આંગણિયે આજ	ખેટાદકર	૧૪૨	
૧૮૬	હું તો હુંગર ચઢું તે	સ્નેહરશ્મિ	૧૭૧	
૧૮૭	હું તો ભૂખલાં વીણુવા	લોકગીત	૧૮૬	
૧૮૮	હું યે ઘૂમું ને મ્હારો ગરબો	સૌ. જયમનગૌરી	૯	૧૦
૧૮૯	હું રે ગોવાલણુ રે !	રામનારાયણ પાઠક	૧૮	
૧૯૦	હું રે ગોવાલણુ રે !	રસિકલાલ પરીખ	૧૯	
૧૯૧	હે મનભરારા ! હૃદયકમળમાં	શ્રી નૃસિંહાચાર્ય	૧૨૧	૩૦
૧૯૨	હૈયાનાં હોજ આ	ખમરદાર	૧૬	૧૦

શુદ્ધિ

૫૪

રાસ

લીટી અશુદ્ધ

શુદ્ધ

૧૮

૧૭

કૂટનોટમાં નીચેની ટીકા ઉમેરો:—

[નીચેના લોકગીત ઉપરથી આ ગીત કરેલું છે :

હું રે ૧ ગોવાલણુ ૧ રે ગોકુળ ગામની
 ૨ અંભારાં મહી રે કાઈ હ્યો રે ગોવાલણુ ગોકુળ ગામની.
 પગ પરમાણુ રે કડલાં ખિરાળે,
 કાંખિયુંએ લીધો વાદ ગોવાલણુ રે ગોકુળ ગામની.
 પાઠાન્તરો ૧-૨ મહિયારણુ ૨-૨ મહી મારાં

ગીતનો રાહ ધણો જ મધુર અને મસ્ત હલકવાળો છે, પણ ધણાંખરાં ગાવાનાં લોકગીતોમાં હોય છે તેમ, તેમાં ટેકની કડી સિવાયના કાવ્યનો હાલ કરો જ અર્થ નથી એમ કહીએ તો ચાલે. એટલે ગાવાના કામમાં આવે એટલા માટે એ બે લીટીઓ કાયમ રાખી એ જ રાહમાં ખીજ પંક્તિઓ જોડીને મૂકી છે. ગોના અનેક અર્થોમાં, આકાશ, કિરણ, સ્વર્ગ, દિક્પ્રાન્ત, ચન્દ્ર વગેરે સંસ્કૃત કોશમાં આપેલા છે તેમાંથી અનુકૂળ પડે તે એક કે અનેક અર્થ કે અર્થો લેવા.

ગાવામાં યતા ઉચ્ચાર પ્રમાણે ગીતમાં જોડણી રાખી છે. દેવગંગા-સ્વર્ગગંગા.]

૧૬

૧૮

૧૮

હે

૨૨

૨૦

૮

પછી નીચેની કડી ઉમેરો:—

“ સખિ ! ગાતાં હલકથી ગીતડાં ;
 ઉરભાવો છલકી જાય રે !
 મ્હારી ”

૪૮	૪૩	૨	રાય	કાપ
૪૮	૪૩	૩	વાટે	વાટો
૪૮	૪૩	૪	બાપાં	બાપાં
૧૨૯	૧૨૮	૨	નભે	નભ
૧૨૯	૧૨૮	૧૧	વાર	વાટ
૧૩૪	૧૩૪	૨	માધલ	માધવ
૧૫૩-૫૪	૧૫૩	દરેક કડીમાં	સહીયર	સહીયર
૧૫૪	„	૧૦	સૂર	પ્રાણુ
„	„	૧૧	પ્રાણુ પૂરાય	સૂર ગવાય
„	„	૧૫	એ તો	અમથો
„	„	૧૯	એકના	એકમાં
„	„	૨૩	કહેવાય રે	કહેવાય રે
૧૫૭	૧૫૭	૪	પછી નીચેની લીટી ઉમેરો:—	
“આવજે, ને એક પીછ વેરજે હો !”				

રાસકુંજ

પ્રથમ આવૃત્તિ માટે મળેલા કેટલાક અભિપ્રાયો

શ્રી. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ—

“ નવરાસસંગ્રહમાં આ ‘ રાસકુંજ ’નો રાસસંગ્રહ સર્વમ્હોટો અને સર્વોત્તમ છે...ખીન્ને આવો રાસસંગ્રહ છપાતાં વર્ષો વીતશે. આ રાસસંગ્રહ એટલે અનેક કલારસિકોનો સહકાર...ગુર્જરસંગીતની એમની ભક્તિભાવભરી ઉપાસનાતું તો આ સંગ્રહ મૂર્ત સ્વરૂપ છે... પ્રત્યેક રાસસંગ્રહ પ્રગટે છે એ જાણે ગુર્જરભોમે એક રસવાદી વરસે છે, અને ગુર્જરજનતાની રસિકતા એથી ઓછીવધતીયે પાંગરે છે. આ રાસસંગ્રહ પણ એક ભરી-ભરી રસવાદી છે, ને ગુજરાતની રસિકતાને પાંગરાવશે.”

શ્રી. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ—

“...ગીતોની પસંદગી પણ, તે તે ગીતોની ગેયતાની દૃષ્ટિએ, સુરચિત્તી કરેલી જણાય છે. આ સંગ્રહની યોજના સ્વતંત્ર અને રસ ઉત્પન્ન કરે હેવી છે.”

શ્રી. બળવંતરાય ક. ઠાકોર—

“ સૌ. શાન્તિબહેન બરપ્રીવાળાએ જે જાતની કવિતાઓ સંગ્રહી છે તે એ જાતમાંની ઉત્તમ કવિતાઓ : લાગ્યે કાંઈ એ જાતની ખરેખર સારી કવિતા રહી ગઈ હોય એટલો મ્હોટો સંગ્રહ એમણે કર્યો છે.”

શ્રી. કેશવલાલ હુર્પદરાય શ્રુવ—

“રાસકુંજમાં તમે પ્રશંસાપાત્ર શ્રમ લેખને રાસની આકર્ષક વરણી કરી છે. વળી એમાં રાસ અને ગરખીનો તેમજ ગરખી અને રાગેનો ઝીણવટથી વિવેક પણ કરવામાં આવ્યો છે. રાસકુંજ તેની વિવિધતાથી શ્રી તથા પુરૂષને, વિદ્વાન તથા સામાન્ય વાચકને રુચિ કર ચશે.”

શ્રી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી—

“રાસકુંજમાંના રાસ પસંદ કરવામાં તમે એક જ દષ્ટિબિન્દુ રાખ્યું છે, તે એજ કે આપણા સાહિત્યની ઉત્તમોત્તમ કૃતિઓ જ પસંદ કરવી અને તેમ કરવામાં તમે સફળતા સંપૂર્ણ રીતે મેળવી છે.”

શ્રી. અરદેશ્વર કે. ખમરદાર—

“રાસકુંજનાં બન્ને પુસ્તકો ગુજરાતના રાસસંગ્રહોમાં નોખી ભાત પાડે છે...ચૂંટણી પણ રસભરી છે. પ્રયાસ વહુ સ્તુતિપાત્ર છે.”

શ્રી. ઝવેરચન્દ મેઘાણી—

“અર્વાચીન રાસ-યુગના પ્રતિનિધિ સંગ્રહ તરીકે આ સંગ્રહનું સ્થાન ઉચિત્ લેખાશે. એની વીણણીમાં વિવેક અને પરિશ્રમ બન્નેનું દર્શન થાય છે.”

શ્રી. જ્યોત્સ્નાબહેન શુક્લ—

“સામટા રાસસાહિત્યનું દોહન કરીને તેમાંથી ચૂંટી કાઢેલા મુન્દર રાસોનો સંગ્રહ તે આ ‘રાસકુંજ’...આવો સામટો રાસસંગ્રહ અત્યાર સુધી બીજાને દ્રાઈ પ્રગટ થયો હોય એવું જણવામાં નથી.”

શ્રી. કેશવ હુ. શેઠ—

“આજ સુધી પ્રસિદ્ધ થએલા રાસસંગ્રહોમાં એ અનુદ છે એમ જણાવતાં અતિ આનન્દ પામું છું.”

શ્રી. રામમોહનરાય જસવંતગાય—

“ રાસકુંજનો સંગ્રહ—આજ સુધીમાં તે દિશામાં થયેલ સર્વ કરતાં—મોટો, વ્યાપક અને ત્રિશિષ્ટ છે, એમાં શક નથી. રાસની પસંદગી તથા ગોઠવણીની પદ્ધતિ પ્રશંસાપાત્ર છે...ઉપરાંત વળી સદ્ગદાર છાપકામ, સારા કાગળ અને પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી કિંમત ...એટલું નક્કી છે કે ત્હમારા આ સતપ્રયાસની સફળતા થઇ છે, એવી ખાત્રીથી થતો પ્રામાણિક આત્મસંતોષ ત્હમને જરૂર આનંદ આપશે.”

શ્રી. લલિતજી—

“ રાસકુંજમાંથી રસજીવનની ઉજ્જવળતાભરી ભાવનાઓ, ગીતલહરીભર્યા ભાવો, ગુર્જરીનાં ગર્જન, સ્વરરચના વગેરે અનેકવિધ સામગ્રીને લીધે આનન્દતૃપ્તિ મળશે.”

શ્રી. મંજુલાલ મજમુદાર—

“ અર્વાચીન યુગના રાસસંગ્રહોમાં સૌથી વધારે પદ્ધતિસર અને અને તેટલો સર્વત્રાહી બનાવવા પરિશ્રમ લેવાયેલો એવો આ એકલો જ સંગ્રહ છે.”

શ્રી. ત્રિભુવન ગૌરીશંકર વ્યાસ—

“ આપની ચૂંટણી બહોળી છતાં વિવેકભરી અને રસમય થઇ છે.”

શ્રી. ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા—

“ જેટલા જેટલા રાસસંગ્રહો અત્યાર સુધીમાં પ્રગટ થયા છે તેમાં સૌ. શાન્તિજ્ઞેનનો આ રાસકુંજ સહુથી વધુ ઉપયોગી, રસિક અને વિવિધતાથી ભરેલો છે...એમાંનો એકેએક રાસ-ગુર્જરસુન્દરીના કંઠને, ગુજરાતની સંસ્કૃતિને અને નૂતન ગુજરાતના ધડતરને શોભાવે તેવો છે.”

શ્રી. ઉપેન્દ્રાચાર્યજી—

“ રાસકુંજ જોતાં તમારી કાબોની રુચિ બહુ જાંચા પ્રકારની જણાઈ છે...રાસકુંજનાં વાચનથી અનેકના અંતઃકરણ ઉચ્ચ સાહિત્ય તરફ વળશે...અનેક અભ્યાસીઓને એ તમારી પ્રવૃત્તિ બહુ રીતે ઉપયોગી અને સહાયક થઈ પડશે એ નિશ્ચય છે. ”

સ્વં શ્રી. અમૃતલાલ દાણી—

“ આવો પ્રતિનિધિક રાસસંગ્રહ ગુજરાતજોને ચરણે ધર્યો તે જોઈને અત્યંત આનંદ થાય છે...આવો રાસક્રમ ગોઠવી આપે રાસલેખનનો ઇતિહાસ મૂર્તસ્વરૂપે ધર્યો છે અને એ રીતે તુલનાત્મક અભ્યાસ માટે સુંદર અનુકૂળતા કરી આપી છે. ”

સૌરાષ્ટ્ર—

“ જ્યાં જ્યાં સોદાગણ ગુજરાતજી વસતી હોય ત્યાં ત્યાં આ રાસકુંજ હૃદયના સાચા ઉમળકાભર્યો આદર પામશે સૌ. શાન્તિની રાસની પસંદગી ગમે તેટલા દુરાચાર્ય કલાકારનેય સંતોષે એવી છે. અઢીસો પાનાંનો આ સંગ્રહ સવા રૂપિયામાં સોંપી ગણાય. ”

પ્રસ્થાન—(શ્રી. રામનારાયણ પાઠક)—

“ અત્યાર મુઘીના રાસસંગ્રહોમાં તેમનાં પુસ્તકો વિશિષ્ટ સ્થાન લે છે. ”

દૌમુદી—

“ પુરૂષો તો આં વિવેકપૂર્વક ચૂંટાયલી અને ગૂંધાયલી કળાઓની સૌરભ આનંદથી લેશે જ. પણ રાસપ્રિય સ્ત્રીમંડળોમાં તો એ સવિશેષ આનંદપાત્ર થવી જોઈએ, ”

સાહિત્ય—

“આ સંપ્રદાયે ઉદ્દેશ સર્વ રીતે પાર પડ્યો એ જોઈ અમને આનન્દ થાય છે...ગુજરાતના ગરબા-ગરબીઓની પરીક્ષા કરવી, તેમાંથી સંગીતમય હોય તેને પારખવાં અને તેમાંથી શ્રેષ્ઠ હોય તેને ચૂંટવાં એ કાર્ય કેટલું બધું કપડું છે, કેટલો બધો વિવેક માગી લે અને કેટલા વિરલ સંસ્કારને કામે લગાડે એનો વિચાર કરીશું તો શાન્તિબહેને હાથમાં લીધેલા અને પાર પાડેલા કાર્યની કિંમત આંકી શકીશું.”

ગુણસુન્દરી—

“જુદા જુદા કવઓના સુન્દર રાસગીતિથી ભરેલો લગભગ ૨૫૦ પાનાનો આ ગ્રંથ ગુજરાતના અનુપમ રાસધનની તીજેરીરૂપ બન્યો છે.”

સ્ત્રીશોધ—

“રાસકુંજમાં વિશેષતાઓ અનેક છે...આ પુસ્તક દરેક સંસ્કારી કુટુંબમાં સ્થાન મેળવશે એમ સહજ ધારી શકાય.”

મૌડર્ન રિવ્યુ—

“Mrs. Shanti has, with the acumen peculiar to her sex, selected the best songs in her collection and produced a compilation, which is one of the best of its kind. With great thoughtfulness she has in the other work published the musical scale of the songs selected and thus put her work on a scientific basis.”